

Függelék.

I. Az erdélyi román földbirtokreform bibliográfiája.

A román földbirtokreformokkal kapcsolatosan MOLDOVEANU KONSTANTIN *Die grossen Agrarreformen seit dem Weltkrieg* c. bibliográfiai műve (Bukarest, 1939, 73—90.) 179, MITRANY DÁVID *The Land and the Peasant in Rumania. The War and agrarian Reform 1917—21* c. monográfiája (Publications of the Carnegie Endowment for International Peace. Economic and Social History of the World War. Rumanian Series. London, 1930, 597—609.) 141 és PETRASCU N. N. *La réformé agraire roumaine et les réclama-tions hongroises* c. polémikus tanulmánya (Bukarest, 1931, 141—147.) 64, tehát e három bibliográfiai, illetve részletes bibliográfiát közlő forrásmű összesen 384 olyan cikkre, tanulmányra és könyvre utal, amelyek részben vagy egészben az 1918—1921. évi román földbirtokreformokat tárgyalják s e földbirtokreformok megértéséhez — címük után itélve — forrásanyagul szolgálhatnak.

Az erdélyi román földbirtokreform kutatója számára azonban ez a mennyiségében igen gazdag bibliográfia sok csalódást okoz, ha sorjában veszi az itt említett cikkeket, tanulmányokat és könyveket, mert ezek az erdélyi vonatkozásokat csak futólag, felületesen tárgyalják, tudományosan értékesíthető adalékokkal alig szolgálnak; legtöbbjük statisztikai és egyéb forrásanyagot nem is közöl, hanem megelégszik az általános ítéletmondással és a propagandisztikus véleménynyilvánítással.

Részletes és alapos monográfia mindössze két mű. Az egyik a volt román agrárkomité vezetőtitkárának, CONSTANTINESCU MITITZA-nak *L'évolution de la propriété rurale et la réformé agraire en Roumanie* c. francianyelvű tanulmánya (Bukarest, 1925), a másik MITRANY fennebb idézett angolnyelvű monográfiája, Mindkettő részletesen tárgyalja a román agrárnépesség történetét, bőséges adattárt adnak az agrárreformokkal kapcsolatosan s Mitrany az agrárreformok hatását is hosszasan fejtegeti.

Az óromániai parasztság kérdéseinek történeti vázlata természetesen egyiknél sem újszerű, mert ezt már több román történetíró s a gazdaságpolitikusok sorából BASILESCU MIKLÓS *La réformé agraire en Roumanie* c. munkája (Páris, 1919) előttük rögzítette, sőt Basilescu előadta azokat az összefüggéseket is, amelyek az óromániai parasztság kérdéseinek történeti kialakulása és az óromániai agrártörvényhozás között megállapíthatók. Ellenben újszerű az erdélyi parasztság kérdéseinek történeti vázlata, mind Constantinescu-nál, mind Mitrany-nál, mind azokban a ma már csak bibliográfiai szempontból jelentős kisebb monográfikus dolgozatokban, amelyek még Mitrany műve előtt jelentek meg, mint aminő: LAZAR LIVIU SZ *La Mise en Oeuvre de la Réformé Agraire en Roumanie* c. párizsi doktori értekezése (Párizs, 1924), BERCARU VALÉR *La réformé agraire en Roumanie* c. dizsoni doktori értekezése (Párizs, 1928) és DAMIAN C. KONSTANTIN *Reforma agrară din 1918—1921* c. társadalomgazdaságtani tanulmánya (Bukarest, 1928). Az erdélyi történetet Órománia agrártörténetéhez kívánják hangolni s minden történeti kútfőt meghamisítva azt bizonyítani, hogy az 1918. évi erdélyi uralomváltozás idején az erdélyi agrárkérdés éppen olyan forradalmi jellegű, mint az óromániai, s az erdélyi földbirtokreformnak ugyanaz volt a feladata, mint az óromániai földbirtokreformnak, neve-

zetesen: az agrárrevolúció helyett útnak indítani az agrárrevolúciót. Mitrany monográfiájának megjelenése után a vele polemizáló MÓRICZ MIKLÓS mutat rá erre a propaganda érdekében elkövetett történettudományi herezisére s javítja ki a román szerzők tévedéseit *Az erdélyi föld sorsa. Az 1921. évi román földreform* c. magyarnyelvű (Erdélyi Férfiak Egyesülete Jancsó Benedek-Társaságának Könyvei II. Budapest, 1932) és *The Fate of the Transylvanian Soil. A brief account of the Rumanian Land Reform of 1921* c. angolnyelvű munkájában (Budapest, 1934). Itt a kétféle agrártörténet eseményeit és adatait kronologikus sorrendben egymásmellé helyezi s így szemléletesen mutatja be az óromániai és az erdélyi parasztság történetének különbözőségét s az 1918. évi helyzetet ama megdönthetetlen történeti igazságok alapján jellemzi, amelyeket KLEIN GUSZTÁV ADOLF *Soziale und nationale Probleme der Agrarreform in Siebenbürgen* című, a *Deutsche Politische Hefte*-ben megjelent tanulmánya is (Nagyszeben, 1927) világos megfogalmazásban előad.

Adatközlés szempontjából azonban az említett monográfiák mellett még figyelemreméltó: Gr. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *La réforme agraire en Roumanie et ses conséquences*. Rapport présenté à la III-ème Section du Congrès International d'Agriculture de Paris en Mai 1923 (Bulletin d'Agriculture de Roumanie, 1923. évi II. k. és *Structure agraire et production agricole de la Roumanie*, Bukarest, 1924, 30—37.); az *Argus* c. közgazdasági lap 1923. december 26-án közölt táblázatait, ismerteti GR. BETHLEN GYÖRGY, *Statistikai adatok az erdélyi agrárreformról* (Erdélyi Gazda 1924 (LV) 14. sz. 141—144. és Magyar Kisebbség 1924 (III). 6. sz. 255—260.); *La réforme agraire en Roumanie et ses résultats d'après les derniers chiffres officiels fin 1924* (Bukarest, 1925) ; A. NASTA, *Reforma agrară și problemele agricole ale Viitorului* (Bukarest, 1926) ; *L'Agriculture en Roumanie*. Album statistique publié à l'occasion du XIV-e Congrès International d'Agriculture (Bukarest, 1929, 70—71.) ; A. NASTA, *La réforme agraire en Roumanie*. La Roumanie Agricole (Bukarest, 1929, 53—65.) és kny. (Bukarest, 1929); A. NASTA, *La réforme agraire en Roumanie*. Rapport présenté au XIV-e Congrès International d'Agriculture de Bukarest. *Actes II: Rapports principaux et rapports* (Bukarest, 1929, 3—32.) és kny. (Bukarest, 1929); E. PETRINI, *Reforma agrară*. Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918—1928 (Bukarest, 1929) I. 285—314.; E. PETRINI, *La réforme agraire en Roumanie*. Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. 1931. évi 3. sz. és kny. (Bukarest, 1931); *L'Agriculture en Roumanie*. Atlas statistique publié par le Ministère de l'Agriculture et des Domaines (Bukarest, 1938, 75.); I. C. VASILIU, *Structura economică a agriculturii românești*. Enciclopedia României (Bukarest, é. n.) III. 304—305.

Végül a tisztán polémikus iratokat és az ú. n. optánsperrel kapcsolatos nemzetközi jogi fejtegetéseket figyelmen kívül hagyván, még kiemeljük a román Kormányzótanács agrárszakértőjének, OSVADÁ C. VAZULNAK *Reforma agrară pentru Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureș* cím alatt összefoglalt javaslatait (Bukarest, 1921); DOBRESCU AUREL képviselőnek a *Legea agrară pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și Regulamentul de aplicare al acestei legi* c. kiadványában írt kommentárjait (Biblioteca Partidului Național Român, Nr. 2. Nagyszeben, 1922); az erdélyi román földreformtörvény kamarai előadójának, IACOB JÁNOSNAK könyvét: *Chestia agrară în Ardeal* (Nagyvárad, 1924); továbbá a következő tanulmányokat: M. CÉCROPID, *La loi agraire en Roumanie et ses conséquences économiques* (Párizs, doktori értekezés, 1924); G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Reforma agrară și producțiunea*. *Cu un program pentru ridicarea agriculturii* (Institutul Economic

Românesc, Bukarest, 1925); N. D. CORNĂȚEANU, *Die Bedeutung und die Rentabilität der Viehzucht in Rumänien nach der Agrarreform*. Buletinul Agriculturii 1928. évi I. k. és kny. (Bukarest, 1928); M. A. ANTONESCU, *Regimul agrar român și chestiunea opțiunilor unguri* (Bukarest, 1928); M. ȘERBAN, *Die Folgen der Agrarreform auf die sozialen und wirtschaftlichen Verhältnisse in Rumänien* (Berlin, 1929); M. ȘERBAN, *Les conséquences de la réforme agraire sur l'état social et économique de la Roumanie* (Bukarest, 1929) Bulletin de l'Agriculture, Second Série, X. évf. III. k. 5—6. sz. 21—27.; C. FILIPESCU, *L'agriculture roumaine* (Bukarest, é. n. — egybekötte: *Die rumänische Landwirtschaft*); N. D. CORNĂȚEANU, *Reforma agrară și gospodăria noastră agricolă* (Bukarest, 1930); P. Suciuc, *Proprietatea agrară în Ardeal. Scurt istoric al dezvoltării ei*. Societatea de Măine, 1931. évi I., 3—4., 6—7. és 8. sz. és kny. (Kolozsvár, 1931); I. C. PUȘCAȘIU, *Agricultura, Reforma Agrară, Colonizările, Cadastrul și Cartea Funduară din Ardeal* (Szatmárnémeti, 1931); I. L. CIOMAC, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar și cercetări asupra situației exploatărilor agricole după reforma agrară*. Buletinul Ministerului Agriculturii și Domeniilor. 1931. évi I. 1—2. sz.-hoz melléklet és külön (Bukarest, 1931); P. P. NIȚESCU, *Proprietatea parcelară și raționalizarea agricolă* (Kolozsvár, 1931); E. GRINTZESCU, *Le problème du redressement agricole en Roumanie* (Bukarest, 1931); G. A. BASARABEANU, *Proprietatea rurală în România* (Bukarest, doktori értekezés, 1935); A. CSEDŐ, *Reforma agrară în Ungaria și Ardeal* (Nagyvárad, doktori értekezés, 1935); T. POPESCU-BUZĂU, *Problema agricolă în România în prezent, trecut și viitor* (Buzău, doktori értekezés, 1936); E. I. FILITTI, *Dezorganizarea producției agricole în România. Cauze și soluții tehnice* (Bukarest, 1937); G. IONESCU-SIȘEȘTI et N. CORNĂȚEANU, *La réforme agraire en Roumanie et ses conséquences* (Académie Roumaine, Connaissance de la terre et de la pensée roumaines X. Bukarest, 1937); A. FRUNZĂNESCU, *Evoluția chestiunii agrare în România* (Bukarest, 1939); N. CORNĂȚEANU, *La situation et les résultats de L'agriculture roumaine*. Société des Nations: Conférence européenne de la vie rurale 1939. Monographie élaborée par le Service Social: Roumanie (Bukarest, é. n. 19—60); C. GAROFLID, *Politica agricolă*. Enciclopedia României (Bukarest, é. n.) III. 145—154.; G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Agricultura României*. U. o. III. 295—302. — Német részről KLEIN GUSZTÁV ADOLF idézett tanulmánya mellett CONNERT FRITZ-nek a *Nation und Staat* 1927. évi 4. füzetében megjelent *Zur Frage der Agrarreform in Siebenbürgen* c. közleménye (238—264.) és WITTSTOCK ERWIN *Die Liquidierung des sächsischen Nationalvermögens und die Enteignung der Sieben-Richter-Waldungen* c. könyve (Segesvár, 1931) fejezi ki a román földbirtokformával kapcsolatos álláspontot.¹ Magyar részről számos részlet-tanulmány mellett SEBESS DÉNES *Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben* c. munkája (Budapest, 1921); SZÉKELY JÁNOS *La réforme agraire en Transylvanie et l'histoire* címen írt fejtegetései (La Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes, 1927, 1—2. sz.); OBERDING JÓZSEF GYÖRGY *Az erdélyi agrárreform* c. tanulmánya (Kolozsvár, kny. az O. M. P. Közgazdasági Szakosztálya „Gazdasági sérelmeink és kívánságaink” c. kiadványának III. kötetéből, 1930), MÓRICZ MIKLÓS már idézett polémikus műve, BARÓTHY JÓZSEF *Magyar föld román kézen* c. kis monográfiája (Budapest, 1940) és a Magyar Statisztikai Társaság (ma: a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet) Államtudományi Intézetének *Die Rumä-*

¹ Wittstock *Bruder, nimm die Brüder mit* c. regényének (Albert Langen-Georg Müller Verlag, München, 1933) háttére éppenúgy a szóbanforgó földbirtokreform, mint Berde Mária *Földindulás* c. regényének (Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1931).

nische Bodenreform in Siebenbürgen c. kiadványa (Budapest, 1940) ad tájékoztatást az erdélyi román földbirtokreform kérdésében². Ld. még: VENCZEL JÓZSEF, *La Transilvania e la riforma agraria rumena* (Rassegna d'Ungheria, 1941 (I) 10. sz. 726—742. és kny.); *Erdély és az erdélyi román földreform* (Hitel 1940—41 (VI). 3—4. sz. 258—276. és kny.); *Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában* (Hitel, 1943 (VIII) 1. sz. 8—24. és kny.). Ez utóbbi tanulmányban részletesem tárgyalom a fennebb idézett román forrásmunkák statisztikai adatközlésének legszembeötlőbb ferdtéseit és azokat a ténybeli tévedéseket, amelyek az erdélyi román földbirtokreform megítélését lényegileg befolyásolhatják³.

² Az erdélyi román földbirtokreformmal kapcsolatos magyar álláspontot a Garoflid-féle törvény életbeléptetésével és végrehajtásával egyidejűleg az Erdélyi Gazdasági Egylet hivatalos közlönye, az *Erdélyi Gazda* (a továbbiakban: EG) és a *Magyar Kisebbség* c. nemzetpolitikai szemle (a továbbiakban: MK) fejezi ki. Az itt megjelent cikkek és tanulmányok legtöbbjére fejtegetéseink során utalni fogunk, de már itt kiemeljük az alábbiakat, illetve utalunk az alábbiakra: F. A., *A földbirtokelosztás jövő képe*. EG 1921 (LII) 19. sz. 115—116., Gróf Bethlen György: *Az új földbirtokreform törvény*. EG 1921 (LII) 10. sz. 67., Dr. Fosztó Béla: *A földreform kérdéséhez*. EG 1922 (LIII) 34. sz. 279—280., Dr. gróf Bethlen György, *Birtokfosztás*. EG 1922 (LIII) 35. sz. 287—288., Dr. Sulyok István: „*Az agrárreform Romániában*“. MK 1922 (I) 5. sz. 159—161., Dr. J. E., *Kép az agrárreformról*. MK 1922 (I) 6. sz. 190—192., B. F., *Széljegyzetek a földbirtokreform végrehajtásához*. EG 1922 (LIII) 49. sz. 383—384. és 50. sz. 389—390.; Dr. gróf Bethlen György, *Az agrárreform várható eredményei*. EG 1922 (LIII) 52. sz. 401—402.; Dr. Pál Gábor, *A székegyházi közbirtokok és az agrárreform*. MK 1923 (II) 1. sz. 4 — 15. és 2. sz. 46—57.; Dr. Jakabffy Elemér, *Van-e elég föld?* MK 1923 (II) 4. sz. 123—127., Dr. Jakabffy Elemér, *A régi telepések pusztulása*, MK 1923 (II) 9. sz. 319—323.; *Az alkotmány és az agrártörvény*. EG 1923 (LIV) 19. sz. 177—178.; Dr. Szabó András, *Ami nem jogi, hanem hatalmi kérdés*. „*Egyház-kisajátítás a birtokkisajátítások rendjén*“. MK 1923 (II) 12. sz. 444—449.; *A közép- és nagybirtokok kisajátításához*. MK 1923 (II) 3. sz. 99—103. és 13. sz. 491—493.; Dr. Jakabffy Elemér, *Sorsdöntő agrárreformok*. MK 1923 (II) 15—16. sz. 568—575.; *Válasz Leonte Moldovan kamarai képviselő úrnak*. MK 1923 (II) 21. sz. 804—809.; Dr. Jakabffy Elemér, *Az első panasz*. MK 1925 (IV) 6. sz. 201—203.; *Az erdélyi és bánági telepések panasza a Nemzetek Szövetsége előtt*. MK 1925 (IV) 7. sz. 262—270.; *A Nemzetek Szövetsége Tanácsának 35. üléséről felvett ideiglenes jegyzőkönyv az erdélyi és bánági magyar telepések ügyében*. MK 1925 (IV) 19. sz. 734—743.; Dr. Meskó Miklós, *A harói büntett*. MK 1927 (VI) 8. sz. 318—324.; Br. Bánffy Ferenc, *Az agrárreformok hatása Délkelet Európában*. MK 1928 (VII) 5. sz. 163—167.; Török Bálint, *Az agrárreform 10 éves multja*. EG 1929 (LX) 22. sz. 137—141.; Balogh Arthur, *A Csikmegyei Magánjavak ügye a Népszövetség előtt*. MK 1932 (XI) 7—8. sz. 203—210.; Balogh Arthur, *A csikmegyei határőrcsaládok panaszának elintézése a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt*. MK 1932 (XI) 24. sz. 745—757.; *Szerban Mihály kisebbségi alminiszter úrnak átadott emlékiratunk*. MK 1933 (XII) 6. sz. 185—186.; Hegedüs Nándor, *Mi van az agrárreform számai mögött?* MK 1936 (XV) 18. sz. 485—487.; Gyárfás Elemér, *Az első kísérlet*. MK 1937 (XVI) 2. sz. 70. — Az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának *Gazdasági sérelmeink és kívánságaink* c. kiadványában ld. Dr. Szász Ferenc, *Az agrárreformmal kapcsolatban még megoldandó kérdések* (I. k. 1926, 38—53.); gróf Teleki Domokos, *Az agrárreformmal kapcsolatos sérelmek* (II. k. 1929, 127—133.); Dr. Oberding József György, *Az agrárreform és az agrárreformmal kapcsolatban megoldásra váró kérdések* (III. k. 1930, 315—423.).

³ Itt javítom ki e tanulmányomnak a gör. kat. és gör. kel. egyházi vagyonnal kapcsolatos elírását. A történeti Erdély területén 1895-ben a gör. kat. és gör. kel. egyházi vagyon csak 56.582, illetve 29.838 kat. hold. A tallózás 16. lapján közölt adatok nem a történeti Erdély, hanem az ott idézett Enescu-féle statisztikában felvett erdélyi és keletmagyarországi részek adatai (vö. u. o. 5. lap). Egyben utalunk arra, hogy a jelen tanulmány 43. lapján és a fenti tanulmány 16. lapján közölt azonos jellegű birtokstatisztikában a naszódvidéki és karánsebesi közvagyon adatai azért különböznek, mert a tallózás készületekor csak Suciú Péter és Kenéz Béla adatai voltak birtokomban.

II. Az erdélyi román földbirtokreform északerdélyi helyzetképe.

A fennebb említett román forrásmunkák közül az *Argus* c. közgazdasági lap 1923 december 26-i statisztikája mellett egyedül CONSTANTINESCU MITITZA *L'évolution de la propriété rurale et la réform agraire en Roumanie* c. 1925-ben megjelent monográfiája közöl megyei adatokat; így a második bécsi döntés folytán felszabadult keletmagyarországi és északerdélyi vármegyék területén kisajátított ingatlanok végösszegét — bibliográfiánk segítségével — Constantinescu nyomán állapíthatjuk meg, A Constantinescu-féle statisztika alapján ez a végösszeg 1,472.693 kat. hold¹, de nyilvánvaló, hogy a kisajátított területek minket most közelebről érdeklő végösszege ennél jóval kisebb, mert a fenti adat Bihar, Kolozs, Maros-Torda, Udvarhely és Háromszék vármegyéknek azokat a kisajátított területeit is tartalmazza, amelyek e vármegyéknek a bécsi határon túlfekvő részein találhatók. Az *Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságának* adatgyűjtése ezt a végösszeget 1,205.221, illetve 1,270.596 kat. holdban állapította meg² s — úgy véljük — ez a végösszeg jobbára kimeríti az északerdélyi román földbirtokreform anyagát, habár tudatában vagyunk annak, hogy az ilyen utólagos adatgyűjtés sohasem lehet egészen tökéletes és teljes. Az idő múlásával sok adat feledésbe merül, sok adatrögzítő irat elkallódik s az utólagos adatgyűjtést a meglévő írásos dokumentumok felületes és pontatlan volta is jelentékenyen megnehezíti. A hibák és hiányok azonban — a Constantinescu-féle adatokkal való összevetés alapján — legfőnnebb néhány százaléknyit tehetnek ki; így az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságának adatait tudományos értékelés szempontjából is nyugodtan vehetjük számításba.

1. A kisajátított területek főbb adatai.

Az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottsága adatait egyfelől a földbirtokreformmal kapcsolatos hivatalos dokumentumok, irattári források, elsősorban a földbirtokreform idején készült különleges

¹ Vö.: Constantinescu, i. m. 404. (az *Argus* adatait ld. Erdélyi Gazda 1924. (LV) 14. sz. 142.)

	Constantinescu kat. hold.	Argus négyzögöl	Argus kat. hold.
Beszterce-Naszód	25.051	1085	18.129
Bihar	476.625	1338	495.188
Csík	134.754	—	109.208
Háromszék	60.011	197	55.393
Kolozs	155.390	916	95.624
Maros-Torda	104.489	1227	75.842
Máramaros	68.155	788	64.907
Szatmár	208.884	1586	169.270
Szilágy	115.917	37	117.654
Szolnok-Doboka	102.048	946	87.500
Udvarhely	21.364	591	20.707
	<i>összesen: 1.472.693</i>	<i>711</i>	<i>1,309.422</i>

Ezek a megyei adatok azonban csak azzal a megfontolással vehetők össze a mi megyei adatainkkal, hogy az adatfelvételek idején a megyei beosztások nem azonosak.

² Vö. az Erdélyi Földreform Tanulmányi Bizottságának adattárával, amely egyfelől az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület statisztikai és birtokpolitikai osztályán, másfelől a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetében tanulmányozható.

telekkönyvek, másfelől a kisajátítást szenvedett földbirtokosok részéről kitöltött kérdőívek közléseinek felhasználásával rögzítette. A fennnebb említett két végösszeg közül az első túlnyomórészt az irattári forrásokon alapszik s itt a kérdőívek adatai csak abban az esetben vettek figyelembe, ha az adatszolgáltató földbirtokos közölte a kisajátított földbirtok fölosztását is, mert az a statisztikai feldolgozás, amelynek 1,205.221 kat. hold a végösszege, arra törekedett, hogy a kisajátított ingatlanok felhasználására vessen fényt, vagyis bemutassa: milyen mértékben részesültek a kiosztott földekben az ú, n. igényjogosultak, továbbá a községek, az egyházak, a különböző községi és állami intézmények és maga az állam. A másik végösszeg viszont túlnyomórészt a kérdőívek adatain alapszik s itt az irattári források csak kiegészítő szerepet töltek be, mert az a statisztikai feldolgozás, amelynek 1,270.596 kat. hold a végösszege, arra törekedett, hogy a kisajátítást szenvedett birtokosok főbb adatait rögzítse, A különbséget sajátos okokra vezethető vissza. Az irattári források amennyire részletesek a kiosztott birtokok vagy birtokrészek leírásában, éppen annyira szűkszavúak és hiányosak más vonatkozásban: csak elszórtan adnak támpontot arra, hogy a kisajátított birtokosnak mennyi földtulajdona volt a kisajátítások előtt, a kisajátított ingatlanon kívül hol volt még ingatlana stb., de megtörténik az is, hogy az irattári forrás elegyíti a kisajátított ingatlanokat, nem jelöli meg az egyes birtokrészek volt tulajdonosait, nem utal a kisajátított ingatlanok tulajdoni jellegére stb. A kérdőíves anyag viszont, amely éppen ezekben a vonatkozásokban ad eligazítást, a kisajátítás alá vont területek mértékében rendszerint eltér az irattári anyagtól, mert az adatszolgáltató földbirtokosok többsége a telekkönyvi vagy kataszteri adatot közli, míg az irattári források minden esetben a földbirtokreform idején készült új felmérés adatait tartalmazzák. Ezért az a statisztikai feldolgozás, amely túlnyomórészt a kérdőívek közlésén alapszik, nagyobb összeget mutat, mint az, amely túlnyomórészt az irattári forrásokat veszi számba, mert a telekkönyvi és kataszteri adatok is általában meghaladják a földbirtokreform idején sebtében készített felmérések eredményeit.

Az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságának adataira azonban lehetőséget nyújt arra is, hogy ezt a különbséget eltüntessük. Községről-községre, sőt birtokról-birtokra haladva összehasonlítottuk a két adatsort: a földbirtokosok közlését helyesbítettük az irattári források alapján (vagyis a földreformos felmérések adatait vettük irányadónak), az irattári források hiányait pedig pótoltuk helyi adatgyűjtéssel, s így a kisajátított területek végösszegét 1,223,485 kat. holdban rögzítettük.³ Egyben megállapítottuk, hogy abszolút mértékben Szatmár vármegye részesedése a legnagyobb (220.468,5 kat. hold), majd Bihar, Maros-Torda, Szilágy, Csík, Háromszék, Kolozs és Szolnok-Doboka vármegyék következnek (mind 100 ezer kat. holdnál nagyobb részesedéssel),

³ Ezeket a munkálatokat az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület áldozatkész közreműködésével, az Egyesület statisztikai és birtokpolitikai osztályának segítségével végeztük el. Vö. *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1942—1943* (Kolozsvár, 1943) c. kiadványában közölt jelentésünkkel (179—193.: *Az erdélyi román földbirtokreform északerdélyi helyzetképe*: „1940 október 20-án az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület gr. Teleki Pál miniszterelnöktől arra kapott megbízást, hogy az 1940. október 19-én létesített Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságával karöltve gyűjtse össze az erdélyi román földbirtokreform adatait és azokat dolgozza fel. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöksége e megbízás alapján statisztikai és birtokpolitikai ügyosztályát földreformtanulmányi munkakörre alakította át s az ügyosztály ettől fogva a múlt év végéig ebben a minőségben működött, mint az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságának statisztikai irodája.“

1. A román földbirtokreform során kisajátított területek az egyes vármegyék összes területéhez képest*.

V á r m e g y e	Összes terület	Kisajátított terület	
		kat. holdakban	az összes terület %-ában
Beszterce-Naszód	741.873	34.533	4.7
Bihar	677.448	166.125	24.5
Csík	844.803	120.035	14.2
Háromszék	585.984	109.504	18.7
Kolozs	464.244	103.658	22.3
Maros-Torda	828.252	148.644	17.9
Máramaros	616.567	74.041	12.0
Szatmár	806.906	220.469	27.3
Szilágy	711.999	121.855	17.1
Szolnok-Doboka	709.360	103.014	14.5
Udvarhely	459.383	13.915	3.0
Ugocsa	59.349	7.692	13.0
Összesen:	7,506.168	1,223.485	16.3

azután Máramaros vármegye (közel 75 ezer kat. hold részesedéssel), végül Beszterce-Naszód, Udvarhely és Ugocsa vármegyék (50 ezer kat. holdon aluli részesedéssel). A vármegyék összes területeihez viszonyítva ugyancsak Szatmár vármegye kisajátított területei állanak az élen (27.3 százalék), majd Bihar (24.5), Kolozs (22.3), Háromszék (18.7), Maros-Torda (17.9), Szilágy (17.1), Szolnok-Doboka (14.5), Csík (14.2), Ugocsa (13.0), Máramaros (12.0) következik, végül Beszterce-Naszód (4.7) és Udvarhely vármegye (3.0 százalék).

A kisajátított 1,223.485 kat holdból:

szántó	273.025,3	kat. hold	22.3%
kert	2.972.0	„	0.2%
rét	76.914,8	„	6.3%
szőlő	687,0	„	*
mezőgazdasági	353.599,1	„	28.9%
legelő	360.145.5	„	29.4%
erdő	477.373,7	„	39.0%
nádas	1.444.8	„	0.1%
nem termő	30.921,9	„	2.5%

Az egyes vármegyék részesedése a különböző művelési ágakban természetesen változó, mert az egyes vármegyék jellege is más a művelési ágak szempontjából (vö. 2. sz. táblázattal).⁴

* Az összes területet az egyes vármegyék adóközségeinek területét és kataszteri tiszta jövedelmét művelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. tc. alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után, 1914-ben közlő, már többször idézett füzetek alapján állapítottuk meg. A *M. Stat. Szemle* 1940 (XVIII). 8—9. sz. 701. l.-ján ezt a területet vármegyei részletezés nélkül 7,489.919 kat. holdban rögzíti; a különbség abból áll elő, hogy mi a volt trianoni határ mentén fekvő községek régi (teljes) területét vettük, tehát nem voltunk tekintettel a községek területében éppen a trianoni határ megvonása miatt beállt változásokra.

⁴ Adatfeldolgozásunk során a négyszögöket — technikai okokból — tizedes holdakká alakítottuk át, olyképpen, hogy az egy kat. holdat kitevő 1600 négyszögöl-

2. A román földbirtokreform során kisajátított területek megoszlása főbb művelési ágak szerint.

V á r m e g y e	A kisajátított										
	összes	szántó	mező gazda- sági	legelő	erdő	egyéb	szántó	mezőgazdasági	legelő	erdő	egyéb
Beszterce-Naszód	34.533,3	5.692,4	7.470,2	14.574,5	11.725,1	763,5	16,6	21,6	42,2	34,0	2,2
Bihar	166.124,8	75.306,1	85.105,4	40.375,8	32.734,0	7.909,6	45,3	51,2	24,3	19,7	4,8
Csík	120.034,8	2.510,9	12.353,0	47.263,1	58.905,7	1.513,0	2,1	10,3	39,4	49,1	1,2
Háromszék	109.504,4	7.072,3	10.077,8	46.778,6	51.762,2	885,8	6,5	9,2	42,7	47,2	0,8
Kolozs	103.658,1	26.401,5	40.442,0	30.588,9	29.050,6	3.576,6	25,5	39,1	29,6	28,0	3,3
Maros-Torda	148.643,5	23.554,5	30.006,2	51.782,9	62.934,0	3.920,4	16,0	20,2	34,8	42,3	2,6
Máramaros	74.041,2	901,4	3.937,6	8.262,5	61.409,7	431,4	1,2	5,3	11,2	82,9	0,6
Szatmár	220.468,5	74.090,6	87.519,8	46.681,9	78.644,8	7.622,0	33,6	39,7	21,2	35,7	3,4
Szilágy	121.855,4	32.017,7	39.022,6	33.682,8	45.889,6	3.260,4	26,3	32,0	27,6	37,7	2,7
Szolnok-Doboka	103.013,8	22.023,6	29.946,8	35.394,5	35.475,2	2.197,3	21,4	29,1	34,4	34,4	2,1
Udvarhely	13.915,5	1.375,4	2.854,4	2.066,6	8.821,8	172,7	9,9	20,5	14,9	63,4	1,2
Ugocsa	7.691,7	2.078,9	4.863,3	2.693,4	21,0	114,0	27,3	63,2	35,0	0,3	1,5
Összesen	1,223.485,0	273.025,3	353.599,1	360.145,5	477.373,7	32.366,7	22,3	28,9	29,4	39,0	2,6

A kisajátított szántóterületek nagyobbak az átlagnál Biharban (45.3 százalék), Szatmárban (33.6), Ugocsában (27.3), Szilágyban (26.3) és Kolozsban (25.5); kisebbek az átlagnál Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Udvarhely, Háromszék, Csik és Máromaros vármegyében.

A kisajátított mezőgazdasági (szántó-, kert-, rét- és szőlő-) területekben való részesedést jobbra a szántóterület előbbi arányszámai szabják meg. Így nagyobb az átlagnál Ugocsában (63.2), Biharban (51.2), Szatmárban (39.7), Kolozsban (39.1), Szilágyban (32.0) és Szolnok-Dobokában (29.1); kisebb az átlagnál Beszterce-Naszód, Udvarhely, Maros-Torda. Csik, Háromszék és Máromaros vármegyében.

A kisajátított legelő- és erdőterületek arányszámai azonban már fordított sorrendet mutatnak. A legelőterület arányszáma nagyobb az átlagnál Háromszéken (42.7), Beszterce-Naszódban (42.2), Csikban (39.4), Ugocsában (35.0). Maros-Tordában (34.8), Szolnok-Dobokában (34.4) és Kolozsban (29.6); kisebb Szilágy, Bihar, Szatmár, Udvarhely és Máromaros vármegyében. Az erdőterület arányszáma nagyobb az átlagnál Máromarosban (82.9), Udvarhelyen (63.4), Csikban (49.1), Háromszéken (47.2). Maros-Tordában (42.3); kisebb Szilágy, Szatmár, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Kolozs, Bihar és Ugocsa vármegyében.

Általában megállapíthatjuk, hogy a mezőgazdasági területben az országrész alföldies nyugati szegélye vezet. Különösképpen a székelyhídi (78.3), érmihályfalvi (70.0), nagykárolyi (69.2), halmi (63.2), nagyváradi (60.9), szalárdi (60.6), cséffai (58.5), nagyszalontai (50.2) és csengeri járás (50.2 százalékkal); a belső erdélyi részekben csak az oklándi (64.6) és mezőbándi járás (60.0) mutat feltűnően nagy arányszámot. A legelő- és erdőterületekben viszont az északi, északkeleti és keleti részek dominálnak; így északon a felsővisói (97.4), aknasugatagi (95.6), kápolnokmonostori (94.5), dragomérfalvi (91.1), nagybányai (87.7), técsői (87.3), magyarláposi (81.0), avasúvárosi (71.4) és szilágycsehi járás (70.4); északkeleten az óradnai (92.5) és a besztercei felső járás (88.5); keleten a parajdi (98.1), kézdi (96.0), orbai (95.8), régeni felső (93.6), gyergyótölgyesi (93.0), gyergyószentmiklósi (91.1), szépvízi (89.8), régeni alsó (85.0), csikszeredai (83.0), sepsi (75.3), erdőszentgyörgyi (74.7), székelyudvarhelyi (72.3), és székelykeresztúri járás (70.0); egyebütt az élesdi (82.2), bánffyhunyadi (76.9), nagyilondai (76.9), krasznai (76.3) és zsbói járás (72.3) arányszáma feltűnő a legelő- és erdőterület szempontjából.

2. A kisajátítást szenvedett földbirtokosok főbb adatai.

Az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságának adatgyűjtése a második bécsi döntés után a visszatért keleti és erdélyi részekre megállapított közigazgatási beosztás⁵ 1789 községére terjedt ki s ennek az adatgyűjtésnek az eredményeképpen megállapítható, hogy 1453 községben történt, 258 községben pedig nem történt földbirtokkisajátítás. Tisztázatlan maradt 74 község kérdése, azonban ezentúl a községeknél feltételezhető, hogy szintén kiestek a román földbirtokreform köréből. A földbirtokkisajátítással érintett 1453 község közül 1154 község földreformos helyzetképét a már említett különleges telekkönyvek alapján, 299 községét pedig e telekkönyvekkel egyenlő értékű hivatalos irattári

ből az első és az utolsó nyolcvan négyszöglet elhanyagoltuk s a közbeeső egységeket (80—1519) kilenc egyenlő (egyenként 160 négyszöglet kitevő) csoportba osztottuk.

⁵ Vö. az 1780—1940. M. E. sz. rendelettel (*Bp. Közlöny* 1940 november 3-i 250. sz.). Természetesen a második bécsi döntéssel felszabadult keleti és erdélyi részek egyes vármegyéit és járásait csak a volt trianoni határig vettük figyelembe.

anyag feldolgozásával sikerült rögzíteni. Így az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottsága a második bécsi döntéssel visszatért keleti és erdélyi részek román földreformos viszonylatainak több mint 95 százalékára nyújt megbízható felvilágosítást és bőséges adattárat.

Eszerint a szóbanforgó 1,223.485 kat. hold 4370 birtokostól, 5528 birtokból sajtátított ki az alábbi megoszlásban:

	A kisajátítást szenvedett		
	birtokosok száma	birtokok száma	birtokok területe (kh.)
Beszterce-Naszód	287	315	34.533,3
Bihar	283	401	166.124,8
Csík	327	391	120.034,8
Háromszék	495	586	109.504,4
Kolozs	466	600	103.658,1
Maros-Torda	467	630	148.643,5
Máramaros	206	226	74.041,2
Szatmár	451	616	220.468,5
Szilágy	637	828	121.855,4
Szolnok-Dohoka	519	691	103.013,8
Udvarhely	209	220	13.915,5
Ugocsa	23	24	7.691,7
Összesen	4370	5528	1.223.485,0

A kisajátítást szenvedett birtokosok és birtokok közül

	birtokosok száma	birtokok száma	birtokok területe (kh.)
50 holdon aluli	1923	1938	8.228,5
50—100 holdas	213	226	7.175,7
100—500 holdas	801	927	81.503,4
500 holdon felüli ismeretlen nagyságú	421	1117	593.712,8
összes magánbirtokok	3358	4208	692.651,0
összes közbirtokok	1012	1254	443.567,5
kincstári birtokok		66	66.462,1
ismeretlen jellegű	?	?	20.804,4
mindössze	4370	5528	1.223.485,0

E két összefoglaló és a mellékelt (3. sz.) táblázat⁶, valamint a rendelkezésünkre álló részletező adatsorok alapján megállapíthatjuk:

a) Az erdélyi román földbirtokreform egyetlen birtokcsoportnak sem kegyelmezett: a kisajátítást szenvedett 100 holdon aluli birtokosok (2136 birtokos), az összes kisajátítást szenvedettek 48,8 százalékát jelentik s habár a tőlük kisajátított terület nem túlságosan nagy, mindössze 15.404,2 kat. hold, de a kisajátítási mérték ezeknél is éppen olyan súlyos, mint a nagyobb birtokoknál, hiszen az egyes birtokosok tulajdonában talált összes ingatlanoknak

az 50 holdon aluli törpe- és kisbirtokosoknál	51,4
az 50—100 holdas kisbirtokosoknál	53,3
a 100—500 holdas középbirtokosoknál	44,3
az 500 holdon felüli közép- és nagybirtokosoknál	62,6

százaléka esett kisajátítás alá.

⁶ Az „összes kisajátított területek” rovatból hiányzik a kincstári és az ismeretlen jellegű birtokok területe (66.462,1+20.804,4 = 87.266,5 kat. hold). Az „ismeretlen nagyságú” -nak jelzett magánbirtok az, amelynek előző területe nem volt megállapítható.

b) A kisajátított közbirtokok száma 1012 (1254 birtoktest) s a kisajátítást szenvedett közbirtokok vesztesége 443.567,5 kat. hold, ami az összes kisajátított területek 36,2 százalékát jelenti.

c) A törpe- és kisbirtokok vonalán feltűnő Szilágy, Szatmár, Szolnok-Doboka, Háromszék, Kolozs, Beszterce-Naszód és Maros-Torda vármegye részesedése, a közbirtokok vonalán Csík, Háromszék és Bihar vármegye vesztesége. Ez arra mutat, hogy a kisajátítások e része bizonyos jól megfontolt nemzetiségi célkitűzéseket követett.

d) Nemzetiségi szempontból⁷ természetesen a magyarság áll az élen (86.1 százalék); a zsidóság 5.9, a románság 4.9, a németség 2.9 százalékkal vesz részt a földbirtokreformban. A magyarság — eltekintve Beszterce-Naszód, Máramaros és Ugocsa megyéktől — mindenütt 87.3—97.8 százalékát adta a kisajátított területeknek; a németség is magas arányszámmal szerepel Beszterce-Naszód vármegyében (57.6 százalék), a zsidóság Ugocsa vármegyében (68.4 százalék), de a románság legnagyobb hozzájárulása sem nagyobb 37.6 százaléknál (Máramaros vm.) s a Beszterce-Naszód vármegyei 16.7 százalékos arányszámtól eltekintve, a románság arányszámai mindig a 10 százalék alatt, de általában a 2—4 százalék között mozognak. Összesítve:

	a kisajátított		%	
	birtokosok száma	terület kat. hold		
magyar	3074	978.253,0	86.1	80.0
német	384	32.319,9	2.9	2.6
román	561	55.761,9	4.9	4.6
zsidó	338	67.316,6	5.9	5.5
egyéb	13	2.567,1	0.2	0.2
összesen	4370	1.136.218,5	100.0	92.9
kincstár		66.462,1		5.4
ismeretlen		20.804,4		1.7
mindössze		1.223.485,0		100.0

⁷ A felszabadult keletmagyarországi és északerdélyi vármegyék 1910. évi főbb anyanyelvi adatai (százalékos arányszámokban) az alábbiak:

	magyar	német	román
Beszterce-Naszód	8.4	19.4	69.1
Bihar	63.7	1.0	32.1
Csík	85.2	0.7	12.2
Háromszék	90.6	0.4	8.3
Kolozs	47.1	1.1	49.7
Maros-Torda	57.2	5.7	34.7
Máramaros	21.4	18.2	50.7
Szatmár	52.7	2.4	44.4
Szilágy	36.7	0.5	60.4
Szolnok-Doboka	23.2	2.8	72.7
Udvarhely	97.7	1.0	1.1
Ugocsa	52.7	3.4	41.4
<i>Összesen:</i>	<i>51.4</i>	<i>4.1</i>	<i>42.1</i>

3. A román földbirtokreform során kisajátított területek a kisajátítást szenvedett földbirtokosok nemzetisége szerint.

Vármegye Birtokcsoport	Összes kisajátí- tott területek	Magyar	Német	Román	Zsidó	Egyéb	Magyar	Német	Román	Zsidó	Egyéb
		nemzetiségű birtokosoktól kisajátított területek									
		kat. holdakban						százalékban			
V Á R M E G Y É N K É N T											
Beszterce-Naszód	32.057,9	8.029,1	18.477,2	5.358,7	192,9		25,0	57,6	16,7	0,6	
Bihar	157.791,3	139.035,0	2.362,0	3.487,4	12.276,2	630,7	88,1	1,5	2,2	7,8	0,4
Csík	118.181,0	115.527,2		1,7	2.652,1		97,8		*	2,2	
Háromszék	102.448,0	97.339,6	503,7	4.587,6	15,8	1,3	95,0	0,5	4,5	*	*
Kolozs	102.987,6	92.484,1	116,3	3.051,4	7.335,8		89,8	0,1	3,0	7,1	
Maros-Torda	128.287,8	112.224,2	3.888,6	3.276,5	8.898,5		87,3	3,0	2,6	6,9	
Máramaros	50.728,3	12.038,2	5.840,9	19.086,9	13.432,2	330,1	23,7	11,5	37,6	26,5	0,6
Szatmár	210.830,6	194.317,8	141,9	6.354,4	8.933,8	1.082,7	92,2	*	3,0	4,2	0,5
Szilágy	121.248,1	111.087,9	38,2	4.334,5	5.617,5	170,0	91,6	*	3,6	4,6	0,1
Szolnok-Doboka	95.109,3	83.155,6	945,8	6.222,8	4.432,8	352,3	87,4	1,0	6,5	4,7	0,4
Udvarhely	13.164,2	11.944,7	5,3		1.214,2		90,7	*		9,2	
Ugocsa	3.384,4	1.069,6			2.314,8		31,6			68,4	
Összesen	1.136.218,5	978.253,0	32.319,9	55.761,9	67.316,6	2.567,1	86,1	2,9	4,9	5,9	0,2
B I R T O K C S O P O R T O N K É N T											
50 holdon aluli	8.228,5	6.150,7	1.131,6	284,4	658,1	3,7	74,7	13,7	3,5	8,0	*
50—100 holdas	7.175,7	4.884,9	235,0	297,5	1.758,3		68,1	3,3	4,1	24,5	
100—500 „	81.503,4	65.578,6	872,7	2.379,6	12.500,7	171,8	80,5	1,1	2,9	15,3	0,2
500 holdon felüli	593.712,8	539.359,5	3.859,3	8.052,6	41.358,7	1.082,7	90,8	0,6	1,4	7,0	0,2
Ismeretlen nagys.	2.030,6	1.789,4	240,9	0,3			88,1	11,8	*		
Magánbirtok	692.651,0	617.763,1	6.339,5	11.014,4	56.275,8	1.258,2	89,2	0,9	1,6	8,1	0,2
Közbirtok	443.567,5	360.489,9	25.980,4	44.747,5	11.040,8	1.308,9	81,3	5,9	10,0	2,1	0,3
Összesen	1.136.218,5	978.253,0	32.319,9	55.761,9	67.316,6	2.567,1	86,1	2,9	4,9	5,9	0,2

3. A kisajátítást szenvedett közbirtokok főbb adatai.

A kisajátított birtokok sorában a közbirtokok⁸ mind mennyiségük-nél, mind jellegük-nél fogva külön figyelmet érdemelnek. A „szociális” célkitűzésű erdélyi román földbirtokreform a vizsgált keletmagyarországi és északerdélyi részeken 443.567,5 kat. hold közbirtokot sajátított ki, amelyből

	kat. hold	%
alapítványi vagyon	1.740,5	0.4
egyházi vagyon	141.722,0	31.9
közbirtokosság	142.539,1	32.1
községi birtok	90 630,5	20.4
urbéri birtok	7.771,4	1.7
egyéb „közbirtok” ⁹	59.164,0	13.3
összesen	443.567,5	100.0

A kisajátított közbirtokok túlnyomórésze tehát egyházi, közbirtokossági és községi vagyon. A 4. sz. táblázat tájékoztat e három közbirtokfajta nemzetiségi viszonylatairól is: a kisajátított egyházi vagyonok 92,8, a kisajátított közbirtokosságok 79,7 és a kisajátított községi vagyonok 72,9 százaléka magyar volt. A községi birtokok szempontjából Szatmár, Háromszék, Beszterce-Naszód és Csík vármegye vezet, vagyis azok a vármegyék, amelyek vagy teljes egészükben, vagy legalább is igen tekintélyes részükben a magyarság, illetve a németiség életterébe tartoznak. A kisajátított közbirtokosságoknak több mint 75 százaléka meg éppen Csík és Háromszék vármegyéből telik ki, azokból a vármegyékből, amelyekben a románság elenyésző kisebbség volt. Az egyházi birtokok vonalán viszont Bihar, Csík és Kolozs vármegyén a hangsúly, mert Bihar vármegyében volt birtokos a nagyváradi róm. kat. püspökség és káptalan, Csík vármegyében ősi jogon majdnem minden róm. kat. egyházközségnek volt birtoka s Kolozs vármegyéhez tartozott az erdélyi róm. kat. Státus iskolai célokra rendelt három nagyobb kiterjedésű uradalma. A kisajátítások során a felszabadult keletmagyarországi és északerdélyi részekben:

a római katolikus egyház	114.881,9	kat. holdat
a református egyház	12.963,6	„
a luteránus egyház	4.304,0	„
az unitárius egyház	1.984,1	„
a magyar gör. kat. egyház	1.649,5	„
az örmény kat. egyház	352,3	„
a rutén gör. kat. egyház	4,3	„
a zsidó szentegylet	0,3	„
a fenti egyházak összesen	136.140,0	kat. holdat
a görög rítusú „román” egyházak	5.582,0	„
az egyházak összesen	141.722,0	kat. holdat

veszítettek, vagyis a „román” egyházak 3,9 százalékaival szemben a „nem román” egyházak 96 százalékkal szerepelnek a veszteségeknek ebben a csoportjában.

⁸ Közbirtok alatt általában az ú. n. korlátolt forgalmú birtokokat értjük a kincstári birtokok nélkül. Vö. Venczel József, *Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában*. Hítel 1943 (VIII) 1. sz. és kny. (4—8.: a korlátolt forgalmú birtokok az 1895. évi birtokstatisztika tükrében).

⁹ Túlnyomórészt bankok és iparvállalatok földbirtokai.

4. A román földbirtokreform során kisajátított „közbirtokok“.

V á r m e g y e	A kisajátított							A földbirtok- reform során kiosztott kincstári birtokok
	összes „közbirto- -kok“	alapítványi vagyonok	egyházi vagyonok	közbirtokos- ságok	községi birtokok	úrbéri birtokok	egyéb „közbirto- -kok“	
	k a t . h o l d a k b a n							
Beszterce-Naszód	22.299,8		2.425,3	562,3	17.938,5	63,0	1.310,7	2.429,1
Bihar	78.422,5		75.764,3	171,8	762,5	1.078,0	645,9	
Csík	101.614,4		19.997,9	67.036,8	10.103,2		4.476,5	1.853,8
Háromszék	79.809,3	67,9	8.296,7	40.392,2	23.563,8	1.775,2	5.713,5	4.583,5
Kolozs	23.566,7	153,7	13.514,8	880,0	4.422,2	1.053,0	3.543,0	352,9
Maros-Torda	26.700,7	91,5	6.921,1	1.204,7	2.294,0	631,1	15.558,3	20.355,7
Máramaros	35.671,2		488,9	24.739,2	134,5	133,1	10.175,5	23.312,9
Szatmár	37.146,9	190,0	4.759,9	878,3	23.650,2	1.360,6	6.307,9	5.447,7
Szilágys	11.732,6	926,7	3.850,5	95,5	1.632,2	556,4	4.671,3	489,1
Szolnok-Doboka	17.418,0	310,7	3.479,5	21,7	5.786,6	1.121,0	6.698,5	7.541,3
Udvarhely	8.832,6		2.057,4	6.556,6	155,7		62,9	96,1
Ugocsa	352,8		165,7		187,1			
Összesen	443.567,5	1.740,5	141.722,0	142.539,1	90.630,5	7.771,4	59.164,0	66.462,1
Ebből: magyar	360.489,9	215,3	131.479,1	113.645,7	66.188,2	3.554,6	45.407,0	
német	25.980,4		4.304,0	6.171,2	13.938,6	84,1	1.482,5	
román	44.747,5	1.523,9	5.582,0	22.545,3	10.492,3	3.966,4	637,6	
zsidó	11.040,8		0,3				11.040,5	
egyéb	1.308,9	1,3	356,6	176,9	11,4	165,3	596,4	

4. A kiosztott területek és a juttatás mértéke.

A kisajátított 1,223.485 kat. hold a földbirtokreform második szakaszában az ú. n. igényjogosultak, az egyházak, a politikai községek és községi intézmények, valamint az állam és intézményei között került kiosztásra az alábbi mértékek szerint (vö. 5. sz. táblázatunkkal):

	kat. hold	%
„igényjogosultak“	257.387,9	21.0
politikai községek	712.100,9	58.2
köztelek és temetők	1.390,5	0.1
állattenyésztési alapok	4.942,4	0.4
sportterek	1.805,0	0.1
általában községek	720.238,8	58.9
görög rítusú egyházak	24.152,9	2.0
egyéb egyházak	4.603,6	0.4
általában egyházak	28.756,5	2.4
állami iskolák	13.215,7	1.1
különböző közintézmények ¹⁰	19.281,9	1.6
„állami tartalék“ ¹¹	153.653,8	12.5
általában állam	186.151,4	15.2
ismeretlen jellegű kiosztás	30.950,4	2.5
összesen	1.223.485,0	100.0

Az „igényjogosultak“ pártolása átlagon felüli a volt trianoni határ mentén telepítési vidéknek szánt járásokban (érmihályfalvi 59.2, székelyhídi 54.1, nagykárolyi 50.8, szalárdi 46.1, cséffai 45.7, nagyváradai 41.5, szatmári 34.8, margittai 33.6, tasnádi 32.4, erdődi 30.6 százalék), Kolozs és Szolnok-Doboka vármegye egyes részein, továbbá Beszterce-Naszód és Maros-Torda vármegye mezősegi területein, valamint a Székelyföldnek a romanizálás szempontjából előtérbe állított pontjain. A politikai községek részesedése általában átlagon felüli az erdőkben gazdag vidékeken, így Máramarosban (94.8 százalék), ahol hatalmas kiterjedésű kincstári és közbirtokossági vagyonok alakították át községi birtokokká, a székely vármegyékben, ahol a székely közvagyonok tönkretételét célozta ez a művelet, de egyéb helyeken is, feltűnő módon Szokiok-Doboka vármegye nagyilondai járásában (78.4 százalék) és Beszterce-Naszód vármegye óradnai járásában (97.9 százalék), ahol a román földbirtokreformnak pozitív román célkitűzései voltak, különösképpen az óradnai járásban, hiszen itt egyébként is érintetlenül maradtak a naszódi volt 2. román határhoz közel hatalmas erdősegei és közlegelői. Az „állami tartalék“, illetve az állam kezelésében hagyott, de legalább is jogilag az állam nevében álló birtokrészek Szatmár vármegyében a legnagyobb tömegűek s ezek a „rezervák“ itt a volt trianoni határ mentén létesített román telepek megerősítésére szolgáltak*.

¹⁰ Mezőgazdasági kamarák, államvasutak, erdészeti hivatalok, véderő stb.

¹¹ Mindaz, ami forrásaink szerint az állam nevében áll s adatgyűjtésünk értelmében végleges kiosztásra nem került.

* E telepekkel kapcsolatosan ld. Függelék VIII: a román telepítési mozgalom.

5. A román földbirtokreform során kiosztott földbirtokok fölhasználása.

V á r m e g y e	Összesen kiosztott terület	„Igény-jogosultak“	Egyházak	Politikai községek	Állam és állami intézmények	Ismeretlen jellegű kiosztás	Igény-jogosultak	Egyházak	Politikai községek	Állam és állami intézmények	Ismeretlen jellegű kiosztás
		részese d e s e					részese d e s e				
	k a t . h o l d a k b a n						%				
Beszterce-Naszód	34.533,3	5.059,2	858,9	23.805,7	3.802,8	1.006,7	14,7	2,5	68,9	11,0	2,9
Bihar	166.124,8	63.082,8	6.706,6	66.744,7	24.367,8	5.222,9	38,0	4,0	40,2	14,7	3,1
Csík	120.034,8	14.584,0	2.059,1	75.049,7	26.273,0	2.069,0	12,1	1,7	62,5	21,9	1,7
Háromszék	109.504,4	5.138,7	1.009,5	78.183,9	23.023,9	2.148,4	4,7	0,9	71,4	21,0	2,0
Kolozs	103.658,1	30.392,5	3.844,7	55.846,9	13.485,8	88,2	29,3	3,7	53,9	13,0	*
Maros-Torda	148.643,5	20.236,6	2.837,2	104.674,2	12.396,3	8.499,2	13,6	1,9	70,4	8,3	5,7
Máramaros	74.041,2	2.311,7	6,2	70.179,1	1.544,2		3,1	*	94,8	2,1	
Szatmár	220.468,5	65.210,9	3.558,5	94.151,7	53.592,7	3.954,7	29,6	1,6	42,7	24,3	1,8
Szilágy	121.855,4	23.509,5	4.161,5	70.153,5	16.520,1	7.510,8	19,3	3,4	57,6	13,5	6,2
Szolnok-Doboka	103.013,8	22.852,5	2.854,4	70.264,7	6.908,1	134,1	22,2	2,8	68,2	6,7	0,1
Udvarhely	13.915,5	1.951,5	569,1	8.645,7	2.449,8	299,4	14,0	4,1	62,1	17,6	2,2
Ugocsa	7.691,7	3.058,0	290,8	2.539,0	1.786,9	17,0	39,8	3,8	33,0	23,2	0,2
Összesen:	1.223.485,0	257.387,9	28.756,5	720.238,8	186.151,4	30.950,4	21,0	2,4	58,9	15,2	2,5

6. A román földbirtokreform során földhöz juttatott „igényjogosultak“ részesedése.

V á r m e g y e	Ismeretlen		Felsorolt		Magyar	Német	Román	Egyéb
	nemzetiségű földhöz juttatott „igényjogosultak“							
	száma	részesedése (kat. hold)	száma	részesedése (kat. hold)				
Beszterce-Naszód	291	163,0	3.729	4.896,2	108,8	399,8	3.760,6	627,0
Bihar	1.131	2.007,4	28.793	61.075,4	23.990,2	35,1	33.523,2	3.526,9
Csík	763	2.069,9	3.564	12.514,1	2.950,1	2,1	9.497,9	64,0
Háromszék	177	110,7	4.280	5.028,0	3.304,4	7,0	1521,6	195,0
Kolozs	1.271	2.423,5	18.973	27.969,0	3.612,7	14,6	23.751,6	590,1
Maros-Torda	654	939,3	17.170	19.297,3	6.136,1	184,5	12.062,5	914,2
Máramaros	193	707,3	1.497	1.604,4	35,3	4,2	1.527,3	37,6
Szatmár	486	2.112,7	28.204	63.098,2	16.099,7	1.349,6	44.731,8	917,1
Szilágy	220	407,1	18.303	23.102,4	4.359,4	22,6	18.284,1	436,3
Szolnok-Dohoka	787	1.060,9	18.161	21.791,6	3.144,4	63,2	18.117,2	466,8
Udvarhely	6	9,1	1.714	1.942,4	1.661,0	2,0	229,8	49,6
Ugocsa		2.497,0	416	561,0	479,0		64,1	17,9
Összesen	5.979	14.507,9	144.804	242.880,0	65.881,1	2.084,7	167.071,7	7.842,5
A juttatottak száma:				144,80	40.873	1.428	96.643	5.860
A juttatottak arányszáma (%)				100,0	28,2	1,0	66,7	4,0
A juttatás „ (%)				100,0	27,1	0,9	68,8	3,2
Nemzetiségi arányszám 1910-ben				100,0	51,4	4,1	68,942,1	2,4

7. A román földbirtokreform során kiosztott területek megoszlása a részesítettek nemzetisége szerint.

Vármegye	Összes	Magyar	Német	Román	Egyéb	Ismeretlen	Állam és állami intézmények	Nem magyar honosok	Magyar	Német	Román	Egyéb	Ismeretlen	Állam és állami intézmények	Nem magyar honosok
		nemzetiségük							nemzetiségük						
	részesedés(e) k at. holdakban								részesedése %-ban						
Beszterce-Naszód	34.533,3	1.765,2	2.826,2	24.291,3	627,0	1.169,8	3.802,8	51,0	5,1	8,2	70,3	1,8	3,4	11,0	0,2
Bihar	166.124,8	47.371,1	41,4	78.432,7	8.004,4	7.230,4	24.345,8	699,0	28,5	*	47,2	4,8	4,4	14,6	0,4
Csík	120.034,8	47.668,0	2,1	41.486,7	64,1	4.138,9	26.250,5	424,5	39,7	*	34,6	0,1	3,4	21,8	0,3
Háromszék	109.504,4	66.444,7	7,0	16.554,3	194,9	2.259,2	22.990,9	1.053,4	60,7	*	15,1	0,2	2,0	21,0	0,9
Kolozs	103.658,1	16.192,9	14,6	69.304,8	590,0	2.511,5	13.474,0	1.570,3	15,6	*	66,9	0,6	2,4	12,9	1,5
Maros-Torda	148.643,5	35.407,9	2.715,6	86.829,2	914,2	9.438,6	12.343,5	994,5	23,8	1,8	58,4	0,6	6,3	8,3	0,7
Máramaros	74.041,2	3.063,1	1.451,6	57.884,2	9.390,9	707,2	1.544,2		4,1	2,0	78,2	12,7	0,9	2,1	
Szatmár	220.468,5	48.974,6	2.223,4	108.693,0	917,4	6.067,4	53.592,7		22,2	1,0	49,3	0,4	2,7	24,3	
Szilágy	121.855,4	20.910,0	22,6	75.038,5	1.446,4	7.917,8	16.520,1		17,1	*	61,6	1,2	6,5	13,5	
Szolnok-Doboka	103.013,8	15.610,4	739,5	78.094,0		1.194,9	6.908,1		15,1	0,7	75,8	0,4	1,2	6,7	
Udvarhely	13.915,5	10.213,4	2,0	851,3	49,6	308,4	2.442,7	48,1	73,4	*	6,1	0,3	2,2	17,6	0,3
Ugocsa	7.691,7	1.224,9	125,0	2.023,1	17,8	2.514,0	1.786,9		15,9	1,6	26,3	0,2	32,7	23,2	
Összesen	1.223.485,0	314.846,2	10.171,0	639.483,1	22.683,6	45.458,1	186.002,2	4.840,8	25,7	0,8	52,3	1,9	3,7	15,2	0,4

Már most nemzetiségpolitikai szempontból megállapíthatjuk, hogy	a 150.783 „igényjogosult” közül	szám	%	nemzetiségi arányszám ¹²	index ¹³
	magyar	40.873	28.2	51.4	54.8
	német	1.428	1.0	4.1	24.4
	román	96.643	66.7	42.1	158.4

Az „igényjogosultak” között kiosztott földből (vö. 6. sz. táblázatunkkal):

	kat. hold	%	nemzetiségi arányszám ¹²	index ¹³
magyar részesedés	65.881,1	27.1	51.4	52.7
német „	2.084,7	0.9	4.1	21.9
román „	167.071,7	68.8	42.1	163.4

Tehát a magyarság 45.2—47.3 százalékkal gyengébben részesült, mint ahogy nemzetiségi arányszámához képest részesülhetett volna, a németiség meg éppen 75.6—78.1 százalékkal gyengébben, amikor a románság 58.4—63.4 százalékkal erősebben részesült. S ezek a viszonylatok lényegileg nem módosulnak akkor sem, ha számításba vesszük az egyházi juttatásokat is és a községi juttatásokban való eszményi részesedést, amit a valóságban egyáltalán nem érvényesült *objektív arányosítás* segítségével számítottunk ki.¹⁴ E szerint (vö. 7. sz. táblázatunkkal¹⁵):

	kat. hold	%	nemzetiségi arányszám ¹²	index ¹³
magyar részesedés	314.846,2	25.7	51.4	50.0
német „	10.171,0	0.8	4.1	19.5
román „	639.483,1	52.3	42.1	124.2
egyéb nemzetiségek ismeretlen nemzetiségek állam nem magyar honosok	22.683,6 45.458,1 186.002,2 4.840,8	1.9 3.7 15.2 0.4		
összesen	1,223.485,0	100,0		

¹² Az 1910. évi népszámlálás alapján.

¹³ Ha a nemzetiségi arányszám = 100.

¹⁴ A politikai községek, köztelkek, temetők, állattenyésztési alapok és sportterek javára történt minden juttatás — számításaink szerint — annak a nemzetiségnek a részesedését növeli, amely az illető (részesülő) községben meghaladja a község lakosságának a nyolcvan százalékát. Ha egy nemzetiség sem haladja meg a nyolcvan százalékot, akkor a juttatott terület arányosan megosztott mindazon nemzetiségi csoportok között, amelyeknek a száma meghaladja a község lakosságának a húsz százalékát (az 1910. évi népszámlálás szerint). Természetesen újból hangsúlyozzuk: ennél az arányosításnál nem számoltunk azzal a sajnálatos körülménnyel, hogy e területeknek az adminisztrációja a román megszállás idején úgy vitetett, hogy a magyarság legtöbb esetben nem válhatott e területek haszonélvezőjévé.

¹⁵ Az „állam és állami intézmények” rovatban található mindazt, ami „állami tartalék” és amit állami iskolák s különböző közintézmények kaptak. E rovat végösszege azért különbözik az 5. tábla hasonló rovatának végösszegétől, mert bizonyos mennyiség a következő rovatba tolódtott át, ahol „nem magyar honosok” címmel azokat a területeket vesszük számba, amelyeket a bécsi határon túlfekvő községekben lakó egyének, illetve ott működő iskolák és intézmények kaptak.

III. Az erdélyi és a román ókirálási földbirtokreform összevetése.

Az erdélyi román földbirtokreform nemzetiségpolitikai kilengései — miként arra már rámutattunk — elsősorban azokból az eltérésekből származnak, amelyek az erdélyi és a román ókirálási földreformtörvény és a földbirtokreform célkitűzése, magatartása és végrehajtása között megállapítható. Különösképpen kiemeljük, hogy az ókirálási földreformtörvény 4. §-a értelmében csak olyan birtokokat lehetett kisajátítani, amelyeknek művelhető területe meghaladja a 100 hektárt (174 kat holdat), viszont az erdélyi földreformtörvény alapján ki lehetett sajátítani bárminő ingatlant; az ókirálási földreformtörvény 8. és 9. §-a értelmében minden birtokból meg kellett hagyni legalább 100 hektár (174 kat. hold) művelhető területet, míg az erdélyi törvényben ilyen szigorú rendelkezés nincsen; az ókirálási földreformtörvény 6. §-a az egy tulajdonos kezén lévő birtokokból csak azokat tekinti egy jószágtestnek, amelyek egy községben vagy közeli (szomszédos) községekben fekszenek s az előbbi mértékeket minden jószágtestre külön vonatkoztatja, míg az erdélyi törvény minden birtokot egybevesz s a mértékeket nem a jószágtestekre, hanem magára a tulajdonosra, tehát az összes jószágtestekre együtt és egyszer alkalmazza; továbbá az ókirálási földreformtörvény 7. §-a értelmében a jogi személyek birtokainak — jelentéktelen kivételektől eltekintve — csak a művelhető részét lehetett kisajátítani, míg Erdélyben általában mindent; végül az ókirálási földreformtörvény nem ismerte az erdőkisajátítást, míg Erdélyben a kisajátított területek tekintélyes része éppen az erdőkből telt ki. Most ha számbavesszük az észak-erdélyi kisajátított birtokokat, azt találjuk, hogy 2655 olyan birtok került kisajátítás alá; amelynek megelőzőleg nem volt 174 kat. hold művelhető területe: így ha Erdélyben is érvényesülnek az ókirálási törvény enyhébb intézkedései, akkor a 4. §. alapján 82.397,6 kat. hold mentesült volna a kisajátítás alól, amelyből erdő 19.850,9 kat. hold, legelő- és mezőgazdasági terület 62.546,7 kat. hold. A 8. és 9. §. intézkedésének erdélyi érvényesülése további ke- reken 30.000 kat. hold mezőgazdasági terület mentesülését jelenthette volna. A 6. §. alapján viszont mentesítendő lett volna további 50.764,5 kat. hold, mert a földbirtokreform előtt nem volt jószágtestenként leg- alább 174 kat. hold művelhető terület s 11.970,3 kat. hold, hogy a kisa- játítások után jószágtestenként maradjon legalább 174 kat. hold művel- hető terület, tehát összesen 62.734,8 kat. hold, amelyből erdő 31.478,7 kat. hold, legelő- és mezőgazdasági terület 31.256,1 kat. hold. Az említett négy törvényszakasz eltérése tehát észak-erdélyi viszonylatban 175.132,4 kat. holdat jelent, amely területből erdő 51.329,6 kat. hold, legelő és mezőgazdasági 123.802,8 kat. hold. Ehhez járul — az ókirálási 7. §. szándékának megváltoztatása következtében — 120.894,9 kat. hold legelő- terület, mint a minden elfogadható indok nélkül kisajátított közlege- lők területe, s az erdőkisajátítás törvénybeiktatása folytán: 477.373,7 kat. hold erdőterület, amelyből már az előbbieken számbavettünk 51.329,6 kat. holdat. Vagyis a két törvény szándék- és intézkedésbeli különbsége — csak a fenti eltéréseket véve figyelembe —: 123.802,8 kat. hold túlnyomórészt mezőgazdasági terület, 120.894,9 kat. hold legelő, 477.373,7 kat. hold erdő, összesen 722.071,4 kat. hold vegyes művelési ágakhoz tartozó terület, amely a keleti és észak-erdélyi részekben kisa- játított összes ingatlanok 59 százaléka. Természetesen az arányszám nem mindenütt egyforma: legmagasabb Máramarosban (88,7) és a székely vármegyékben (Háromszék: 81,9, Udvarhely: 78,2, Csík: 70,6, Maros-

Torda: 67.6), az átlaghoz közel áll Szolnok-Dobokában (58.9), átlagon aluli Szilágyban (53.3), Szatmárban (48.8), Kolozsban (47.3), Biharban (39.0) és Ugocsában (15.4).

IV. Az erdélyi román földbirtokreform hatása a birtokmegoszlásra.

Az erdélyi román földreformtörvény kamarai előadója, IACOB JÁNOS, már többször idézett jelentésének utolsó részében számbaveszi a tervbevett földbirtokreform várható eredményeit. E számbavétel során megállapítja, hogy a 100 holdon aluli birtokcsoportok növekedése az igényjogosultak földhöz juttatása révén 1.6 millió, a községi legelők és erdők létesítésével 500 ezer, összesen 2.1 millió kat. holdra becsülhető, vagyis a törpe- és kisbirtokok kiterjedése a földbirtokreform végrehajtása után 10,985.743 kat. hold lesz a földbirtokreform előtti 8,885.743 kat. holddal szemben s a 100 holdon felüli (közép- és nagy-) birtokcsoportok birtokállománya 3,926.744 kat. holdra fog csökkenni. Így „a földosztás következtében... eltűnnek a latifundiumok és a nagybirtokok. Történetivé válik a feudális rendszer utolsó maradványa is”.¹⁶

Iacobnak az a számítási ötlete, hogy ami kisajátítás alá kerül, az teljes egészében a „nagy“-birtok mennyiségét és arányát kisebbiti és a „kis“-birtok mennyiségét és arányát növeli, később, a földbirtokreform végrehajtása során és után, nagy népszerűségre tett szert és az alábbi egyszerű statisztikai művelet forrásává lett.¹⁷

1. a 10 hektáron aluli (törpe) birtokok összes területe 1919-ben	2,536.738 Ha	
2. az 1921. évi földreformtörvény alapján kiosztott összesen	1,663.809 Ha	
3. a 10 hektáron aluli (törpe) birtokok összes területe a földbirtokreform után	<u>4,200.547 Ha</u>	4,200-547 Ha
4. a 10—100 hektáros (kis) birtokok változást nem szenvedett összes területe		2,153.117 Ha
5. a 100 hektáron felüli (közép- és nagy) birtokok összes területe 1919-ben	2,751.457 Ha	
6. az 1921. évi földreformtörvény alapján kisajátított összesen	1,663.809 Ha	
7. a 100 hektáron fölüli (közép- és nagy) birtokok összes területe a földbirtokreform után	<u>1,087.648 Ha</u>	1,087.648 Ha
		<u>7,441.312 Ha</u>

Vagyis a román földreformszakértők szerint az erdélyi román földbirtokreform hatása a birtokmegoszlásra az volt, hogy amíg a földbirtokreform előtt:

törpebirtok	2,536.738 Ha	34.10%
kisbirtok	2,153.117 Ha	28.93%
közép- és nagybirtok	2,751.457 Ha	36.97%

addig a földbirtokreform után:

törpebirtok	4,200.547 Ha	56.45%
kisbirtok	2.153.117 Ha	28.93%
közép- és nagybirtok	1.087.648 Ha	14.62%

¹⁶ Iacob, *Chestia agrară în Ardeal*, 63—64.

¹⁷ Vö. Constantinescu, i. m. 413.; Nasta, *Reforma agrară și problemele agriculturii în România*, 9.; Bercaru, i. m. 62.; *L'Agriculture en Roumanie 1929*, 71.; *La*

Az erdélyi és a román ókiráltsági földbirtokreform összevetése.

V Á R M E G Y E	Az 1921. évi román ókiráltsági földreformtörvény							az összes kisajátított területek %-ában
	4. §-a	8. és 9. §-a	6. §-a	4., 6., 8., és 9. §-ai	7. §-a	ált. rendel- kezései	vonatkozó rendelkezései	
	értelmében a kisajátítás alól <i>ad analogia n</i> mentesítendő							
	m a g á n -			köz-		magán- és köz-		
	b i r t o k o k t e r ü l e t e							
	túlnyomórészt mezőgazdasági terület				legelő	erdő	összesen	
k a t . h o l d a k b a n								
Beszterce-Naszód	1.913,5	415,5	1.025,7	3.354,7	7.276,5	11.725,1	22.356,3	64,7
Bihar	4.293,6	4.648,0	5.825,8	14.767,4	17.265,9	32.734,0	64.767,3	39,0
Csik	3.320,7	809,1	437,2	4.567,0	21.305,3	58.905,7	84.778,0	70,6
Háromszék	4.947,6	926,3	2.822,7	8.696,6	29.281,5	51.762,2	89.740,3	81,9
Kolozs	6.003,4	4.200,0	4.605,3	14.808,7	5.156,9	29.050,6	49.016,2	47,3
Maros-Torda	16.343,3	4.092,1	2.098,6	22.534,0	14.960,6	62.934,0	100.428,6	67,6
Máramaros	763,8	188,0	33,3	985,1	3.312,1	61.409,7	65.706,9	88,7
Szatmár	6.963,9	6.634,0	5.436,9	19.034,8	9.924,8	78.644,8	107.604,4	48,8
Szilágy	9.012,7	3.276,6	4.383,7	16.673,0	2.349,9	45.889,6	64.912,5	53,3
Szolnok-Doboka	7.994,6	3.817,1	4.446,3	16.258,0	8.960,9	35.475,2	60.694,1	58,9
Udvarhely	750,4	248,2	140,6	1.139,2	918,0	8.821,8	10.879,0	78,2
Ugocsa	239,2	745,1	—	984,3	182,5	21,0	1.187,8	15,4
Összesen	62.546,7	30.000,0	31.256,1	123.802,8	120.894,9	477.373,7	722.071,4	59,0

E szerint a közép- és nagybirtok területe 60.47 százalékkal csökkent, a törpebirtok területe pedig 65.59 százalékkal gyarapodott.

Csakhogy az idézett szerzők mindegyike közli a földkiosztás hivatalos eredményét s e szerint:

az igényjogosultak jutaléka	151.653,96 Ha
községi erdők	418.361,43 „
községi legelők	484.805,24 „
az állam igazgatásában maradt erdők	179.162,00 „
kiosztásra alkalmatlan területek	36.442,78 „
közérdekű rezervák	93.383,62 „
összesen:	1,663.809,03 Ha

Tehát a kisajátított területeknek csak 27.15 százaléka (451.653,96 hektár) került kétséget kizáróan a 10 hektáron aluli birtokcsoportba, mint a földnélküli s törpebirtokos igényjogosultak jutaléka; 18.57 százalékról (308.988,40 hektárról) e vonatkozásban szó sem lehet; mert ennek egyrésze az állam kezén maradt (erdők), illetve az állam nevében van (rezervák), másrésze viszont, kiosztásra alkalmatlan lévén, kiosztásra nem is került; a maradék 54.27 százalék (903.166,67 hektár), pedig, mint községi erdő és legelő, kevés kivétellel 10 hektárnál nagyobb, nem ritkán 100 hektárnál is nagyobb egységekben osztatott szét a községek között. De számításba veendő az is, hogy — az északerdélyi adattár értelmében — kisajátítás alá nemcsak 100 hektárnál nagyobb ingatlanok és birtokok kerültek, hanem még 10 hektárnál kisebb birtokok is, vagyis a f e n t i s t a t i s z t i k a i m ű v e l e t m i n d a k i o s z t á s , m i n d a k i s a j á t í t á s o l d a l á n d ű r v á n t o r z í t j a a v a l ó s á g o s v i s z o n y l a t o k a t . A közép- és nagybirtok csökkenése távolról sem olyan nagy mérvű, miként azt a román földreformszakértők mutatták, mert a kisajátítás a többi birtokcsoportokat is érintette s mert a kisajátított területek tekintélyes hányadából — községi erdők és legelők formájában — újból 100 hektárnál nagyobb egységek létesültek; a kisbirtok nem maradt változatlan kiterjedésű, mert a kisajátítás is érintette, de meg a juttatásokból is részesült; a törpebirtok gyarapodása pedig semmikép sem nagyobb 18 százaléknál, mert a törpebirtok a földbirtokreform után sem haladja meg a hárommillió hektárt, vagyis arányszámának változása

	nem	hanem
a földbirtokreform előtt	34.10	34.10
a földbirtokreform után	56.45	40.16

Északerdélyi viszonylatban természetesen még pontosabb számításokat végezhetünk. Itt a 100 holdon felüli magánbirtokok 698.051 kat. holddal kevesbedtek, tehát megelőző területük 44.1 százalékaival s így a földbirtokreform után az összes területnek csak 11.8 százalékát jelentik, szemben a földbirtokreform előtti 21.1 százalékos részesedésükkel. A 100 holdon felüli magánbirtokok rovására kisajátított ingatlanokból azonban csak 271.985 kat. hold került a 100 holdon aluli birtokkategóriákba, mert a 100 holdon felüli közbirtokok ugyancsak gyarapodtak, mégpedig 426.066 kat. holddal, megelőző területük 25.7 százalékaival s így a 100 holdon felüli közbirtokok a földbirtokreform után 27.8 százalékat

Roumanie Agricole (Nasta) 62—63.; Nasta, *La réformé agraire en Roumanie* (Actes II.) 28.; *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul 1918—1928* (Petrini) I. 314.; Filipescu, i. m. 8.; Mitrany, i. m. 211.; Petrini, *La réformé agraire en Roumanie*, 41.; Suciú, i. m. 91.; Ciomac, i. m. 89.; Frunzãnescu, i. m. 113. — Az itt közölt számolási vázlat az 1929. évi Bukarestben megrendezett XIV. nemzetközi mezőgazdasági kongresszus alkalmával kiadott művekben és az ott elhangzott jelentésben rögzítődött.

**A birtokmegoszlás változása a román földbirtokreform
következtében.¹⁸**

M e g n e v e z é s	A 100 kat. holdnál			Összes
	nagyobb		kisebb köz- és magán	
	köz-	magán-		birtokok (kat. hold)
A földbirtokreform előtt	¹⁾ 1,659.266	¹⁾ 1,583.834	4,263.068	7,506.168
Kisajátítva	²⁾ 502.055	³⁾ 698.051	⁴⁾ 23.379	1,223.485
Kiosztva	⁵⁾ 928.121	885.783	⁶⁾ 295.364	1,223.485
A földbirtokreform után	2,085.332		4,535.053	7,506.168
Előző terület %	22.1	21.1	56.8	100.0
Új terület %	27.8	11.8	60.1	100.0
Gyarapodás (+) } kh	+426.066	—698.051	+271.985	—
Apadás (-) } %	+25.7	—44.1	+6.4	—

teszik ki az összes területnek a földbirtokreform előtti 22.1 százalékos részesedésükkel szemben. A 100 holdon aluli birtokcsoportok, a köz- és magánbirtokok együtt, mindössze 6.4 százalékkal gyarapodtak s az összes területhez képest arányszámuk a földbirtokreform után sem több 60.4 százaléknál, szemben a földbirtokreform előtti 56.8 százalékos részesedésükkel. Tehát az erdélyi román földbirtokreform birtokpolitikai hatása a magántulajdonban lévő törpe- és kisbirtokok szempontjából — annak ellenére, hogy különösképpen a törpebirtokoknak a számát olyan katasztrófális mértékben növelte — nem jelentékeny: ezeknek a birtokkategóriáknak az ingatlygyarapodása — fenti számvetésünk értelmében — aránylag kicsiny; jelentős ellenben a 100 holdon felüli közbirtokoknak, elsősorban a községi birtokoknak a gyarapodása, vagyis a román földbirtokreform birtokpolitikai hatása éppen azon a területen mutatkozik a legerősebbnek, amely területen — láttuk — a földbirtokreform a legnagyobb mértékben és a legkegyetlenebb módon vezetett írtó hadjáratot.¹⁹ Valójában a román agrárpolitikusok csak addig beszéltek a korlátolt forgalmú birtokok átkos voltáról, amíg az évszázadok során kialakult közbirtokok egységét megbonthatták, s mihelyt ezzel a bontó művelettel végeztek s a közbirtokok hagyományos rendszerét felborították, sürgősen maguk is korlátolt forgalmú birtokok létesítéséhez fogtak hozzá, s az erdő- és legelőbirtokoknak nagyarányú átcsoportosításával újabb lehetőségeket teremtettek az eleve elhatározott nemzetiségpolitikai célok megvalósítására.²⁰

¹⁸ *Jegyzet:* 1. A többször idézett *Magyarországi Gazdacimtár* alapján; 2. a kisajátítás alá vont kincstári birtokokkal együtt; 3. a kisajátított ismeretlen nagyságú és jellegű birtokkal együtt; 4. a kisajátított 100 holdon aluli magánbirtok + 7.974,4 kat. hold 100 holdon aluli közbirtok; 5. a politikai község és az állam részesedése, valamint az ismeretlen jellegű juttatások; 6. az igényjogosultak és az egyházak részesedése, valamint azok az ingatlanok, amelyeket a politikai községeknek juttattak s amelyek nem nagyobbak 100 kat. holdnál, illetve amelyekkel a község birtokállománya nem lett nagyobb 100 kat. holdnál (összesen 9.219,7 kat. hold).

¹⁹ A román földbirtokreformnak ezzel a vonatkozásával részletesebben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület statisztikai osztályának titkára, *dr. Bratyinka Jenő* foglalkozik, kinek — mint a román földbirtokreformra vonatkozó anyag összegyűjtésében és feldolgozásában legközvetlenebb munkatársamnak — e helyen töl-mácsolom hálás köszönetemet.

²⁰ L. ezzel kapcsolatosan a soron következő sérelmi anyagot.

V. Adalékok az erdélyi román földreformtörvény történetéhez.

1. Az erdélyi földbirtokreformot előkészítő események.

Az 1918 december hó 1-én Gyulafehérvárt összeülő román nemzetgyűlés az új román állam egyik alapvető feladatának a radikális földbirtokreform²¹-ot jelöli meg. A *gyulafehérvári határozatok* III. szakaszának 5. pontja kimondja, hogy „a nagybirtokok összeíratnak. Ennek az összeírásnak az alapján a hitbizományok megszüntetnek s a latifundiumok a szükséglethez mérten annyira kisebbittetnek, hogy a földműves legalább akkora birtokot (szántót, legelőt és erdőt) szerezhessen, amekkorát ő és családja meg tud munkálni. Az így életbelépő agrárpolitikának vezérelve egyfelől a társadalmi kiegyenlítődés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása²¹.”

*

Az 1918 december 11-i 3632. sz. királyi dekrétum — az egyesület kimondó 3631. sz. dekrétummal egyidejűleg — szabályozza a Gyulafehérvárt megválasztott Román Nemzeti Nagytanács kebeléből alakult Kormányzó Tanács (Consiliul Dirigent) hatáskörét s 5. §-ában e Kormányzó Tanács feladatává teszi, hogy az Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros területén végrehajtandó agrárreform tárgyában törvényjavaslatot készítsen s azt minél előbb a király elé terjessze.²²

*

A Kormányzó Tanács a Gazeta Oficială 1918 december hó 14-én megjelenő első számában 1918 december 11-i keltezéssel *kiáltványt* ad közre, amely szerint „a földnek, amelyet eddig is, századokon át, véres verejtékével a földműves munkált meg, a földműves tulajdonába kell jutnia szorgalma mértékének megfelelően, hogy megelégedett lehessen s hogy a sokak munkájának gyümölcséként földünk termése megtízszereződjék²³”. Továbbá: „a nemzetek nagy családjában csak annak a népnek van létjogosultsága, amely többet, mértéken felül tud termelni²³.”

*

A Gazeta Oficială 1919 február 8-i 14. számában megjelent 82. A. sz. *kényszerbérleti rendelet* a közérdekre hivatkozva az állami, testületi és magánbirtokok kötelező bérbeadását írja elő, kivéve a kincstári birtokok sorából azokat, amelyek mintagazdaságok, állattenyészetek és ipari üzemek fenntartására szolgálnak, a természetes és jogiszemélyek birtokai közül azokat, amelyek megfelelő felszereléssel rendelkeznek s így megművelésük biztosítva van, valamint az erdőket és az erdőterületeket (1. §.). A kényszerbérlet igényjogosultjai mindenekelőtt azok, akik a háborúban résztvettek, valamint az elesett frontharcosok özve-

²¹ „Se va face conscrierea tuturor proprietăților mari. În baza acestei conscrieri desființând fideicomisele și în temeiul dreptului de a micșora, după trebuință, latifundiile, i se va face posibil țăranului eă-și creeze o proprietate (arător, pășune și pădure) cel puțin atât cât s'o poate munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producției.”

²² Vö. *Mon. Of.* 1918. évi december 13-i 212. sz.

²³ „Pământul care și până acum a fost muncit cu sudori de sânge în decurs de veacuri de plugari, să ajungă în aceea măsură în stăpânirea țăranului, cum hărnicia lui o cere, ca să fie fericit, iar prin munca celor mulți roada pământului nostru să fie înzecită. Numai popoarele care produc maximul, care supraproduc, au drept de existență în familia cea mare a națiunilor.” Vö. Petrini: *Reforma agrară*. Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918—1928, 291.

gyei és árvái, utánuk következően azok a földnélküliek, akik a föld megművelésére képesek, ezek után a Kormányzó Tanács által mozgósítottak családjai, majd a 10 holdon aluli törpebirtokosok és végül általában mindazok a községbeli gazdák, akik a megfelelő termelési eszközökkel rendelkeznek (6. §.). E kényszerbérlet célja, hogy „a termelés folytonossága meg ne szakadjon“ s „a kisajátítás alá vonandó birtokok részei még a földbirtokreform végrehajtása előtt a falusiak kezére jussanak“.²⁴

*

A kényszerbérleti rendeletet 1919 március 25-én, illetve március 27-én az 1149. és 1150. sz. kormányzótanácsi rendelet egészíti ki, amelyek közül az első megtiltja a 10 kat. holdnál nagyobb ingatlanok eladását és az ennél kisebb ingatlanok forgalmát is csak azzal a feltétellel engedélyezi, hogy a vevő igazolja földművesvoltát, a második elrendeli az 1918 október 18. után foganatosított ingatlanvételek revízióját.²⁵

*

1919 augusztus 12-én a Román Nemzeti Nagytanács megszavazza a Kormányzó Tanácsnak a 3632. sz. királyi dekrétumban adott felhatalmazás alapján elkészült agrártörvény tervezetét. E törvénytervezettel kapcsolatosan BONTESCU agrárreszortfőnök értekezletet hívott össze, amelyen az Erdélyi Gazdasági Egylet igazgatóválasztmányának jelentése szerint dr. Apáthy Árpád, Béldi László, gr. Teleki Arthur, Krüger Aladár, Ravasz László, Tokaji László és még mások felszóltak. DR. APÁTHY ÁRPÁD a meghívottak álláspontjaként, még a tárgyalások megkezdése előtt kifejezte, hogy előterjesztéseik csak egyéni nézeteket fejezhetnek ki, mert meghívatusuk oly későre történt, hogy az egyes megyék álláspontját kipuhatolni már idejük nem volt. „Elvben egy korszerű, úgy a parasztság, mint a birtokosság és munkásosztály méltányos érdekeivel számoló agrárreform megvalósítását célszerűnek és szükségesnek“ találják, de kívánják, hogy 1. „az agrárreform a végleges békeszerződés megkötése után valósíttassék meg“, 2. „mód nyújtassék arra, hogy az agrárreform teljes és korlátlan publicisztikai méltatásban részesítendő legyen és hogy a gyülekezési jog visszaállítása után az összes érdekeltek ... nézeteiket szabadon nyilváníthassák“ és 3. „a reform alkotmányos parlamenti tárgyalások után egy ilyen korszakalkotó fontos alaptörvény feltételeit képező kritériumok között jöjjön létre“.²⁶

*

A Kormányzó Tanács törvénytervezete, a királyi szentesítés után, 1919 szeptember 12-én a Monitorul Oficial 117. számában jelent meg, mint a 3911. sz. rendelet törvény („*decret-lege pentru reforma agrară în Transilvania, Banat și țările ungurene*“) s a gyulafehérvári határozatok III. szakaszának 5. pontjára hivatkozva kimondja az állam közcélú kisajátítási jogát azzal a céllal, hogy 1. gyarapítsa, növelje és gazdasági szempontból kiegészítse a falusi parasztbirtokokat, 2. közép- és mintáüzemek útján hatást gyakoroljon a falusi gazdálkodás intenzitására, 3. elősegítse a fennálló és lehetséges nemzeti iparágak fejlődését, s 4. városokban, bányá-, ipari- és fürdőközpontokban a munkások és más ugyancsak szerény megélhetésű lakosok számára kisgazdaságok létesítésével hozzájáruljon az élet megkönnyítéséhez (1. §.).

²⁴ Petrini, i. m. 294.

²⁵ Uo.

²⁶ Az E. G. E. igazgató-választmányának jelentése az egyesület 1918, 1919. és 1920. évi működéséről. Erdélyi Gazda 1921 (LII) 22. sz.

Ennek a célnak érdekében a rendelettvény előírja az alábbi kisajátítások végrehajtását:

I. Teljes egészükben kisajátítandók (2. §. 1. pont):

a) az idegen állampolgárok és a meghozandó állampolgársági törvény alapján idegen állampolgárságot optáló személyek birtokai,

b) a külföldön székelő köz- vagy magánérdekű jogi személyek, intézmények, testületek, alapítványok, bankok, vállalatok stb. birtokai,

c) azok a birtokok, amelyek tudományos szempontból különös jelentőségűek,

II. Teljes egészükben kisajátíthatók (2. §. 2. pont):

a) a gyógyíthatatlan elmebetegek és a gondnokság alatt állók falusi birtokai, amennyiben leszármazottaik nincsenek,

b) azok a 20 kat. holdnál nagyobb falusi birtokok, amelyek 1914 július 31 után nem mezőgazdák kezére jutottak,

c) azok a birtokok, amelyek 1917 november 1 után a volt magyar kormánynak az ingatlanforgalom megszorítására vonatkozó rendeletei alapján mentek át a jelenlegi birtokosok tulajdonába,

d) a belföldön székelő jogi személyek falusi birtokai, hacsak nem állanak valamely különleges tudományos, művészeti, nevelésügyi, közegészségügyi, jótékonyági vagy nemzetgazdasági célkitűzés szolgáltatásban. Nem tekinthetők jogi személyeknek azok a birtoktársaságok, amelyek több tulajdonos önkéntes hozzájárulásából alakultak s amelyeknek tulajdona a telekkönyvben ma is az egyes tulajdonostársak hányadrészben kifejezett résztulajdonát képezi. Ezeknek birtokai az általános kisajátítás (vö. 2. §. 4. pont és köv. §§.) hatáskörébe tartoznak. Általában nem sajátíthatók ki a politikai községek, az 1898:XIX. tc. 1. §-ának b), c) és d) pontjában körvonalazott közbirtokosságok és a volt határörzezekből létesült vagyonközösségek erdői, havasi és más legelői; szükség esetén is legfőbb a községi legelők sajátíthatók ki, amennyiben a kisajátítási művellet káros formában nem befolyásolja a község állattartását (9. §. második bekezdés) vagy amennyiben a szomszédos községek legelőterületeinek átcsoportosításáról van szó (11. §.). Azok az erdők, amelyek közvetlenül a kisajátítást szenvedő jogi személy tűzi- és épületfeszükségletének ellátására szolgálnak, szintén nem kerülhetnek kisajátítás alá. Az egyházi birtokok művelés alatt álló részeiből pedig a parochiális szessziók és kanonika porciók jutalékképpen 32 kat. hold, tanítói javadalomként 16 kat. hold és 5 kat. hold templomi alap feltétlenül kisajátításmentes marad.

III. Teljes egészében kisajátítható falvakon 30, városokon 10 kat. holdon felül azoknak a birtokoknak mezőgazdaságilag művelhető része, amelyek 1900 és 1918 között tizenkét egymást követő esztendőben bérbeadva vagy részes művelésben voltak, kivéve, hogyha a birtokos kiskorú volt és mihelyt elérte nagykorúságát, házikezelésbe vette a birtokot. De ez a kivétel csak azokra a kiskorú tulajdonosokra vonatkozik, akiknek birtoka a házikezelésbe vétel előtt nem volt hat esztendőn át haszonbérbe kiadva (2. §. 3. pont).

IV. Kisajátítható bárminő falusi ingatlan vagy városi kültelek művelhető területeinek 500, illetve szükség esetén 200 kat. holdon felüli része (2. §. 4. pont). Ha azonban a földre igény tartók kielégítéséhez s a községi legelők létesítéséhez vagy kiegészítéséhez semmiképpen sincs elegendő föld, úgy — a 4. §. értelmében — át lehet lépni még a 200 kat. holdas alsó határon is, sőt városokban, bánya-, ipari és fürdőközpontokban igénybevehető minden 50 kat. holdnál nagyobb birtok s a házhelyhezjuttatás szempontjából ki lehet sajátítani bármiféle ingatlant, amely a falvak belterületének szélétől számított

600, a városok belterületének szélétől számított 1000 méteres körzeten belül fekszik, továbbá azokat a telkeket, amelyek városokban, bánya-, ipari- és fürdőközpontokban 1919 január 1-től számított három esztendő múltán is beépítetlenül maradnak. A szőlők, veteményesek, gyümölcsösök és komlósok általában nem esnek kisajátítás alá, hasonlóképpen a díszkertek és parkok sem, ha falvakon nem haladják meg az 5, városokban, bánya-, ipari- és fürdőközpontokban a 2 kat. holdat. De a városok, bánya-, ipari- és fürdőközpontok belterületén bármiféle kert és park kisajátítható, ha az nem valamely lakás közvetlen tartozéka, sőt szükség esetén a veteményesek, gyümölcsösök és komlósok is 5 kat holdon felül kisajátíthatók (9. §.). Havasi legelők és erdők általában nem kisajátíthatók, de ezeket a birtokrészeket is kisajátítás alá lehet vonni, ha a lakosság gazdasági érdeke úgy kívánja. Ez esetben — a 10. §. értelmében — a kisajátítás úgy hajtható végre, hogy mind a kisajátított, mind a mentesülő rész gazdaságilag kihasználható legyen. Az így kisajátított havasi legelők és erdők csak községeknek, közösségeknek vagy szövetkezeteknek juttathatók, közös és megoszthatatlan tulajdonba vagy használatba, az állam ellenőrzési vagy tulajdonjogának fenntartása mellett. Szükség esetén azonban az arra alkalmas erdőterületek művelési ága megváltoztatható s akkor a fenti megkötés nélkül éppen úgy kerülnek kiosztásra, mint az eredetileg is mezőgazdasági területek.

Ha a kisajátítást szenvedő birtokosnak több község határában vannak birtokai, azok egyetlen jószágtestnek számítanak (6. §.) s a mentesítés mértékei az egészre egyszer alkalmazhatók. A birtokosnak csak annyi joga van, hogy választhat: melyik birtokát akarja mentesíttetni (6. §.), illetve a kisajátítás alá kerülő birtok melyik részére tart igényt, számításba véve, hogy mind a mentesülő, mind a kiosztásra kerülő rész gazdaságilag jól kihasználható legyen (5. §.). Emellett még joga van egy részt fenntartani e g y fia számára, aki legkésőbb 1918 december 1-én mezőgazdasági tanulmányokhoz fogott s e tanulmányok r e n d e s időben való befejeztével a gazdálkodásnak szenteli életét (5. §. második bekezdés). A birtokostársak külön-külön mentesíthetik részüket, amennyiben legkésőbb 1914 július 31-én a közös birtokot természetben megosztották. A házastársakra azonban ez a megszorítás nem vonatkozik. A leszármazottakra viszont az a szabály, hogy a számukra külön-külön mentesítendő birtokrészek együttesen nem haladhatják meg azt a mennyiséget, amely szüleik számára mentesített volna (7. §.).

A kisajátítási ár kat. holdanként, a földek osztálya és minősége szerint állapítatik meg, mégpedig vagy az 1913. évi forgalmi ár, vagy az 1913 előtti öt esztendőben átlagos hasznóbér, hitelérték, kataszteri tiszta jövedelem, becserték, földadó stb. alapján (20. §.).

A kisajátítási műveletek első fóruma a helyi bizottság, amelynek az illetékes járásbíró vagy helyettese, a megyei gazdasági tanácsos vagy helyettese, a kisajátítás alá vont birtok tulajdonosa vagy megbízottja és két községbeli megbízott a tagja (15. §.). A helyi bizottság megegyezést igyekszik létrehozni a birtokos és az igényjogosultak között, kijelöli a kisajátítandó területet, megállapítja a kisajátítási árat s a tárgyalásairól felvett jegyzőkönyvet a megyei bizottság elé terjeszti (16. §.). A megyei bizottság, amelynek a törvényszéki elnöktől kinevezett egy törvényszéki bíró, a megyefőnöktől kinevezett két delegátus, a megyei gazdasági tanácsos vagy a Kormányzó Tanács földművelésügyi osztályának képviselője, az Agrárbank képviselője, egy földmérő mérnök, egy erdőmérnök és szükség esetén a Kormányzó Tanács földművelésügyi osztályfőnökétől kinevezett egy vagy több szakértő a tagja, érdemi határozatokat hoz a kisajátítás és a

birtokbahelyezés kérdéseiben (17—19. §§.). Legfelsőbb szerv az ú. n. *Consiliul superior pentru reforma agrară*, amelynek három osztálya van: egy Erdély, egy a Bánság és egy a „magyar részek” számára. Ez a tanács határoz minden olyan vitás kérdésben, amely nincs a Táblák hatáskörébe utalva. Szükség esetén ez a tanács javaslatot is tehet a földművelésügyi, pénzügyi és igazságügyi reszortok főnökeinek, hogy újabb törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket léptessenek életbe (13. §.).

A kisajátított földek parcelláztatnak (31. §.), mégpedig a birtokbahelyezendő munkaképessége és gazdasági felszerelése, továbbá a kiosztandó földek minősége és ára, valamint a helyi körülmények figyelembevételével (32. §.). Birtokbahelyezendők: 1. azok a helybeli hadirokkant családfők, akik mint gazdasági cselédek és munkások a mozgósítást megelőző két esztendőben, leszerelés esetén pedig a kisajátítás idején is a kisajátított birtokon dolgoztak s családjukkal együtt a föld megmunkálására alkalmasak; úgyszintén a háborúban elesettek özvegyei és családjai, ha ezeknek a feltételeknek megfelelnek; 2. azok a helybeli frontharcos családfők, akik mint gazdasági cselédek és munkások az utóbbi két esztendőben s leszerelés esetén a kisajátítás idején is a kisajátított birtokon dolgoztak; 3. általában a hadirokkant családfők, ha családjukkal együtt a föld megmunkálására alkalmasak; úgyszintén a háborúban elesettek özvegyei és családjai; 4. általában a frontharcos családfők; 5. a hadirokkant nőtelen férfiak, akik a föld megmunkálására alkalmasak; 6. a frontharcos nőtelen férfiak; 7. a Kormányzó Tanács által mozgósítottak családjai; 8. a visszatért emigránsok és családjai, amennyiben ellátatlanok; 9. a háborús katonai szolgálatot nem teljesített családfők; 10. a háborús katonai szolgálatot nem teljesített nőtelen férfiak (33. §.).

A birtokba helyezés során a fentiek közül azok részesítendőek előnybe, akik földnélküliek vagy igen kevés földjük van (34. §.). Azok, akiknek 5 kat. holdnál kisebb birtokuk van s így kiegészítő juttatásra tarthatnak igényt, csak a földnélküliek és a náluknál kisebb birtokkal rendelkezők kielégítése után következhetnek. Akiknek már is van 5 kat. holdjuk, csak a legvégén jöhetnek számításba. Általában minden igényjogosultnál tekintettel kell lenni a család nagyságára, vagyis azoknak a számára, akiknek eltartása az igényjogosult családfő közvetlen gondja (33. §. két utolsó bekezdés).

A falusiak birtokbahelyezése után fennmaradó földek felhasználhatók a parochiális szessziók (kanonika porciók) kiegészítésére, a falusi elemi iskolák mellett létesítendő legfőnnebb 5 kat. holdas kis mintagazdaságok céljaira, valamint új középbirtokok és mintagazdaságok alapítására (36. §.).

*

Az 1919 szeptember 15-én kelt *1000 R. A. sz. kormányzótanácsi rendelet* intézkedik, hogy szeptember 30-ig kijelöltesse azokat a személyeket, akik az egyes bizottságokban működni fognak. Az 1919 november 20-án kelt *1004. és 1005. R. A. sz. kormányzótanácsi rendeletek* viszont utasítást adnak a helyi bizottságok összetételére és működésére vonatkozólag, illetve a kisajátítható földek és e földek felosztásával kapcsolatos kívánalmak jelentésére. Egyben az utóbbi rendelet a kényszerberletek hatályát a következő esztendőre is kiterjesztette, mivel „előrelátható volt, hogy a földbirtokreform végrehajtása nem fog gyorsan történni”.²⁷

*

²⁷ Petrini, i. m. 302.

A Gazeta Oficială 1920 február 17-i számában megjelenik a második (20393. A. sz.) kényszerbérleti rendelet, amely a kényszerbérleti intézményt összekapcsolja a tervezett földbirtokreformmal, kimondván, hogy „a kisajátítási és földosztási munkálatok megkönnyítése, valamint a mezőgazdasági termelés biztosítása céljából, most, midőn az agrárreformról szóló törvényrendelet intézkedéseinek végrehajtása ország-szerte kezdetét vette, mind a természetes, mind a jogi személyek tulajdonát képező kisajátítható birtokok, valamint azok a birtokok, amelyeket tulajdonosaik saját erejükből megművelni képtelenek, a földbirtokreform végleges végrehajtásáig... bérbeadatnak“. A rendelet négyféle birtokot különböztet meg: első helyen tárgyalja azokat, amelyeknek nincs saját gazdasági felszerelésük: — ezek, tekintet nélkül a 3911. sz. rendelettvény intézkedéseire, teljes egészükben kényszerbérletbe adatnak (1. §.); második helyen azok a birtokok következnek, amelyekre a kényszerbérlet kötelezettsége ugyan nem vonatkozna, de mégis részben vagy egészen kényszerbérbe adatnak, mert a 3911. sz. rendelettvény értelmében kisajátítás alá kerülnek (2. §.); harmadik helyen azokról a már is haszonbérbe adott birtokokról van szó, amelyek egész területükben kisajátítás alá kerülnek: — ezeknél, amennyiben a haszonbérletnek van saját gazdasági felszerelése, a kényszerbérlet alól a haszonbérlet javára annyi mentesül, amennyi a haszonbérlet családjának, gazdasági személyzetének és állatállományának eltartásához okvetlenül szükséges (3. §.); végül negyedik helyen azokról az alhaszonbérletekről történik intézkedés, amelyek vagy nyereszkezdésből, vagy a gazdasági felszerelés hiánya folytán jöttek létre: — ezek semmiesek s a szóbanforgó területek teljes egészükben kényszerbérletbe adatnak (4. §.).²⁸

*

E kényszerbérleti rendelet végrehajtásával azonban már nem dicsekedhetik a Kormányzó Tanács, mert a rendelet megjelenése után nem egészen két hónappal, 1920 április 2-án az 1462. sz. királyi dekrétum²⁹ megszünteti a Kormányzó Tanácsot; az 1920 május 27-i 21825. sz. miniszteri rendelet pedig felállítja Kolozsvárt az Agrárkomité erdélyi osztályát³⁰ s ezzel az erdélyi földbirtokreform történetének első szakasza lezárult. 1920 június 4-én megtörténik a békekötés s a Romániához csatolt magyar területek birtokpolitikai változásainak kulcsa véglegesen Bukarest kezébe kerül. A következő időszak sűrűn megjelenő birtokpolitikai rendeleteit és utasításait már nem az erdélyi reszortfőnökök, hanem az a GAROFLID KONSTANTIN agrárügyi miniszter jegyzi, aki nem-sokára kijelenti, hogy „mindaz, amit a Consiliul Dirigent végzett, egyenlő a nullával“.³¹

2. Az Erdélyi Gazdasági Egylet memoranduma.

A békekötés felszabadítja az eddig jobbára passzivitásba kényszerült magyar politikai erőt is. Első lépésként az Erdélyi Gazdasági Egylet agrárszakosztályt létesít, újból megjelenti hivatalos közlönyét, az Erdélyi Gazdát, s részben az Erdélyi Gazda³² hasábjain, részben választott képviselőitől politikai tevékenysége útján szívós küzdelmet

²⁸ Vö. Erdélyi Gazda 1920 (LI) 1. sz.: A kényszerbérletre vonatkozó rendelet; u. o. 2. sz.: A kényszerbérletekről (n. gy.).

²⁹ Közli a Mon. Of. 1920. évi április 2-i 4. sz.

³⁰ Vö. Petri, i. m. 303.

³¹ Miniszteri nyilatkozat a földbirtokreformról. Erdélyi Gazda 1920 (LI) 6. sz.

³² Az alábbi utalásokban: EG. Az évszám utáni szám a lapunk a száma, tehát nem oldalszám.

indít az eddigi földreformos kísérletek tévelygései, elfogultsági és romboló szándéka ellen s egy olyan földbirtokreformért, amely nemzetiségi szempontból méltányos, minden vonatkozásában korszerű és főként, amely számol Erdély sajátos agrárpolitikai helyzetével.

„Mi a jog, törvény, igazság és méltányosság sziklaszilárd alapján állunk — írja DR. GRÓF BETHLEN GYÖRGY, az agrárszakosztály elnöke, az *Erdélyi Gazda* 1920 július 1-én megjelenő első számában. — Nem ellenezünk egy olyan földbirtokreformot, amely ugyanezekkel számolva, a társadalomra áldásthozó lesz. Nem ellenezük, hogy a háborús világkatasztrófa közöttünk járó béna áldozatainak, hadiözvegyeinek, hadiárvának sorsa könnyíttessék, az egész társadalom vállaira hárítatván ennek terhe és hogy a földbirtokreform áldásaiban részesíttessenek azok. Nem ellenezük, hogy ahol valóban földéhség van, olyanok, kiknek kezében jó helyen lesz az áldott föld, a boldogulhatásukhoz szükséges földhöz juttatassanak. De az ellen joggal tiltakozhatunk, hogy ősi földjétől a mi intelligens gazdaosztályunk megfosztassék és hogy emellett a reform társadalmi szempontból katasztrófális legyen... Aki a földhöz nyúl, az legyen tisztában annak szent mivoltával.”³³

Az *Erdélyi Gazda* augusztus 15-i harmadik száma már konkrét javaslatokat is közöl: az *Erdélyi Gazdasági Egylet* terjedelmes memorandumát, amelyet néhány nap mulva, augusztus 18-án BR. JÓSIKA GÁBOR elnök és BR. GRÓF BETHLEN GYÖRGY alelnök átnyújtanak GAROFLID KONSTANTIN agrárügyi miniszternek, s augusztus 20-án AVARESCU marsall miniszterelnöknek is.³⁴

Ez a memorandum³⁵ mindenekelőtt megállapítja, hogy „az erdélyi birtokosságtól semmi sem áll távolabb, mint az, hogy egy egészséges agrárreform megvalósításának útját állja“, de tiltakoznia kell ama „kivételes bánásmód“ és „ellenséges eljárás“ ellen, amely a földbirtokreformmal kapcsolatosan Erdélyben érvényesül. „A békeszerződés aláírása azt jelenti, hogy ugyanazon állam polgárait nem lehet a béke után továbbra is ellenségként kezelni és az egész európai törvényhozásban ismeretlen jogi elv alapján vagyona egyrészének vagy nagyrészének elvonásával minden bűn és bűnvádi eljárás nélkül büntetni.“ Márpedig „az agrárreformnak jelenleg tervezett alakjában leendő megvalósítása az Erdélyben levő magyar birtokosság tönkretételét s az azok birtokában levő ingatlan vagyonnak elkobzását jelenti“.

Ennek ellenére az Erdélyi Gazdasági Egyletbe tömörült erdélyi birtokosságot, amikor „ebben az immár utolsó órában szervezeten

³³ *Néhány szó gazdatársainkhoz*. EG 1920:1. — Ugyanez a azám *A kényszerbérletek statisztikája* címmel közli, hogy az EGE kérdőíves adatgyűjtést folytat, amelynek eddigi eredményeként megállapítható, hogy

	száma	mezőgazdasági területe	igénybevett területe
Alsófehér	41	23.510	16.493
Hunyad	43	8.773	8.695
Kisküküllő	53	23.399	11.811
Kolozs	34	34.220	21.156
Maros-Torda	2	1.311	1.305
Szilágy	10	6.618	2.656
Szolnok-Doboka	33	20.299	12.075
Torda	22	16.672	9.542

³⁴ *Az E. G. E. a bukaresti kormánytól*. EG 1920:4.

³⁵ A teljes szöveget l. EG 1920:3.

emeli fel szavát az erdélyi agrárreform megvalósításának azon módja és formája ellen, melyet az eddig kiadott rendeletek terveznek“, „nem önös osztályérdek vezet, hanem csak azt akarja elérni, hogy a jog és gazdasági termelési rend, a termés átlagos fenntartása, a városi köz-életlemezés, az adó, a pénzügy és az állam érdekeivel számoló jobb agrár-reform jöjjön létre“. „Lelkiismereti kötelesség“-nek tesz tehát eleget, amikor az ország felelős vezetőinek figyelmét bizonyos eltévelyedésekre hívja fel s a célszerű megoldáshoz a maga jól megfontolt javas-lataival is hozzájárul.

a) A közép- és nagybirtokot nem lehet csak úgy szemlélni, mint a t u l a j d o n tárgyat, elvontan, mint középvagyon és nagy vagyon. „Ez a termelés szempontjából laikus szemlélet köztetszést aratóan hirdeti a szocialisztikusan nem iskoláztak előtt azt, hogy inkább legyen egy óriási vagyon helyett több kis vagyon. Szem elől tévesztik azonban azt az elemi tény, hogy a közép- és nagybirtok egyúttal ü z e m i t í p u s is. A termelés szempontjából csakis üzemi típusok és csak a vagyoneloszlás szempontjából vagyontárgyak. Üzemi típusok, melyek az e téren kielégítésre váró szükségletekkel szemben elsőrendű szerepet játszanak.“

b) A birtokmegosztás vonalán az állam feladata „nem mesterkélten megteremtett helyzetek előállítása, hanem a t e r m é s z e t e s f e j l ő d é s zavartalan menetének biztosítása“, különös tekintettel arra, hogy „Erdélyben évtizedek óta a kisbirtok terjeszkedése zavartalanul folyamatban van. A közép- és nagybirtokok természetes úton parcellázódnak a fejlődési menetnek és a szaporodó kisbirtokosság természetes birtokfelvévesi képességének megfelelően“.

c) De ha már az állam „eltért itt Erdélyben a birtokfelosztási kérdés természetes menetének kísérő jellegű kezelésétől és saját maga közvetlenül beavatkozva akar birtokot osztani“, akkor szabatosan és a helyzethez mért tárgyilagossgal kell az állami beavatkozás irányát és mértékét megszabni. „A föld kerüljön azok kezébe, kik azt tényleg megdolgozzák, meg is akarják és meg is tudják dolgozni. N e l e g y e n a f ö l d h ő z v a l ó i g é n y j u t a l o m, mert földdel jutalmazni csak olyant lehet, aki az előbbi követelménynek megfelel“. A magántulajdonhoz és a közösségi birtokokhoz csak akkor lehessen hozzányúlni, ha az állami és az állami jellegű birtokok a földéhség kielégítésére nem volnának elégségesek s a kisajátítás esetén bizonyos kategórián aluli területekhez nyúlni ne lehessen, a nagyobb területekhez pedig csak bizonyos arányban. A tervezett módnál „igazságosabb és megnyugtatóbb lehetne a v i d é k e n k é n t i m a x i m á l á s, mely tekintetbe venné Erdélynek vidékenként rendkívül különböző klimatikus, domborzati és közlekedési viszonyait, melyek a kérdésnél igen fontos szerepet játszanak“.

d) Minden esetben a föld elvétele csak kisajátítás lehet és semmi esetben sem vagyonelkobzás. „Hogyha az értékelésnél az 1913-iki árak vétetnének tekintetbe, akkor a valutaváltozásokra és eltolódásokra tekintettel vétessék alapul az a viszony, melyben a korona a svájci frankkal áll és így fiztessék ki a vételár.“ Kiáltó igazságtalanság volna, hogy az állam, midőn „jutalmazni akar, akkor ennek terhé, a teherviselési egyenlőség általános elvének megsértésével, ugyanazon birtokosokra hárítsa, akiket anélkül is zavar üzembükben a beálló változás és elvétel“ „Ha az állam kedvezményben akarja részesíteni az egyik társadalmi osztályt, mely semmivel sem inkább, illetőleg még kevésbé szorul rá, mint a többi társadalmi osztály, akkor azt a különbözetet, melyet a való érteken felül elenged, ne

egyedül a birtokos osztály, hanem az egész társadalom viselje. Ha az állam jutalmazni akar, akkor jutalmazzon saját maga és igazságosan, az összes vagyónok, nem csupán a mező- és erdőgazdasági vagyon tekintetbe vételével“.

Általában a földreform keresztülvitelénél elkerülendő mindaz, ami a kényszerbérleteket, „ezt az egész gazdasági termelést pusztító eljárást“, a tervszerűtlenség és az ötletszerűség jegyében jellemezte. „Előfordult, hogy ellentétben a rendelettel nagy- és minta-állattenyészetektől majdnem az egész legelő elvonatot, kaszáló pedig semmi sem hagyatott. Minélfogva az értékes és minőségileg pótolhatatlan állatállományt a tulajdonos eladni kényszerült. Előfordult, hogy 10 holdon aluli gazdaságokat vettek ki kisbirtokos kezeiből és adták oda olyanoknak, kiknek maguknak is volt ingatlanuk. A nép közt elterjedt az a hit, hogy az, aki nem kap a kényszerbérletből, az kima- rad a végleges birtokosztásból is. Boldog-boldogtalan jelentkezett és valóságos láz vett erőt az embereken, hogy minél többet és mentől többet kapjanak. Napirenden volt a kapott területekkel üzött üzérkedés. Ily eljárás következménye az, hogy sok föld maradt megműveletlenül. De ez annak is a bizonyítéka, hogy a termelés szempontjának sérelmével a falu- beliek több földet kaptak kényszerbérletbe, mint amennyit megmű- velni képesek.“

„A célunk azonban nem a rekriminálás, hanem a helyes rende- zésnél való közreműködés. Éppen ezért kimondandónak tartjuk, hogy a további kényszerbérletbeadás beszűntettség, az eddigi kényszerbérletek felülbíráltassanak és a birtokosnak addig a területnagyságig, mely előterjesztésünk alapján a végleges reformnál megállapíthatni fog, az elvett terület még a folyó gazdasági év végén visszaadassék. Szükségesnek látjuk továbbá, hogy a kényszerbérletek ellenértéke az eddigi gúnyárak helyett méltányosan állapíttassék meg és az e téren üzött visszaéléseknek vége vettessék. Ellenérték- ként pedig katasztrális holdanként a szántóföldeknel a termelt gabona- féléknek két métermázsája állapíttassék meg, esetleg akként, hogy ezt a közélélmezés céljára a kényszerbérlet magának a hatóságnak tartozik beadni és a birtokos a hatóságtól kapja meg a gabona árát. Széna- füveknél, kaszálóknál a termény kétharmada illesse a birtokost és ezt esetleg a hadsereg vegye igénybe, úgy, hogy itt is annak árát a bir- tokos a katonaságtól kapja meg. A legelőknél pedig a mindenkori legeltetési árakhoz viszonyítva állapíttassék meg az ellenérték. Kívánja továbbá a birtokosság, hogy az ilyen kónyszerbérleteknel a birtokos- ság a bérlet utáni adó alól mentesíttessék.“

Annak reményében, hogy a hozandó földreformtörvény a z erdélyi birtokosság meghallgatása mellett alkottatik meg s a részletek előterjesztésére majd a törvény megalkotása során lehető- ség nyílik, általános kívánalomként az alábbiak szövegetnek le:

a) „Teljes kisajátításmenetség biztosítandó oly gazda- ságok részére, melyek ipari termelést üznek, vetőmagnemesítéssel fog- lalkoznak, tenyészállatokat nevelnek, de adható oly birtokosoknak is, kik ily üzemágak bevezetésére kötelezlik magukat és e tekintetben a gazdaságot vezető szaktudása és személye elég biztosítékot nyújt.“

b) A bérben lévő és éppen ezért kisajátításra ítélt birtokok eseté- ben megfontolandó, hogy ezek a birtokok többnyire nem azért adattak bérbe, mert „a tulajdonos nem akart gazdálkodni, hanem, mert valami ok gátolta őt ebben“. „Lehetetlenség büntetni vagyonuk elvételével árvákat, mert véletlenül a kitűzött időn belül születtek, büntetni özve- gyeket, mert özvegyen maradtak, büntetni köz- és állami szolgálatban

levőket, mert a közt szolgálván, birtokukat kénytelenek voltak bérbéadni“. Nem kétséges, hogy „nemzetgazdaságilag előnyösebb, ha egy hozzáértő bérletgazdálkodik, mintha például egy hozzá nem értő özvegy kontárkodik a birtokon“

c) Tekintetbe veendő, hogy „egész Erdélyben, a házilag kezelt birtokoknál is majdnem kivétel nélkül, a szokásos gazdálkodás módja, úgy a tengerinél, mint a természetes és mesterséges takarmánynál, valamint a kalászosoknál is a részese művelési rendszer“, tehát a részes művelésben volt birtokok nem sorozhatók egy kategóriába a haszonbérbe adott birtokokkal.

d) Az egyházi, iskolai és más művelődési célt szolgáló birtokok, valamint azok az alapítványi birtokok, amelyek — még ha közvetve is — művelődési célt szolgálnak, mentesítendőek mindennemű kisajátítás alól, mert „ha most e birtokok részben vagy egészben elvételének, a kultúrintézmény alapjában támadtatnék meg, életképtelen lesz és végeredményben az ország kultúrája szenved“.

e) „Az élet, a gyakorlat azt mutatja, hogy a személyhez kötött birtokmaximum hibás és a nép között is állandó elégedetlenség forrása...“ Éppen ezért a földreformnak a községből, mint közigazgatási és közéleti egységből, illetve a községbeli birtokból, mint gazdasági egységből kell kiindulnia s arra törekednie, hogy „minden község és minden kisajátítás alá eső birtok egyforma elbírálásban részesüljön“. „Tehát, ha egy tulajdonosnak több község határában van birtoka, minden egyes község határában fekvő ingatlan külön-külön veendő számításba“.

Az erdélyi birtokosság „a béke, a nyugalom és a gazdasági rend nagy érdekeit tartva szem előtt, a viszonyok és a helyzet teljes megértésével és méltánylásával“ törekszik közreműködni egy egészséges agrárreform megvalósításában. Ez azonban csak akkor lehetséges, hogyha az agrárreform „szabályosan, törvényhozási úton“ jön létre, mégpedig „az összes érdekelt meghallgatása után, a szembenálló összes érdekek és igények mérlegelésével, harmonikus összeegyeztetésével“.

3. Küzdelem a méltányos földbirtokreformért.

A fenti memorandum előterjesztése idején — miként már utaltunk rá — az erdélyi birtokpolitika irányítása is a bukaresti Agrárkomité hatáskörébe tartozik s tudnunk kell, hogy már érvényben van GAROFLID agrárügyi miniszter első iránytszabó erdélyi intézkedése, az 1920 július 20-án kelt 5617. sz. határozat, amely megállapítja, hogy a 3911. sz. rendelettörvény, illetve a 82. A./1919., 7153. A./1919. és 20393. A./1920. sz. kormányzótanácsi kényszerbérletrendeletek alapján foganatosított kisajátítási munkálatok elkéstek, nem teljesekek, azokat majdnem egészükben át kell dolgozni s ezért a kisajátítások továbbra is késlekedni kénytelenek; kijelenti, hogy a nemzetgazdaság általános érdekét tartva szem előtt a kisajátítandó és még az ősszel búzával bevetendő területekből a megfelelő kisajátítható részeket mielőbb a lakosság rendelkezésére kell bocsájtani; és elrendeli, hogy az eljárások meggyorsítása mellett kényszerbérletbe kell adni a 3911. sz. rendelettörvény alapján kisajátítható birtokokat és birtokrészeket, kivéve, hogyha azok gazdasági iskolák céljaira vagy mintagazdaságok létesítésére jelöltettek ki, továbbá kényszerbérletbe kell adni a 3911. sz. rendelettörvény értelmében teljes egészükben kisajátítható birtokok parlagon heverő vagy ugar-részeit is, hogy azok azonnal felszántassanak és őszi búzával

bevetessenek. A határozat eltilt minden albérletet és megtiltja a kényszerbérleti földek részes művelését. Egyben hangsúlyozza, hogy a kényszerbérlet igényjogosultjai csak azok azok a földművesek lehetnek, akiket a 3911. sz. rendelettervény 33. §-a felsorol.³⁶

Garoflid tehát radikálisabb formában továbbfejleszti a Kormányzó Tanács agrárpolitikai elgondolásait s ezeket az Erdélyi Gazdasági Egylet memoranduma annál kevésbé tudja megváltoztatni, mert e memorandum kívánalmi és javaslatai egyszerűen figyelembe sem vétetnek, azokra Garoflid egyáltalában nem reflektál. De hatástalan marad az *Erdélyi Gazdasági Egylet október 22-i második memoranduma* is, amelyben egyes gyakorlati kérdésekre mutat rá s azokra a kirívó eltérésekre, amelyek az erdélyi és az ókirálysági földreformos rendelettervények intézkedései közt megállapíthatók s a jogegyenlőség elvébe ütközvén, az erdélyi birtokosságra nézve „különösen sérelmesek”.³⁷ Eredménytelen marad a szászok többszöri felszólalása³⁸ és a vármegyei gazdasági egyletek sorozatos tiltakozása³⁹ is. GAROFLID második alapvető intézkedése, az 1920 november 5-én kelt 30.313. sz. *miniszteri rendelet*, nemhogy javítana a helyzeten, még újabb és fájóbb sérelmek forrása lesz. Ez a rendelet ugyanis, megállapítván, hogy egyes vármegyei bizottságok csak azokat a földbirtokokat helyezték kényszerbérlet alá, amelyekre nézve a falusiak igényt jelentettek be, más bizottságok pedig csak az őszi vetések részére szükséges földekkel foglalkoztak, megint más bizottságok nem terjesztették ki a kényszerbérletet a legelőkre és a kaszálókra, s ezért a kényszerbérleti eljárások nem egységesek, elrendeli,

³⁶ *Új rendelet a kényszerbérletek tárgyában*, EG 1920:3.

³⁷ *Az E. G. E. újabb felszólalása az agrárreform tárgyában Garoflid miniszter előtt* (a második memorandum teljes szövegével), EG 1920:8—9.

³⁸ *A Landwirtschaftliche Blätter* 1920. évi 40—41. számában közli az Erdélyi Szász Gazdasági Egyletnek az 1918—1920. évekről szóló jelentését, amely éles kritikai hangon foglalkozik a román földbirtokreformos törekvésekkel. Vö. EG 1920:8—9.: *A szászok az agrárreformról*. De figyelemreméltó a Kisküküllővármegyei Gazdasági Egylet közgyűlésén felszólaló Conner Fritz véleménye is. Vö. EG 1920:8—9. (*A Kisküküllővármegyei Gazdasági Egylet közgyűlése*).

³⁹ Különösképpen jelentős Kisküküllő, Arad és Torda-Aranyos vármegye gazdasági egyleteinek tiltakozása. A Kisküküllővármegyei Gazdasági Egylet kimondja, hogy „a széleskörű demokratikus földbirtokreformot elodázhatatlan követelménynek tekinti s annak mielőbbi megvalósítását a maga részéről is szükségesnek tartja”, de „éppen e reform érdekében... követeli, hogy ez a kérdés törvényhozási úton s az egész országra nézve egységesen szabályoztassék”; kijelenti, hogy a „jelenlegi, csupán Erdélyre vonatkozó rendelettervényt, melynek intézkedései egyaránt sújtják a kis-, közép- és nagybirtokos osztályt” nem tekintheti a reform megoldásának s „tiltakozik az ellen, hogy a törvényhozás döntése előtt Erdélyben a tendenciózus, igazságtalan és fogyatékos szövegezése miatt mindenemű visszaélésre és félremagyarázásra tápot nyújtó rendelettervény erőszakolt és elsietett végrehajtása által a birtokososztály földönfutóvá tétessék.” Az Aradvármegyei Gazdasági Egylet memoranduma kitér arra is, hogy az erdélyi részeknek a régi királyságtól eltérő kezelése faji elfogultságra enged következtetni s hangsúlyozza, hogy a végrehajtás módja miatt az állam, az eddigi tulajdonos, az ipari munkásság, a kereskedelem, tehát a közgazdasági élet csaknem minden ága és a társadalom minden rétege egyformán károsodni fog. A Torda-aranyosmegyei Gazdasági Egylet felszólalása hasonló értelmű. Egyként tiltakoznak az erdélyi gazdasági élet rendjét felbolygató agrárközégek garázdálkodása ellen, amely „a jogrendet s a gazdasági produktiót, a tulajdon elvét, a közéletet egyaránt teljes felforgatással” fenyegeti és követelik, hogy „a törvénysértések, jogtalanságok és visszaélések elkövetői felettes hatóságuk által felelősségre vonassanak s az okozott súlyos károk megtérítésére köteleztessenek.” (Vö. *A Kisküküllővármegyei Gazdasági Egylet közgyűlése*, EG 1920:8—9.; *Aradi földbirtokosok az agrárbizottság ellen*, EG 1920:8—9.; *Az aradmegyei gazdák memoranduma*, EG 1920:11.; *A torda-aranyosmegyei gazdák csatlakozása az E. G. E.-hez*, EG 1921:1.).

hogy minden kisajátítás alá eső mivelhető földterület, legelő és rét kényszerbérlet alá vonandó, tekintet nélkül arra, hogy sík területen vagy hegyen fekszik, 200 kat. holdig, sőt az agrárkomité engedélyével 200 kat holdon alul is. (1. §).⁴⁰

*

A 30313. sz. miniszteri rendelet, amely radikálizmusával minden eddigi törvényes és rendeleti úton hozott intézkedést felülmúl, az Erdélyi Gazdasági Egylet elnökségét arra készíti, hogy a jogorvoslat egy újabb lehetőségét próbálja ki azzal, hogy az erdélyi magyar gazdátársadalom kifogásait a király tudomására hozza, mivelhogy a kormánynál tett eddigi lépései sikertelének maradtak. Az 1920 november 19-én átnyújtott felirat utal arra, hogy az Erdélyi Gazdasági Egylet a kormánynál ismetelten felszólalt az erdélyi földbirtokreformnak „sérelemes, számos esetben jog- és törvényellenes, a termelés érdekeit legnagyobb mérvben veszélyeztető és antiszociális kezelési módja” ellen, de a kormány negligens magatartást tanúsít, s így az erdélyi magyar birtokosság kénytelen arra kérni a királyt, hogy „királyi hatalmával élve” szüntesse meg a „különböző fokú jogszabályok közötti ellentétet”. A felirat kifejti, hogy a 30313. sz. miniszteri rendelet több szakasza ellentétben áll a király által is aláírt 1919. évi 3911. és azt módosító 1920. évi 2478. sz. rendelettörvények intézkedéseivel. A felirat különösképpen két pontot tart sérelemesnek. Az egyik a kényszerbérleti rendelet már idézett 1. §-a, amely a kisajátítható birtokok 200 kat. holdon felüli részét imperatív kényszerbérletbe adhatja, bár a rendelettörvénye birtokok 200—500 kat. hold közötti részére csak kisajátítási felülről engedélyez. A másik a kényszerbérleti rendelet bevezető részében, valamint a 3. és 4. §-ban foglalt ama intézkedés, amely egyfelől ott is elrendeli a kényszerbérletet, ahol nincsenek igényjogosultak, másfelől lehetővé teszi, hogy a vármegyei bizottságok a rendelettörvénynek az igényjogosultak kérdésével foglalkozó 33. §-át önkényesen figyelmen kívül hagyják. A felirat „megengedhetetlennek” tartja, hogy egy miniszteri rendelet a király által is aláírt rendelettörvényekkel „ellentétben álljon és azok fölé helyezkedjék”.⁴¹

*

Az Erdélyi Gazdasági Egylet következő lépése egy nagyarányú *gazdaértekezlet* összehívása, amely 1920 december 5-én ül össze Kolozsvárt, hogy „a mezőgazdasági termelés pusztulásának a romlásba vezető lejtőn tiltakozó szavával... gátat vessen”.⁴²

Az értekezlet, amelyen képviselteti magát az Erdélyi Szász Gazdasági Egylet, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet, az Erdélyi Méhész Egylet, a Hangya-szövetkezetek, a Gazdák Biztosító Szövetkezete és az összes csatolt vármegyék gazdasági egyletei és szervezetei, a következő határozati javaslatot tette magáévá:

„A Kolozsvárt, 1920 december hó 5-én megtartott gazdaértekezlet, melyen résztvettek Erdély, a Bánát és a csatolt magyar területek gazdasági egyesületeinek kiküldöttjei, kik e területeknek magyar és szász gazdáit és bérlőit birtokkategóriákra való tekintet nélkül, valamint gazdatiszti karát képviselik, a földbirtokreform tárgyában egyhangúlag a következő határozatot hozta:

⁴⁰ Új rendelet a kényszerbérletekről, EG 1920:8—9.

⁴¹ A gazdák panasza a király előtt, EG 1920:11. (a felirat teljes szövegével). L. még Oberding, *Az erdélyi agrárreform*, 24—26.

⁴² A kolozsvári gazdaértekezlet, EG 1920:11.

A földbirtokreformtörvény megalkotásához szükséges felajánlja. megalkotásához szükséges véleményadással helyesli, sőt ily törvény megalkotásához szükséges segítséget készségezen

Az alkotandó törvény alapelvei tekintetében álláspontja a következő:

1. Hogy az Románia egész területére e g y s é g e s legyen.

2. Annyi föld legyen k i s a j á t í t h a t ó, amennyi a földet megművelni képes és hajlandó földműveseknek, minden egyes földművelő családnak kellő munkaalkalmat biztosító mérvig, nemzetiségi különbség nélkül való földhözjuttatása, valamint közlegelők létesítése céljából szükséges.

Új középirtokok csakis okleveles gazdák részére legyenek alakíthatók. Egyéb célokból kisajátítás ne legyen eszközölhető.

Mondassék ki a megművelési kényszer.

3. Feltétlenül biztosítandó egy k i s a j á t í t á s a l ó l m e n t e s t e r ü l e t m i n i m u m, amely 500 kat. holdban lenne megállapítandó.

Egyházi, kulturális, élelmezési vagy más közcélokot szolgáló birtokok, mintagazdaságok, ipari, növénynevelő, nemesebb állatfajtákat nevelő gazdaságok kisajátítás alól mentesítendőek ezen mértéken felül is.

4. E r d ő k r e és k ü l ö n l e g e s m ű v e l é s i á g a k r a (szőlők, gyümölcsösök, komlóskok, kertek stb.) e törvény ne terjedjen ki.

5. A b é r l e t i l e g v a g y r é s z m i v e l é s b e n k e z e l t b i r t o k o k a házilag kezelttel egyenlő elbírálás alá kerüljenek.

6. A kisajátítást szenvedő a kisajátított földekért kártalanításul a kisajátítás időpontjában fennálló forgalmi árat vagy hozadékértéket, éspedig annak egyik felét készpénzben, másik felét államilag biztosított lombardirozható záloglevelekben kapja meg.

7. A kisajátítási eljárás végrehajtása bírói függetlenséggel rendelkező, nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül összeállított szervre bizassék, melybe szakközegek és a birtokosság képviselői is bekapcsolandók, ugyancsak nemzetiségre való tekintet nélkül.

Az értekezlet hivatkozik a földbirtokreform és kényszerbérlet tárgyában az Erdélyi Gazdasági Egyletnek a Király Őfelségéhez, a Szenátushoz, a Képviselőházhoz és a Kormányhoz intézett felirataira, melyekben e kérdés helyes megoldására vonatkozó javaslat és egyúttal a sérelmekért való panaszok foglaltatnak.

Egyúttal ünnepélyesen tiltakozik a földbirtokreform és a kényszerbérlet eddigi kezelési módja ellen, amely antiszociális, midőn a mezőgazdasági termelés és ezzel az ország jövőjét dobja áldozatául muló politikai szempontoknak, továbbá midőn a birtokos-, bérlő- és gazdatiszti osztályt teszi földönfutóvá és kiváló szaktudásuk érvényesítésének lehetőségétől fosztja meg egy ország termelését.

Tiltakozik azon kezelési mód ellen, amely a jog- és törvényszerűséget számtalan esetben nélkülözi és ezért, valamint gyakran a végrehajtó közegek rosszakarata és szaktudásbeli fogyatéksága következtében a közérdekbe ütközik.⁴³

Tiltakozik az ellen, hogy a földbirtokreform a régi román királyság területén alkalmazott módtól eltérően, az Erdélyben, a Bánátban és a csatolt magyar területeken élő nemzetiségi kisebbségek ellen irányuló nyilvánvaló és a békeszerződésbe ütköző céllal kezeltessék.

⁴³ EG 1921:1. a földreformügyi szemlében közli, hogy Brassó, Nagyküküllő és Torda-Aranyos vármegyék gazdasági tanácsosai rendelkezési állományba helyeztetek, mivel — a hivatalos lapban közzétett felfüggesztő rendelet indoklása értelmében — a birtokbahelyezési munkálatokra vonatkozó utasításokat hanyagul teljesítették s „elsősorban személyes dolgaikkal foglalkozván, a közérdeket másodrendűnek hagyták“.

Végül tiltakozik az ellen, hogy a földkisajátításnak nevezett eljárás a valóságban a b i r t o k e l k o b z á s h o z hasonlóvá tétessék, amely ennél fogva a magántulajdon alapján álló állam átlagos jogelvéibe, valamint az írott román alkotmányba ütközik.

Jelen határozatot küldöttség útján közli a Szenátussal, a Képviselőházzal és a Kormánnyal.“

A fenti határozat értelmében eljáró küldöttség vezetését az Erdélyi Gazdasági Egylet felkérésére UGRON ISTVÁN volt meghatalmazott miniszter fogadta el, akivel együtt 1921 január havának végén Bukarestbe utaztak BÉLDI PÁL földbirtokos, vármegyei főjegyző (Sepsiszentgyörgy), GR. TELEKI DOMOKOS földbirtokos (Gernyeszeg), SZÁSZ GYULA cukorgyári gazdasági felügyelő (Marosvásárhely), GR. BETHLEN BÁLINT földbirtokos (Keresd), GR. TOLDALAGHI LÁSZLÓ földbirtokos (Marosgombás) és FARKAS ÁRPÁD gazdasági akadémiai tanár, az Erdélyi Gazdasági Egylet birtokpolitikai szakosztályának titkára. A küldöttséget február 4-én fogadta a király, akinek a határozatot az alábbi felirat kíséretében nyújtották át:

„Felség!

Alulírottak mély alázattal bátorkodunk az 1920 december hó 5-én Kolozsvárt megtartott gazdaértekezletnek a földreform tárgyában egyhangúlag hozott határozatát, amelyet a Szenátushoz, a Képviselőházhoz és Felséged Kormányához is beterjesztünk, mellékelten hódolattal átnyújtani.

Amidőn ezt az ország jövője érdekében tesszük, nem kívánjuk szavunkat az agrárreform eszméje ellen felemelni, amely a háború nyomában támadt megváltozott idők kívánalmainak teljesítésére királyi szóval megígértetett, ámde a mezőgazdasági termelés és országunknak ehhez szorosan kapcsolódó boldogulása érdekében állampolgári kötelességünknek tartjuk rámutatni, hogy az a m ó d, amellyel az agrárreformot Erdélyben, a Bánátban és a többi csatolt magyar területeken kényszerbérletek alakjában alkalmazták, illetőleg kisajátítás formájában alkalmazni szándékoznak, ezen vidékek összes nagy-, közép- és kisbirtokosaival, bérlő- és gazdatiszti osztályával szemben alkalmazott kíméletlen elbánás mellett, e területek virágzó mezőgazdasági kultúrájának elpusztítását jelenti.

Felség!

A háború okozta súlyos gazdasági megrázkódtatás ellen, amelyet Európa összes államai megéreznek, csak úgy harcolhatunk eredményesen, ha az ország társadalmának minden osztálya kivétel nélkül minden erejét a többtermelés szolgálatába állítja, a tervezett földbirtokreformnak is az kell vezérelve legyen, hogy a gazdatársadalom minden rétegének továbbra is alkalom nyújtassék szakértelmének, szorgalmának és munkásságának az ország érdekében való érvényesítésére.

A reform jelenlegi alakjában nemcsak a birtokososztályt teszi tönkre, de egyúttal a t e r m e l é s nek nagymérvű csökkenését is eredményezi, amely Erdélyben és a többi csatolt magyar területeken a kényszerbérleteknek következményeképpen már be is következett és amelyet a mezőgazdaság termékeinek hiánya folytán a fogyasztóközönység minden rétege már a jelenben is súlyosan érez. A jelenleg érvényben lévő rendelettörvények szerint végrehajtandó kisajátítások a jövőben előreláthatólag a termelésnek még nagyobb fokú csökkenését idéznék elő és ennek nyomán fokozottabb mérvű drágaság és inség következik be, amelyet különösen a szegényebb munkás és iparos osztályok, az értelmiségi foglalkozásúak és egyáltalában az összes nem földművelő lakosok érznek meg.

Eme végzetes következmények ellensúlyozása céljából kötelességünknek tartottuk mellékelni határozatban a kisajátítás azon mérvére és a kivitel azon módjaira rámutatni, amelyeknek szem előtt tartása mellett a földfelosztás az ország mezőgazdasági termelésének súlyosabb válsága nélkül keresztülvihető volna.

Felséged államfői bölcseségéhez és igazságérzetéhez folyamodunk, amelyet éppen az agrárreform kérdésében eddig is érvényesíteni kegyes volt és ennek tudatában biztosan reméljük, hogy az a mérsékelt irány, amely alázatosan mellékelni határozatunkban kifejezést nyer, Felséged előtt is kellő méltánylásra fog találni.⁴⁴

A küldöttség ezután GAROFLID agrárügyi miniszternél, COANDA tábornok szenátusi elnöknel és ZAMFIRESCU képviselőházi elnöknel tiszteltgett, átadták a határozatot, majd a szenátus és a képviselői kamara elnöksége útján a határozat egy-egy példányát eljuttatták a szenátorok és a képviselők kezeihez is.⁴⁴

*

Ez az újabb akció sem járt különösebb eredménnyel. A kormány 1921 március hó 23-án a szenátusban benyújtja az erdélyi földbirtok-reform tervezetét s ez a tervezet minden lényeges pontban ellenkezik az erdélyi magyar és szász kívánalmakkal. Az Erdélyi Gazdasági Egy-let azonban még ekkor sem adott fel minden reményt s mihelyt a tervezetről értesült, újabb *feliratot* intézett a kormányhoz s megkereste a törvényhozó testületek elnökeit, a pártelnököket, sőt a törvényhozó testületek összes tagjait. Ebben a feliratban nyomatékosan kifogásolja a hektárnak az erdélyi kat. holddal való egyenlő gazdasági értékelését, az ármegállapítás módját, a közlegetők kisajátítására adott lehetőségeket és általában azokat az ellentmondásokat és gazdaságilag lehetetlen intézkedéseket, amelyek a tervezet törvényerőre emelkedése előtt közérdekből föltétlenül módosítandók.⁴⁵

Sajnos azonban: ez a felirat is az előző memorandumok és feliratok sorsával osztozik s vigaszul legfőnnebb csak az szolgálhat, hogy az erdélyi románok is elégedetlenek. A szenátusi viták lezajlása után az erdélyi román nemzeti párt ugyancsak szükségesnek tartja, hogy a kormányra gyakorlandó fokozottabb nyomás érdekében, 1921 május hó 13-án Gyulafehérvárt közgazdasági nagygyűlést hívjon össze s azon PORUȚIU PÉTER egyetemi tanár indítványára 1. követelik a gyulafehérvári nemzetgyűlésen kimondott elvek fenntartását, amelyek szerint az állam kisajátítási tevékenységének nemcsak a társadalmi kiegyenlítő-désre, hanem a több termelés előmozdítására is kell törekednie; 2. kívánják, hogy az agrárreform törvényének meghozatalánál figyelem fordítottassék a különböző tartományok tényleges gazdasági helyzetére és az ingatlantulajdonosok jogviszonyaira; és 3. követelik, hogy az árak és a költségek megállapítása az egész országban egységes elvek szerint történjék.⁴⁶

4. Magyar és szász álláspont a Garoflid-féle agrártörvénnyel kapcsolatban.

Az Erdélyi Gazdasági Egyletnek az előbbieken részletezett agrár-politikai tevékenységét az a körülmény teszi jelentőssé, hogy az erdélyi magyarságnak ebben az időszakban még nincs tulajdonképpeni politikai képvisellete, így a háromnegyedszázados muúltra visszatekintő és

⁴⁴ *Magyar gazdák küldöttsége Bukarestben*, EG 1921:7.

⁴⁵ *Az agrárreform törvénytervezet*, EG 1921:16.; *Az igazgató-választmány ülése* (Birtokpolitikai szakosztály jelentése), EG 1921:21.

⁴⁶ *Gyulafehérvári közgazdasági nagy-gyűlés*, EG 1921: 21.

általános tekintélynek örvendő gazdasági egyletnek kell politikai sikon is a magyar ügy és érdek szolgálatát vállalnia. A Garofli-d-féle törvénytervezet parlamenti tárgyalásai azonban megnyugtathatták a magyar közvéleményt: semmiféle rövidülést nem szenvedett amiatt, hogy a parlamentben nem volt képviselote, mert a szász képviselők aktív közreműködése is teljes mértékben eredménytelen maradt s az erdélyi román nemzeti párt képviselői is kénytelenek voltak politikai passzivitásba vonulni.

A kamarai tárgyalások során német részről Connert Fritz, Roth Hans Ottó, Connert Arthur és Brandsch Rudolf szólaltak fel. CONNERT FRITZ kifejezte, hogy nem fogadhat el egy olyan reformtervezetet, amely „kisajátítani kész nemcsak azoknak a földjét, akik maguk is földművelők, hanem azokét is, akik a földet jobban megművelik, mint akik a reform útján földhöz jutnának“, nem fogadhat el egy olyan reformtervezetet, amely „kisajátítja a paraszti birtokot is s ezzel... még nagyobb elégedetlenség és igazságtalanság forrása less“, de különösképpen nem fogadhat el egy olyan reformtervezetet, amely „nyílt támadás az ország nemzeti kisebbségei ellen“. A törvényjavaslat egyes intézkedéseit sorbavéve, megállapítja, hogy „a kisajátítási határ messze túllépi a közérdekkel is megegyező mértéket“: emiatt a tervbevet reform „nem tudja fenntartani a mezőgazdasági termelést, pulverizálja a földtulajdont s végeredményképpen gazdasági visszafejlődéshez vezet“. Elhibáztottnak tartja, hogy a kisajátítás alapjául a földosztást tekintik s azért, hogy minél többen földhöz juthassanak, megfelelőnek a meglévő és megszervezett gazdasági üzemek termelési kapacitásának fenntartásáról. BRANDSCH RUDOLF viszont megállapítja, hogy a földbirtokreform ügyét sajnálatosan politikai, sőt pártpolitikai kérdéssé alacsonyították le s ma már „nem a tényekhez, hanem a szavakhoz igazodik“. Pedig a földbirtokreform elsősorban ténykérdés, sőt gazdasági ténykérdés és számolni kell azzal, hogy „a parasztság proletarizálása“ lehet az eredménye.⁴⁷

Az ellenzék nagyrészenek, így elsősorban az erdélyi román képviselőknek kivonulásával⁴⁸ megcsönkült képviselői kamara azonban nem sokat törődik a szászok és németek felszólalásaival s a törvényjavaslat kevés kivétellel abban a formában kerül szavazás alá, amelyben a kamarai bizottság július 15-én előterjesztette. Ezért a szavazás elrendelése előtt CONNERT FRITZ nyilatkozattételre jelentkezik s a szász parlamenti csoport nevében kifejezi, hogy a tervbevet agrárreformmal elégedetlenek elsősorban k ö z g a z d a s á g i szempontból, mert a reform gazdasági romlásához vezet, másodsorban s z o c i á l i s szempontból, mert a törvény több antiszociális intézkedést tartalmaz, harmadsorban j o g i szempontból, mert a jogfolytonosság elve sérelmet szenved, negyedsorban a l k o t m á n y o s s á g i szempontból, mert az alkotmány kimondja, hogy kisajátítani csak teljes és igazságos kártalanítás mellett lehetséges, ötödsorban p o l i t i k a i szempontból, mert a reformnak destruktív következményei lesznek, és hatodsorban a s z á s z n é p é r d e k e i szempontjából, mert a reform nem szociális reform, hanem az e r ő s z a k reformja. Ezért „ünnepélyesen és a legerőteljesebben tiltakozunk e törvény ellen s nem vállaljuk a törvény jóváhagyásával

⁴⁷ Vö. *Mon. Of.* 1922 március 4-i 149. sz. 3966—3969.; u. o. 1922 március 5-i 150. sz. 3984—3990.

⁴⁸ L. az ezzel kapcsolatos kamarai vitát *Mon. Of.* 1922 március 5-i 150. sz. 3975—3982. Később Ghilezan képviselő panaszkodó hangon állapítja meg: „Fájdalmas, hogy erdélyi testvéreink teljes érdektelenséget mutatnak ezzel az egész nemzetet oly közletről érdeklő kérdéssel kapcsolatosan, nem vevén részt a törvény tárgyalásában“ (u. o. 3991.).

bekövetkező súlyos gazdasági és politikai következményekért a felelőséget⁴⁹.

A törvényhozás munkájából kizárt magyarság álláspontját a *Magyar Szövetség* augusztus 4-i nagygyűlése rögzítette:⁵⁰

„A Magyar Szövetség Vezetősége az erdélyi földbirtokreform kérdésével megalakulása óta a legnagyobb gonddal foglalkozik és megtett minden előkészületet arra, hogy mint a romániai magyarság egyetlen és teljes jogú képviselője egyelőre a parlamenten kívül megtegye mindazt, amit népünk e legegésőbb gazdasági problémájának megoldása érdekében vállalnia kötelességének tart.

Ennek kapcsán szükségét látja a következő megállapításainak nyilvánosságra való hozatalát:

I. A kamara az erdélyi agrártörvényjavaslat bizottsági tárgyalását ez évi július 8-án kezdte meg, úgy, hogy értesülésünk szerint a törvénytervezetet a bizottság tagjai is csak két nappal a tárgyalások megkezdése előtt kapták kézhez, viszont a kamara a törvényt július 19-én már részleteiben is megszavazta.

II. Erdély földreformtörvénye, mely nemzeti különbségre való tekintet nélkül, közmegelegedésre kellene, hogy megoldja Erdély és a lecsatolt részek földdel dolgozó népének e legfontosabb kérdését,

1. a kétmilliónyi magyarság meghallgatása nélkül,
2. a szászok és a németek tiltakozása és
3. az erdélyi románság képviselői jórészenek távollétében szavaztatott meg és vált törvénné.

III. Le kell tehát szögeznünk, hogy a törvénytervezet alkotmányos és demokratikus országok parlamenti szokásaival ellenkezően idejében kellőképpen nem publikáltatott, arról a sajtó útján vagy más úton-módon a legjobban érdekelt Erdély tudomást nem vehetett, tehát arról a közvélemény ki nem alakulhatott. A tíz nap alatt k e r e s z t ű l h a j s z o l t törvénytervezet megszavazását még a parlamentben is csak a n e m e r d é l y i kamarai többség tette lehetővé.

Mindezek megállapítása után a Magyar Szövetség szükségesnek tartja kijelenteni, hogy ezt a törvényt n e m t a r t j a Erdély és a lecsatolt részek mezőgazdaságára, de különösen a magyarságra nézve megnyugtató megoldásnak a máskülönben szükségesnek és elodázhatatlanul megoldandónak tartott földreform ügyében. De teljes erejével és minden rendelkezésére álló törvényes és jogos eszközökkel rajta lesz, hogy ez a r ó l u n k - n é l k ü l ű n k hozott törvény minél hamarabb megfelelő r e v í z i ó a l á kerüljön.

Anélkül, hogy a részletekre kitérnénk, megállapítjuk, hogy az számos lényeges pontjában az egyidejűleg Órománia számára megalkotott agrárreformtörvénytől eltér... Mindeme eltérések az itt élő nemzeti kisebbségek sérelmére szolgálnak és szolgálhatnak és az állampolgári j o g e g y e n l ő s é g elvével is ellentétben állanak. Különösképpen sérelmesnek és revideálandónak tartja a magyarság kultúráját veszélyeztető és a közbirtokosságokat, vagyis a földmivelő népet károsító, sőt egzisztenciáját sokhelyütt veszélyeztető ama pontjait, melyek egyházi, iskolai, kulturális, alapítványi birtokok és a közbirtokossági földek kényszerkiszajátítását mondja ki, amely rendelkezések tehát merőben ellenkeznek egy demokratikusnak mondott törvény intencióival, de a n t i s z o c i á l i s a k, a n t i k u l t u r á l i s a k és különösen

⁴⁹ *Vö. Mon. Of.* 1922 március 15-i 155. sz. 4377.

⁵⁰ Közli a *Magyar Kisebbség*, 1923 (II) 13. sz. 500—502. EG 1921:34. és Oberding, i. m. 56—58.

Erdély és a csatolt részek nem román nemzeteit egyoldalúan károsítók és s é r e l m e s e k, mert sovíniszta célokat látszanak szolgálni.

Mindezek ellen a Magyar Szövetség — ezidő szerint más mód hiányában — a nagy nyilvánosság előtt és az utókor előtt ünnepélyes ó v á s t emel.⁴⁴

A Magyar Szövetség e határozatához másfél hónap múltán, szeptember 26-án csatlakozott az *Erdélyi Gazdasági Egylet* marosvásárhelyi gazdanagygyűlésének határozata:

„Erdély és a többi kapcsolt magyar területek gazdaközönsége egyhangúlag óvást emel azon mód ellen, amellyel az agrárreformjavaslat törvényerőre emeltetett, amidőn figyelmen kívül hagyott az ország gazdasági élete legjelentékenyebb osztályának érdeke és a törvényhozásban a képviselők túlnyomó többségének távollétében és a nemzeti kisebbségek megkérdezése és hozzájárulása nélkül megszavaztatott a jelenleg érvényben lévő agrárreformtörvény.

Óvást emel azon világos célzattal ellen, amely szerint az erdélyi részek mezőgazdái, úgy a kisajátítás által sújtottak, valamint az igényjogosultak, a régi királyságbeli állampolgártársaikkal szemben egyoldalúan kedvezőtlenebb elbánásban részesíttessenek.

Óvást emel a törvényben világosan kifejezésre jutó azon célzattal szemben, mely a végrehajtásnál az ország egyes nemzetiségeit az uralkodó népfaj előnyeire háttérbe helyezi, őket anyagilag sokszorozottan hátrányosabban kezeli és sok esetben vagyoni tönkretételüket idézi elő.

Követeli a régi királyságbeli állampolgártársaikkal egyenlő elbánást, a nemzetiségek egyenlő kezelését, e célból a törvény r e v í z i ó j á t és a végrehajtás p á r t t a l a n keresztyűvitelét.

Követeli az erdélyi mezőgazdatársadalom különösen az egyházaknak vallási és különböző kulturális célokat szolgáló és ezek anyagi bázisát nyújtó ingatlanainak mentesítését a kisajátítás alól.

Követeli a gazdatársadalom a csiki I-ső székely határozred úgynevezett c s í k m e g y e i m a g á n j a v a k nevét viselő havasi erdőinek és hasonjogú legelőbirtokainak további fenntartását és a régi tulajdonosok kezében való meghagyását.

Kívánja a gazdatársadalom, hogy a székely birtoklás jogrendje az ősi gyakorlat alapján a székelyföldön meghagyassék és a törzsökös székely gazdák ingatlanai a kisajátítás alól a székely közvagyonokkal, közbirtokossági erdőkkel és legelőkkel együtt mentesíttessenek.

Kívánja a gazdaközönség, hogy e célból s a tisztalítás kedvéért a székelyföldi telekkönyvek a tényleges birtoklásnak megfelelően még az agrárreform módosítása előtt átdolgoztassanak s az eddig telekkönyvi átírás nélkül a székely szülőbirtokosok által az ősiség alapján az amúgyis törvényes örökösöknek tekintendő gyermekek között kiosztott ingatlanok az agrárreform által ne érintessenek.

Kívánja az erdélyi gazdatársadalom, hogy a telepések letelepedési helyeiken zavartalanul továbbra is meghagyassanak.

Kívánja az erdélyi gazdatársadalom a kisajátítási megváltási ár és a kisajátítás alól mentes terület kérdésének az okirásügyi agrárreformtörvényben szabályozott móddal teljesen azonos szabályozását.

Kívánja az agrárreform által sújtott g a z d a t i s z t e k megfelelő kárpótlását.⁵¹

⁵¹ A marosvásárhelyi gazdanagygyűlésen egyfelől az Erdélyi Gazdasági Egylet tagjai, másfelől a legfőbb magyar csúcsintézmények, a vármegyei gazdasági egyletek,

VI. Az erdélyi román földbirtokreformmal kapcsolatos sérelmek

Az 1921 július 23-án kihirdetett erdélyi román földreformtörvény és az ennek alapján végrehajtott földbirtokreform jellegzetessége, — miként az a tanulmányunk első részében előadott részletes ismertetéséből nyilvánvaló — hogy az elvi jelentőségű intézkedéseket (mint amilyen főként a 6. és 7. §.) meglehetősen homályos, többértelmű megfogalmazásban közli s ezeket az elvi határozatokat az enyhítő és súlyosbító kivételek bonyolult, nem egyszer kúszált, sokszor alig áttekinthető rendszerébe állítja be, amely a végrehajtás során kitűnő lehetőséget nyit a törvény expressis verbis ki nem mondott nemzetiségi célkitűzéseinek megvalósítására. Az erdélyi román földbirtokreform nem elégszik meg azzal a már bírálat alá vont lehetőséggel, hogy Erdélyben is általános földosztást rendel el, habár itt a birtokpolitikai változtatás más, egészségesebb módszerei időszerűek, s hogy az erdélyi földbirtokokat radikálisabb mértékben sajátíttatja ki, mint az ókirályságbelieket, — hanem a végrehajtásnak is olyan szabadságot engedélyez, hogy a földbirtokreform általában az erdőszak reformja és a vasgyonu törvénnyel eszköze lesz, miként azt egyfelől a szász deklaráció, másfelől a Magyar Szövetség és az Erdélyi Gazdasági Egylet határozata hangoztatja.

A földreformos sérelmek ezekből a körülményekből következnek s azoknak nagy általánosságban az alábbi főbb csoportjait különböztethetjük meg*:

A földbirtokreform üzbombító hatásával kapcsolatos sérelmek.

Különösképpen a magánbirtokosokat érintette egzisztenciálisan az erdélyi és az ókirálysági földreformtörvény intézkedései közt megállapítható s az előbbieken már részletezett eltérések, elsősorban az, hogy az erdélyi katasztrális hold egynek vétetett az ókirályságbeli hektárral,⁵² hogy Erdélyben a mértékek általában kedvezőtlenebbek, az enyhítő kivételek jelentéktelenebbek s a súlyosbító kivételek gyakoribbak és terheesebbek, mint az Ókirályságban, s hogy Erdélyben az erdők kiszajátítása is elrendeltetett. Ennek következtében az erdélyi földbirtokreform nemcsak a kisszámú nagybirtokot tüntette el, hanem jobbra felszámolta a jelentős társadalmi és gazdasági funkciót betöltő kis-középbirtokrendszert is. Az *Erdélyi Gazdasági Egylet* egy régebbi sta-

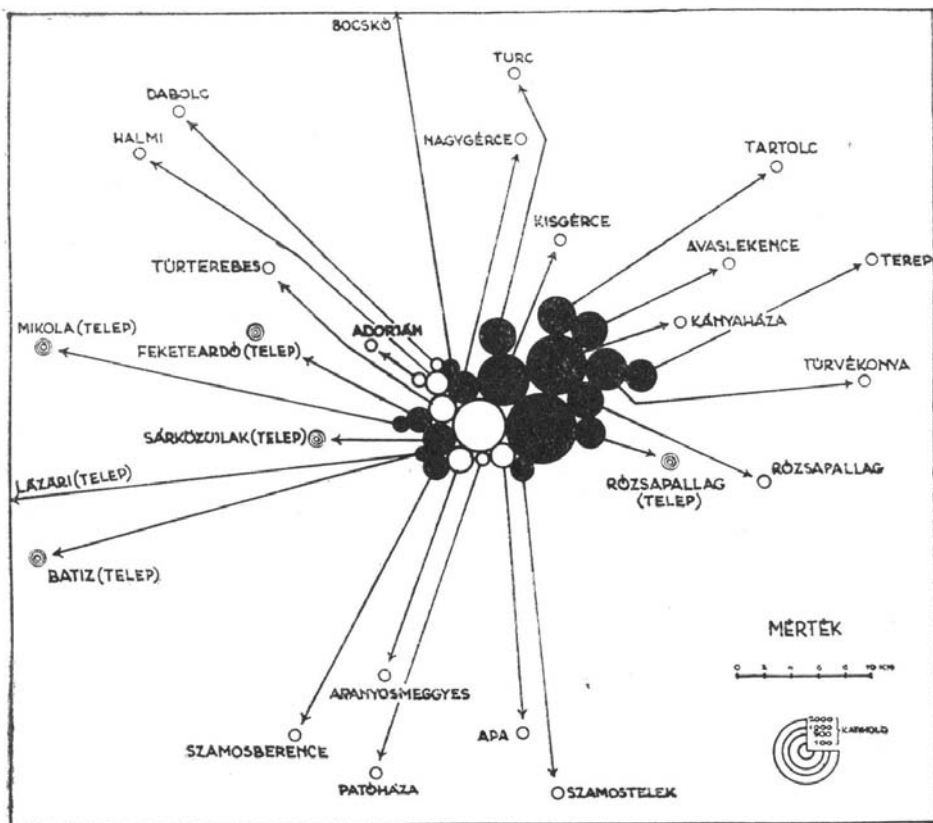
a gazdakörök és szövetkezetek, valamint a telepesek községei képviselői jelentek meg. A nagygyűlés keretében Gál Imre, az Udvarhelymegyei Földműves Szövetség elnöke igen alapos előadást tartott az erdélyi agrártörvényről, kifejtve a törvény nemzetiségi vonatkozásait s részletezve azokat az eltéréseket, amelyek az erdélyi és az ókirálysági agrártörvények között mutatkoznak. Fenti határozatot, a nagygyűlés résztvevőinek névsorát s Gál Imre előadásának teljes szövegét l. EG 1921:40.

* Alább a sérelmi anyagnak csak főbb forrásaira utalunk: egyfelől az erdélyi román földbirtokreform kérdését tárgyaló nagyobb tanulmányokra és művekre, másfelől az *Erdélyi Gazda* (EG) és a *Magyar Kisebbség* (MK) közleményeire. A napilapok idevonatkozó híreit és tudósításait e helyen mellőzzük, azonban idézett forrásaink ezekre is bővegesen utalnak.

⁵² Garoflid törvényindokolása értelmében „az éghajlati viszonyok, népsűrűség, köz- és vasúti hálózat, valamint a vásárhelyek elosztottsága szempontjából kétségtelen, hogy az erdélyi területegység, a katasztrális hold, egynek vehető az ókirályságbeli hektárral“ (*Mon. Of.* 1922 március 4-i 149. sz. 3929.). Csak éppen a leglényegesebb szempontból, a mezőgazdasági termelés szempontjából nem, miként az világosan kiderül az erdélyi és az ókirályságbeli mivelhető területek termelési viszonyainak összehasonlásából.

Helyzetkép az erdélyi román földbirtokreformról.

A Szatmár vármegyei Sárköz község határában kisajátított báró Vécsey (ma gróf Sztáray)-féle 12.805 kat. holdas uradalom szétosztása a környező községek és az újonnan létesített telepek között a földbirtokreform idején készült telekkönyvek alapján.

A besötétített körök a tisztán román érdekű juttatások arányát jelzik a megadott mértékben. A nyíl arra a községre vagy telepre mutat, amely a juttatásban részesült.

tisztikai felvétele szerint Szolnok-Doboka vármegye 64 magyar birtokosának 32.675 kat. holdat kitevő birtokállományából 23.567 kat. holdat sajátítottak ki (vö. OBERDING, *Az erdélyi agrárreform*, 66., de ld. meg *A közép- és nagybirtok kisajátításához*. MK 1923 (II) 3. sz. 99—103. és 13. sz. 491—493., ahol Szolnok-Doboka vármegye mellett Arad, Bihar, Csík, Háromszék, Hunyad, Kisküküllő, Kolozs, Krassó-Szörény, Maros-Torda, Nagyüküllő, Szatmár és Szilágy vármegye helyzetképére is kapunk adalékot 118 birtok statisztikájában). Az *Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottsága* is hasonló viszonylatra mutat rá, amikor megállapítja, hogy a második bécsi döntéssel felszabadult keleti és erdélyi részekben kisajátítást szenvedett 1222 jobbára magyar közép- és nagybirtokos 446.739 kat. hold mezőgazdasági ingatlanából csak 163.752 kat. hold maradt az előző tulajdonosok kezén. Ld. még OBERDING, *Az erdélyi agrárreform*, 63—66. és JAKABFFY ELEMÉR—PÁLL GYÖRGY, *A*

bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918—1938 (Budapest, 1939) 198—204. adalékait, (Sajnos, módszeres adattárral a sérelmek e csoportjáról még nem rendelkezünk.)⁵³

Az „optáns“-ügy.

A földreformtörvény 6. §. c. pontjában érintett, részben eredetileg is magyar állampolgár, részben a magyar állampolgárságot a trianoni szerződés 63. és 64. cikke alapján optáló földbirtokosok a magyar-román döntőbírótság előtt lefolyt agrárperekben 567.946 kat. holdért követelnek kártérítést. Az abszintizmusról intézkedő törvényszakasz alkalmazása folytán kialakult sérelmi anyag azonban ennél jóval nagyobb területre vonatkozik, mert az agrárperekből sokan ki-maradtak. MÓRICZ MIKLÓS adatai szerint (*Az erdélyi föld sorsa*, 102—103.) a 348 „optáns“-tól 674.159 kat. holdnyi területet sajátítottak ki. Ezek közül 17 birtok kisebb 5 kat. holdnál, 72 birtok 5—100 kat. holdas, 169 birtok 100—1000 kat. holdas és 87 birtok 1000 kat. holdnál nagyobb; a 6. §. c. pontja alapján kisajátított ingatlanok 4.91 százaléka törpebirtok, 20.81 százaléka kisbirtok, 48.85 százaléka középbirtok és 25.43 százaléka nagybirtok. (A *Die rumänische Bodenreform in Siebenbürgen* c. kiadvány szerint a szóbanforgó ingatlanok összterülete 701.880 kat. hold. További irodalmi utalásokat ld. tanulmányunk első részében, a 9. jegyzet végén. CONNERT FRITZ adattárában jellegzetes a szásvárosi Binder Károly és neje, Drotlef Elza, 105 kat. hold 447 □öl kiterjedésű városi külterkének a 6. §. c. pontja alapján való kisajátítása. Az ingatlan nem volt falusi birtok, hanem városi kültelek, tehát kívül esett a 6. §. c. pontjának hatáskörén, amely csak falusi birtokokra vonatkozik. Az ingatlanból 1919-ben az agrárkomité jóváhagyásával két szásvárosi román földművesnek eladtak 9 kat. hold 1255 □ölet s a fennmaradó részre már 1918 tavasza óta érvényben volt az a közjegyzői szerződés, amely szerint a társtulajdonosok egymás között a birtokot megosztották s így sem a Binder Károly része, sem a Drotlef Elza része (egyformán 47 kat. hold 1296 □öl) nem haladta meg a 6. §. c. pontja alól kivételezett 50 kat. holdat, tehát még abban az esetben sem lehetett volna a 6. §. c. pontját alkalmazni, ha a birtok „falusi birtok“. De nem is áll fenn az abszintizmus esete, mert Binder Károly és neje ugyan

⁵³ Max Sering szerint a romániaihoz hasonló földbirtokreformok üzembontó és üzembontó hatása természetszerű. „Mindezek a törvények *geometria maximumot* állítanak fel, amelyet egyetlen birtok sem haladhat túl s a többletet kisajátítják. Ez az eljárás a demokratikusan egyenlő birtokelosztás gondolatából eredt s nélküli a gazdasági célszerűség szempontjait. A birtok *célszerű* nagysága a talajviszonyok és éghajlat, az épületekben és a talajjavításban fekvő tőke, az üzem minősége szerint igazodik, ezek viszont a munkásviszonyok, a forgalmi fekvés és egyéb feltételek szerint. Mindezek a törvények tehát elvi szempontból helytelenek. A nagybirtokok *gépies* megkisebbitése és területük elosztogatása földnélküliek és szomszédos kisbirtokosok között az orosz példát követi és bárhol is hajtották eddig végre, mindenütt a mezőgazdasági termelést csökkentette. A kár különösen azokban az országokban nagy, amelyeknek munkássága és parasztsága szellemileg elmaradott. Ha ezek a törvények életben maradnak, végképpen kizárják az intelligenciát az önálló mezőgazdasági tevékenységből“ (*Die Umwälzung der Agrarverfassung in Mittel- und Osteuropa und ihre wirtschaftlichen Folgen*. Die Wiederaufbau in Europa (a Manchester Guardian öt nyelven megjelenő folyóirata) 6. sz. — idézi dr. Sulyok István, „*Az agrárreform Romániában*“. MK 1922 (I) 5. sz. 161.). — A fenti és a soron következő sérelmekkel kapcsolatosan l. még Max Sering, *Die agrarischen Umwälzungen im ausser-russischen Osteuropa* (Berlin und Leipzig, 1930) és Ewaid Ammende, *Die Nationalitäten in den Staaten Europas* (Wien—Leipzig, 1931) fejtegetéseit, amelyekre az Államtudományi Intézet *Die rumänische Bodenreform in Siebenbürgen* c. kiadványa is részletesen utal.

tervelték a Németországba való kiköltözködést, azonban a törvényben előírt kritikus idő (1918 december 1—1921 március 23) javarészt Szászvároson töltötték, ezidőben is birtokukat sajátmaguk kezelték, így tehát csak rendes kisajátításról lehetett volna szó, amit azonban megakadályozott volna az a körülmény, hogy a gyártelep, a befásított részek levonása után a két birtokrész együtt sem haladta volna meg a mentesítendő terület minimális mértékét. Vö. CONNERT FRITZ, *Zur Frage der Agrarreform in Siebenbürgen*, 258—259.)

A magyar telepések kérdése.

A földreformtörvény 10. §-a alapján kisajátítás alá került az 1885 január 1. után létesített 8 magyar telepescsokszág és 17 már meglévő közösségekhez hozzákapcsolt magyar telep eredetileg 24 kat. holdas telepesbirtokainak az a része, amely meghaladja az igényjogosultak birtokbábelhelyezése céljából az ingatlanjuttalékra kiszabott mértékét. Így a Beszterce-Naszód vármegyei Magyarnemegye, a Hunyad vármegyei Déva régi telep és Déva új telep, a Kolozs vármegyei Kolozskara és Nagysármás a Krassó-Szörény vármegyei Bálinc, Bégamonostor, Bégahosszú-patak. Facsád, Igazfalva. Nagybodófalva, Nörincse, Szapárfalva, Új-Nörincse és Vásáros, a Nagyküküllő vármegyei Fehéregyháza, a Szolnok-Doboka vármegyei Vice, a Temes vármegyei Babsa, Gizellafalva, Mosnica. Rékás. Sztancsófalva és Újszentes, valamint a Torda-Aranyos vármegyei Felsődetrethem és Marosludas mintegy kétezer telepescsaládjá elveszített kereken 24.000 kat. hold területet, aminek következtében több gazdaság teljesen megszűnt, 1802 telepes kivándorolni kényszerült s a telepek a legsúlyosabb anyagi válságba kerültek.

Ld. *A telepések és a földbirtokreform*. EG 1921:37., *Egy új törvény az 1918. éri december 1. után történt átírásokról*. EG. 1921:48.; *A telepések kérdés* (az Erdélyi Gazdasági Egylet felirata az igazságügyi miniszterhez). EG 1922:2.; *A telepések az erdélyi miniszternél*. EG 1922:4.; *A telepések a királynál*. EG 1922:16. *A telepések*. EG 1922:17.; *Agrárreform és a telepések*, MK 1922 (I) 1. sz. 20—24.; DR. J. E., *Kép az agrárreformról*, MK 1922 (I) 6. sz. 190—192.; *A telepések*. EG 1922:43.; *A Bánáiban kiútrják a magyar telepéseket belterületeikről*. EG 1922:44.; DR. JAKABFFY ELEMÉR, *A régi telepések pusztulása*. MK 1923 (II) 9. sz. 319—323.; *Válasz Leonte Moldovan kamarai képviselő úrnak*. MK 1923 (II) 21. sz. 804—809.; *A Krassószörény vármegyei telepes birtokok kisajátítása*. EG 1924:3.; TÖRÖK BÁLINT, *A telepések, kisgazdák és gazdatisztek agrárreformügyi sérelmei* (előadás a Magyar Párt 1924 december 14-i nagygyűlésén). EG 1924:51.; az Országos Magyar Párt 1924. évi december hó 14-én megtartott nagygyűlésén elfogadott határozati javaslatok sorában: az intézőbizottság határozati javaslata a telepések ügyében. MK 1925 (IV) 1. sz. 29—30.; *A Magyar Párt a telepésekért és az altruista kölcsönös birtokokért*. EG 1925:2.; DR. JAKABFFY ELEMÉR, *Az első panasz*, MK 1925 (IV) 6. sz. 201—203.; *Erdélyi magyar telepések birtokügye a Nemzetek Szövetsége előtt*. MK 1925 (IV) 6. sz. 237.; *Az erdélyi és bánági telepések panasz a Nemzetek Szövetsége előtt* (a panaszirat magyar fordításban). MK 1925 (IV) 7. sz. 262—270.; *A telepések ügyéhez*. MK 1925 (IV) 7. sz. 281—283.; *A Nemzetek Szövetsége Tanácsának 35. üléséről felvett ideiglenes jegyzőkönyv az erdélyi és bánági magyar telepések ügyében*. MK 1925 (IV) 19. sz. 734—743.; W. J.: *Utóhangok a telepések ügyében*. MK 1925 (IV) 19. sz. 754—756.; BETEGH MIKLÓS; *Nyílt levél a telepések ügyében*. MK 1925 (IV) 20. sz. 757—758.; *A telepések kártalanításának dolga*. EG 1925:40.; *Az agrárreform Romániában*. MK 1926 (V) 5. sz. 192.; TORNIA GYULA *válasza Tătă-*

rescunak a telepesek ügyében. MK 1927 (VI) 7. sz. 268—269.; JAKABFFY ELEMÉR *előterjesztése a Kamara 1929 július 26-i ülésén a telepesek ügyében.* MK 1929 (VIII) 15—16. sz. 623—624.; DR. SULYOK ISTVÁN, *Az erdélyi magyar telepesek.* Erdélyi Magyar Évkönyv 1918—1929. (I. évf. szerk.: Dr. Sulyok István és Dr. Fritz László, Juventus-kiadás, Kolozsvár, 1938) 228—233.; OBERDING, i. m. 72—77.; és JAKABFFY—PÁLL, i. m. 205—213., ahol a szerzők három jellemző esetet részletesebben is ismertetnek. S z t a n c s ó f a l v a telepes községben eredetileg a telepeseknek 107 olyan nagy telepük volt, amelyek mindegyike 24 kat. hold szántóból, 7 kat. hold erdő-illetéséből, 5 kat. hold legelőilletményből és 1 kat. hold beltelekből állott és 47 olyan kis telepük, amelyek egyenként 3 kat. hold 800 □öl szántóból, 1 kat. hold legelőilletményből és 800 □öl belsőségből álltak.. Itt az ú. n. *lot tip* 4 kat. holdban állapított meg. Viszont a családok nagy létszámúak. Pl. Bús Ferenc telepesnek szintén csak 4 kat. holdat hagytak meg, bár négy családos fia volt s a négy fiúnak összesen huszonekét gyermeke, Szabó János telepesnek ugyancsak 4 kat. hold maradt, bár tizenkét élő gyermeke van. Természetes, hogy a családtagok — megélhetési alap híján — szétszéledtek, ki Amerikába, ki máshova, annál is inkább, mert az igényjogosultak jegyzékéből is kihagytak, bár hatan a háborúban megrokkantak, hat hősihalottnak özvegye maradt hátra s ezeken kívül még negyvenhárom családos és hat nőtlen háborús szolgálatot teljesített férfi jelentett be igényt juttatásra.⁵⁴ T e m e s r é k á s községben a telepesek helyzetét tanulmányozó BAKKER VAN BOSSE asszony, a Népszövetségi Ligák Uniója kisebbségi bizottságának alelnöke állapíthatta meg, hogy az eredetileg 20 kat. holdas telepekből csak 5 kat. hold hagyott meg s az elvett földet idegenből hozott román telepesek kapták meg és hallhatta id. Malonyai István telepes előadását, hogy telephelyét annak idején szilasi birtokának árából vásárolta s most 28 családtagjával tengődik a meghagyott 5 kat. holdon. M o s n i c a községben ugyancsak megcsonkították a telepeket, bár a község határában kisajátított 2286 kat. holdas nagybirtok a román igényjogosultak kielégítésére bőségesen elég volt; 42 magyar föld-igénylőt itt is kisemmiztek a juttatások során, de viszont létesítettek egy 300 kat. holdas rezervát s 600 kat. holdat legelőnek jelöltek ki.)

Az 1918 december 1-ig meg nem történt telekkönyvi átirásokkal kapcsolatos sérelmek.

A földreformtörvény 4. §-a úgy intézkedik, hogy a földbirtokok kiterjedése az 1918 december 1-i jogi helyzetük szerint állapítódik meg. A *Monitorul Oficial* 1921 november 2-i 172. számában közzétett s az Erdély területén fekvő állami, vármegyei, községi, illetve az állami felügyelet és ellenőrzés alá tartozó alapítványi vagy intézményi vagyonok elidegenítését szolgáló jogügyletek hatálytalanságáról szóló (ú. n. telepfosztó) törvény viszont kimondja, hogy a kincstári javakat illetően semmis minden olyan jogügylet, amelyet 1918 december 1. után nem a román kormány illetékes minisztere kötött, tehát mindazok a jogügyletek, amelyek a magyar kormány vagy annak szervei által köt-

⁵⁴ A kisemmizés mellett a sztancsófalvi Matuska Balázs örökösének még azt a sérelmet is el kellett viselniük, hogy az 1927 február 17-i hagyatéki tárgyaláson ingatlanvagyonnak az eredeti telepvagyonot vették, tehát a kisajátított részeket is, s az örökösöknek a tárgyalásért 13.810, a leltározásért 8240 lejtt kellett fizetniük s az örökösödési illeték is az egész vagyon után számított; így „ezeknek a költségeknek fedezésére ráment a kisajátítás során megállapított egész összeg és a genfi összeg jelentékeny része is“ (Jakabffy—Páll, i. m. 213.).

tettek, továbbá azok az 1918 december 1. előtt kötött jogügyletek, amelyek bár az összes szükséges törvényes formákkal el vannak látva, de 1918 december 1-ig a telekkönyvbe nem jegyeztettek be vagy bejegyzésük 1918 december 1. után a román kormány illetékes miniszterének vagy a Kormányzó Tanácsnak engedélye nélkül történt, illetve azok, amelyeknek lebonyolításához és telekkönyvi bejegyzéséhez a magyar kormánynak vagy felsőbb hatóságoknak engedélye lett volna szükséges s ez az engedély 1918 december 1-ig nem adatott meg, vagy csak 1918 december 1. után adatott meg; a vármegyei, községi s az állami felügyelet és ellenőrzés alatt álló alapítványi és intézményi vagyonekat illetően semmiek azok a jogügyletek, amelyeknek lebonyolításához vagy telekkönyvi bejegyzéséhez királyi, kormány- vagy felsőbb hatósági beleegyezésre lett volna szükség s ez a beleegyezés nem adatott meg vagy csak 1918 december 1. után adatott meg, vagy a telekkönyvi bejegyzés 1918 december 1-ig nem történt meg, illetve 1918 december 1. után a román kormány illetékes miniszterének engedélye nélkül történt. A törvény még elrendeli az 1918 október 18. és december 1. közötti telekkönyvi bejegyzések revízióját abból a szempontból, hogy a Kormányzó Tanács 1919. évi VII. sz. rendeletében előírt bejelentés megtörtént-e s nem hiányzik-e a szükséges felsőbb hatósági jóváhagyás. (Vö. *Egy új törvény az 1918 december 1. után történt átírásokról* EG 1921:48. és az Erdélyi Gazdasági Egylet felirata az igazságsügyi miniszterhez. EG 1922:2.)

A földreformtörvény 4. §-a csak általában az 1918 december 1-i „jogi helyzet”-ről szól, de a telepfosztó törvény megjelenése után a 4. §. intézkedése is általában olyan értelmezést nyer, mintha az 1918 december 1-i telekkönyvi helyzetről beszélne. Ld. DR. JAKABFFY ELEMÉR, *A régi telepések pusztulása*. MK 1923 (II) 9. sz. 319—323.: A Temes vármegyei Ötvösd községet a magyar vallásalap birtokán 1869-ben az állam telepítette. 1913 augusztus 7-én, illetve 15-én a telephelyül szolgáló birtok átadott a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének, mint az állam megbízottjának, azzal a céllal, hogy a telepéseket egyénenként juttassa a telekkönyvbe, mégpedig azokon az ingatlanrészekben, amelyeket a telepítés óta a vallásalaptól bírnak. A telepések 1918 november haváig hiánytalanul ki is fizették a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségénél a kiszabott megváltási árat, s ha ekkor a Szövetség már telekkönyvi tulajdonos, sor kerülhetett volna a birtok telekkönyvi átírására. Csakhogy a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége csak 1919 február havában lett telekkönyvi tulajdonossá s a közbejött események megakadályozták a telepések telekkönyvi bejegyzését. Így a kisajátítások megkezdésekor a telepések birtokainak telekkönyvi tulajdonosa a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, illetve 1918 december 1-én még mindig a vallásalap. A kisajátítás nem is a 10. §. alapján történt, nem is történhetett, mert a telep 1885 január 1. előtti alapítású, hanem a 6. §. a. pontja alapján, mert a határozat értelmében: a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének birtokszerzése a földreformtörvény 4. §-a alapján semmis — ezért nem alkalmazható a 7. §. a. pontja — a telepések kérdésére pedig szóba sem hozható, tulajdonjogukat bizonyítani nem tudván; tehát a kisajátítás csak a vallásalapra, mint közcélú jogi személyre vonatkozik.⁵⁵

⁵⁵ Hasonló helyzetbe jutott még *József szállás* és *Torontálkeresztes*. — A telepések ügyében eljáró dr. Tornya Gyula e három község érdekében is petíciót adott be a Nemzetek Szövetségéhez, de a petíciót visszavonta, mert a román kormány méltányo-

A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége (*Altruista Bank*)⁵⁶ közbeiktatásával vásárolt törpe- és kisgazdaságok egész sorát sajátították ki a 4. §. fenti értelmezése alapján, de hasonló elbánásban részesültek azok, akik a szász *Siebenbürgische Vereinsbank* útján szereztek kisebb ingatlanokat, CONNERT FRITZ ismerteti a Beszterce-Naszód vármegyei Bilak község 165 szász kisbirtokosának sérelmét, akik 1917 őszén és 1918 tavaszán az említett pénzügyi intézet támogatásával olyképpen vásároltak fejenként 1—10 kat. holdas ingatlanokat, hogy a birtok átírása csak a vételár kiegyenlítésekor történjék meg. Az agrárkomité 1923 december 22-én kelt 235. sz. határozata a birtokkomplexumot kisajátítandónak ítéli, mert „a teleshelyekben a Vereinsbank nevében áll”. (Vö. Connert, i. m. 256—257., ahol Connert azt az álláspontot foglalja el, hogy a 4. §. helyes értelmezése szerint, ha „a birtok 1918 december 1-i tényleges helyzete más, mint a jogi, akkor a kisajátításnál a tényleges helyzetet kell figyelembe venni”. A bilaki esetnél: „1918 december 1-én a bilaki gazdák voltak a szóbanforgó birtok tényleges tulajdonosai és nem a Vereinsbank. Kisajátítás tehát nem történhetett volna, mert egyetlen gazdának a földje sem haladta meg a törvény megszabta mértékét. Itt kisbirtokosokról van szó, akiknek birtokszerzését annál is inkább el kellett volna ismerni, mert a törvény 4. §-a értelmében az 1918 december 1. utáni birtokszerzések érvényesek, ha a birtokszerzők földművesek és a gazdátcsereelő birtok nem nagyobb 10 kat. Holdnál.”)

Önkényes birtokfosztások.

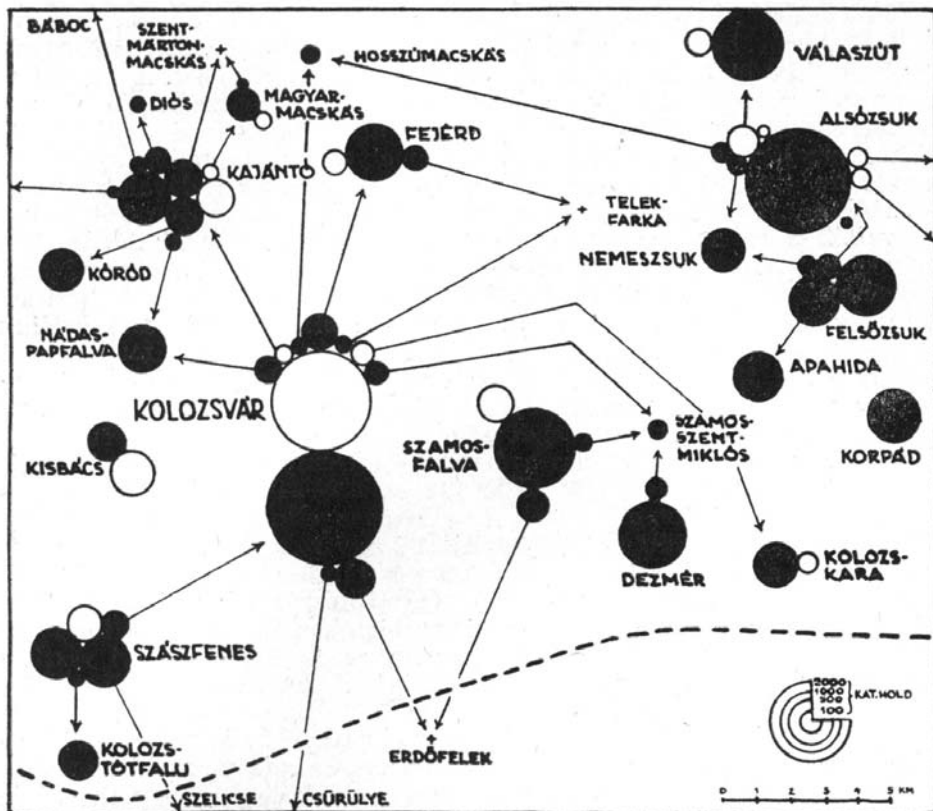
A nem szabatos törvény és a szabados végrehajtás összejátszásának eredményeként a román földbirtokreformban megnyilatkozó önkényesség helyenként a birtokfosztás ismerveit is kimeríti. A „harói büntett”, a dévai csángók Haró község szomszédságában fekvő, Földvár nevű, 126 kat. holdas legelőjének az ügye különösképpen jellegzetes. Ezt a legelőt a járási kisajátítási bizottság a telepesföldek felülvizsgálata során mentesítette s 1924 február 25-én kelt 3. sz. határozatával, a földreformtörvény 139. §-ára hivatkozva, egyhangúlag elutasította a harói románoknak e legelő kisajátítása iránti kérését. A megyei bizottság azonban 1924 április 9-én kelt 185. sz. határozatával semmisnek jelentette ki a csángók 1912. évi birtokszerzését, elrendelte a legelőterület kisajátítását, s Földvárt ki is osztották a haróiaknak, valamint a dévai és a harói görög keleti egyházaknak s más intézményeknek. Az agrárkomité 1926 március 29-én foglalkozik a kérdéssel s 307. sz. határozatával ezt a kisajátítást megsemmisíti s 1926 április 15-i 3754. sz. leiratával elrendeli, hogy a megyei agrárbizottság e határozatot „sürgősen hajtsa végre és a végrehajtást azonnal jelentse”. A

san megállapított vételár megfizetése ellenében a telepeket a birtokosok kezén hagyta (vö. Jakabffy—Páll, i. m. 212.).

⁵⁶ Az 1924 január 7-i 1005. sz. miniszteri rendelet úgy intézkedik, hogy az Altruista Bank útján szerzett ingatlanok teljes egészükben kisajátítandók, tekintet nélkül arra, hogy a birtokosoknak az Altruista Bank által nyújtott kölcsönük ki van-e egyenlítve vagy nincs. Ezt a kisajátítást a rendelet az állam visszavásárlási jogával idokolja, holott a m. kir. kincstár és az Altruista Bank között létesült szerződés értelmében a kincstár javára biztosított eladási, megbízási és vételi jog (optió) csak abban az esetben gyakorolható, ha az adós az Altruista Bankkal szemben fennálló kötelezettségének eleget nem tesz s ha az optió gyakorlására az Altruista Bank a kincstárt félkéri. (Vö. Issekutz Viktor, *Altruista kölcsön és agrárreform*. MK 1923 (II) 5. sz. 171—174.). Az Országos Magyar Pártnak csak nagynehezen sikerült ezt a veszélyes rendeletet 1927-ben hatályon kívül helyeztetnie. (Ld. Oberding, i. m. 76—77).

Helyzetkép az erdélyi román földbirtokreformról.

Kolozsvár tj. város és a vele szomszédos községek határában kisajátított földbirtokok a földbirtokreform idején készült telekkönyvek alapján.

A besötétített körök a tisztán román érdekű juttatások arányát jelzik a megadott mértékben. A nyíl arra a községre mutat, amely a kisajátítás szennvedett község határában juttatásban részesült.

megyei agrárbizottság azonban nem siet a végrehajtással, míg nem május 4-én távirati úton rendeltetett el a csángók birtokba való visszahelyezése. Ez másnap meg is történt volna, de a jegyzőkönyv aláírása pillanatában távirat érkezett, amely a végrehajtást felfüggeszti. Újabb közbejárások kezdődnek, de hiába, mert 1926 szeptember 17-én a dévai polgármester 3555. sz. alatt kézbesíteti a Központi Birtokbahelyezési Pénztár 21.262/1926. sz. rendeletét, amely szerint (az agrárkomité határozata és a törvény 139. §-ának intézkedése ellenére) a kisajátítás jogerős. Erre a csángók a temesvári ítélőtáblához panasziratot adnak be, mire 1927 március 7-én a hunyadmegyei gazdasági felügyelőség 969—1926. sz. rendelete alapján ismét a csángók birtokába adják a földvári legelőt. Csakhogy a haróiak nem akarnak elállni a Földvár birtoklásától s április 12-én mintegy 100—120 fegyveres harói ember körülfogja a földméréssel foglalatoskodó hét fegyvertelen dévai csángót, agyba-főbe verik őket s egyet közülük, Molnár Pétert beszorítják a Marosba, ki véres fejjel ott is leli halálát. Erre 1927 április 20-án a dévai rendőr-

kommisszárius egy közrendőr kíséretében megjelenik a dévai csángótelep bírójánál s aajtájára kiszégezi a bukaresti földművelésügyi minisztérium Casa Centrală osztályának 14.801. sz. rendeletét, amely a csángókat eltiltja a Földvár használatától s azt a harói románoknak meghagyni rendeli. (Vö, MESKÓ MIKLÓS, *A harói büntett.* MK 1927 (VI) 9. sz. 318—324.)⁵⁷

A „harói büntett“ lezajlása után nemsokára Kolozs vármegye területén idéz elő a földreformos önkény nagyobb sérelmet. A kalotaszenti királyi közbirtokosság legelőjére Székelyjő román lakosságú község igényt jelent be s az alsófokú megyei agrárbizottságtól kisajátítási végzést is szerez, amelyet önhatalmulag végrehajtanak. Az agrárkomité ebben az ügyben is, akárcsak a dévaiak legelőkérdésében, igazságos döntést hoz s 1929-ben a szóbanforgó földeket visszaítéli a magyar kisbirtokos tulajdonosoknak. De „amint már több helyen is előfordult“, a székelyjői lakosok a jogerős agrárhatározat végrehajtását erőszakkal megakadályozzák, s mikor a birtokháborítási per folyamán a semmitőszék is elutasítja a birtokfogláló székelyjőiak érvelését s jogos tulajdonosoknak a kalotaszentkirályi magyarokat jelenti ki, a földművelésügyi alminiszter „dörgedelmes fenyegető beszédben“ Magyarországra utasítja a birtokukat visszaigénylő magyar kisgazdákat s elrendeli a csendőrség parancsnokának, hogy semmiképpen engedje meg a legelők visszavételét. (Vö. *Genfi hatás a Zam-Sáncrai közbirtokosság ügyében.* 1936 (XV) 13. sz. 339—341. T. i. ez az ügy a Nemzetek Szövetsége elé került s a panasz elintézése következtében a kormány kényszerült az 1936 április 7-i egyszakaszos törvényben felhatalmazni a földművelés és birtokügyek minisztériumát, hogy a kisajátítási kötvényekben fizetendő egymilliószázezer lej ellenében vásárolja meg a kalotaszentkirályi közbirtokosság 136 kat. hold 540 □ól legelő- és erdőterületét s ezt ugyanezen az áron, tíz évi részletfizetésre, 5 százalékos kamat felszámításával juttassa a Kolozs vármegyei Székelyjő községnek.)

Az önkényesség másfajtája az árokaljai, kerlési és királynémeti szászoknak a Connert-féle adattárban ismertetett sérelme, amely a Beszterce-Naszód vármegyei Kerlés és Kentelke határában fekvő volt Késmárky-féle birtokkal kapcsolatos, amelyet 1916-ban a már említett Siebenbürgische Vereinsbank megvásárolt s amelyből 159 kat. holdat 65 árokaljai szász gazda, 117 kat. holdat 56 kerlési szász gazda, 69 kat. holdat 37 királynémeti szász gazda és 139 kat. holdat kentelkei román gazdák vásároltak meg. A birtok már 1917 tavaszán a gazdák kezére került s 1917 őszére a végleges parcellák is kijelöltettek. Telekkönyvezésre azonban csak 1919 januárjában került sor, amikor az átírás végre is hajtatott. Ennek ellenére a dési megyei bizottság engedélyt kért az agrárkomitétól, hogy a birtokot kisajátíthassa, s az agrárkomité bele is egyezett 285 kat. hold kisajátításába a földreformtörvény 7. §. d. pontja alapján, amely a volt magyar kormánynak az ingatlanforgalmat korlátozó rendeletével kapcsolatos, 1917 december 1. utáni birtokszerzések semmis voltával foglalkozik s lehetővé teszi az ilyen birtokok teljes kisajátítását. A megyei bizottság végre is hajtotta a kisajátítást, mégpedig úgy, hogy a szász gaz-

⁵⁷ Az *Erdélyi Gazda* 1929. évi 9. száma Simény Béla aranyi földbirtokos esetét ismerteti (*Megisméltódt a harói merénylet Hunyadmegyében*). Simény Béla az agrárkomité jogerős ítélete alapján birtokába akarta venni mentesített földjeit, de embereit a piskii és arany románok „vasvillával üzték el a megkezdett barázdák mellől“. A felelős megyefőnöknek erre csak annyi megjegyzése volt, hogy „az agrárkomité olyan értelmű határozatot hozott, amely technikailag végrehajthatatlan“.

dák parcelláit mind igénybe vette, míg a román gazdák parcelláit kivétel nélkül a tényleges birtokosok kezében hagyta. (VÖ. CONNERT, i. m. 257—258., ahol Connert rámutat arra, hogy ez a határozat, amellet, hogy a szász és a román birtokszerveket másként minősíti s így beleütközik a jogegyenlőség elvébe, „a törvény nyilvánvaló megsértését jelenti“. A szász gazdák éppenúgy, mint a kentelkei román gazdák, új birtokaikat nem a magyar kormány említett rendelete alapján szerezték, mert ők már 1917 november 1. előtt birtokban voltak, a rendelet viszont nem vonatkozik azokra a birtokszervekre, akik a rendelet életbelépte (1917 november 1) előtt a vásárolt ingatlant már tulajdonukba vették. Tehát a földreformtörvény 7. §. d. pontját csak önkényesen lehetett itt alkalmazni. De a 4. §-ról sem lehetett szó, mert ugyan a telekkönyvi átírás nem történt meg 1918 december 1-ig, azonban a 4. §. második pontja nyomtatékosan megállapítja, hogy az 1918 december 1. utáni ingatlanszerzések érvényesek, ha az ingatlanszerző földműves és a gazdátcserélt ingatlan nem nagyobb 10 kat. holdnál.)

Az egyházi birtokok kisajátítása.

Az egyházi birtokok kisajátításának méreteiről az *Országos Magyar Párt* 1929. évi statisztikája tájékoztat. E szerint az erdélyi római katolikus és protestáns egyházak — a római katolikus egyházközségek birtokaiból kisajátított területek beszámítása nélkül — elveszítették közcélú ingalanvagyonuknak 84.54 százalékát, 314.331 kat. holdat, túlnyomórészt olyan vagyont, amelynek jövedelme elsősorban iskolák, másodsorban művelődési vagy jótékonyági intézmények fenntartására szolgált.⁵⁸ Ld. *Az erdélyi kisebbségi egyházak és az agrárreform.* Erdélyi Magyar Évkönyv 1918—1929. 72. Az itt közölt statisztikai tábla főösszegeiben:

	a földreformos veszteség kat. holdakban	%
nagyváradai róm. kat. egyházmegye	229.151	97.39
erdélyi róm. kat. egyházmegye	37.656	85.56
temesvári róm. kat. egyházmegye	10.270	95.58
szatmári róm. kat. egyházmegye	568	76.55
<i>róm. kat. egyház összesen</i>	<i>277.645</i>	<i>95.50</i>
erdélyi református egyházkerület	24.563	41.98
királyhágómelléki ref. egyházkerület	660	18.09
unitárius egyház	11.389	63.57
magyar evangélikus egyházközségek	74	7.10
<i>protestáns egyházak összesen</i>	<i>36.686</i>	<i>45.23</i>

⁵⁸ Az első erdélyi földreformtörvény expressis verbis mentesítette azokat a közbirtokokat, amelyek tudományos, művészeti, nevelésügyi, egészségügyi, népjóléti vagy nemzetgazdasági cél szolgálatában állanak. A Garoflid-féle törvény ilyen megkülönböztetést nem tesz s ennek folyománya az egyházak közalapítványainak kisajátítása s több más közművelődési, népjóléti és gazdasági cél szolgálatában álló ingatlan elvétele. Különösképpen súlyos az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület* sérelme, amely megfosztatott magyarkályáni birtokától (576 kat. hold) teljes egészében, algyógyi 1708 kat. holdas alapítványi birtokától pedig 69 kat. hold erdő kivételével szintén teljes egészében, noha a törvény értelmében, a belsőségeken, szőlőkön és gyümölcsösökön kívül, a 6. §. a. pontjának 3. kivétele alapján híres gazdasági iskolája számára joga lett volna 200 kat. hold szántóra és megfelelő erdő- és legelőterületre s a 9. kivétel alapján további 30 kat. hold szántóra árvaháza fenntartása érdekében. (L. EG 1922:32.: *Elvették az E. M. K. E. földműves iskolájának a birtokát*; továbbá Oberding, i. m. 71.).

Ld. még OBERDING, i. m. 66—70., MÓRICZ, i. m. 97—100., továbbá DR. SZABÓ ANDRÁS jellemző adatközlését *Ami nem jogi, hanem hatalmi kérdés. „Egyház-kisajátítás“ a birtokkisajátítások rendjén* címmel, MK 1923 (II) 12. sz., 444—449. és CONNERT-nek a szász evangélikus egyházi vagyonok keletkezését és szerepét bemutató közlését (i. m. 250—251., ahol rámutat arra, hogy a szász evangélikus egyházközségi birtokok a korábbi alapítványok és szerzemények mellett jelentősen gyarapodtak 1880 után, a tagosítások idején, amikor sok szász kisbirtokos tulajdonának egyrészeről lemondott az egyház javára, hogy az iskola fenntartással és egyéb közösségi funkciókkal kapcsolatos egyházi terheken könnyítsen; az egyházi birtokok tehát semmiképp sem tekinthetők egyszerűen csak holtkézi vagyonoknak, azok jövedelme teljes egészében közösségi célokat szolgál, az egyházi birtokok a szó szoros értelmében vett közösségi birtokok.)

Sajnos — az északerdélyi részeket kivéve — nincs adatunk arra, hogy a magyar és a német egyházközségek a juttatások során milyen mértékben részesedtek. A kisajátítások ugyanis az egyházi sérelmeknek csak az egyik csoportját alkotják s a másik csoport éppen abból telne ki, hogy a nem görög rítusú egyházak miként és milyen mértékben neglígáltattak a juttatások rendjén. Az északerdélyi arányszámból azonban következtethetünk, hogy egyházaink kisemmizése⁵⁹ a lehető legnagyobb méretű volt Északerdélyben a „kisebbségi“ egyházak 136.140 kat. holdas veszteségével szemben a nyereség 4.604 kat. hold, ellenben a görög rítusú „román“ egyházak részén a veszteség csak 5.582 kat. hold, míg a nyereség 24.153 kat. hold. A görög rítusú „román“ egyházak pártolása azonban nemcsak abban áll, hogy minden létező és nem létező egyházközség hozzájutott legalább a törvényben előírt minimális földtulajdonhoz, hanem abban is, hogy a kisajátítások összehasonlíthatatlanul enyhébben érték a román egyházi birtokokat, sőt később bizonyos visszajuttatásokról is gondoskodtak, mint pl. a *Monitorul Oficial* 1936 április 9-i számában közzétett törvény útján, amely elrendeli 1600 kat. holdnak kisajátítási áron való visszajuttatását hét megnevezett balászfalvi gör. kat. román egyházi intézmény számára (vö. *Az agrárreform visszacsinálása a görög katolikus egyházzal szemben*. MK 1936 (XV) 9—10. sz. 258—259.).

Jellemző viszonylatokra mutat rá a BEACH-féle amerikai misszió jelentése is (*The Religious Minorities in Transylvania*), amelynek idevonatkozó részeit szözszerinti magyar fordításban ld. *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben*. (Ford. Szombati Szabó István.) IV. A kisajátításnál és földosztásnál a kisebbségekkel szemben tanúsított különbségtételre felhozott panaszok. MK 1925 (IV) 17. sz. 655—661. és 18. sz. 684—691., valamint BARÓTHY JÓZSEF, *Magyar föld román kézen*, 103—117.

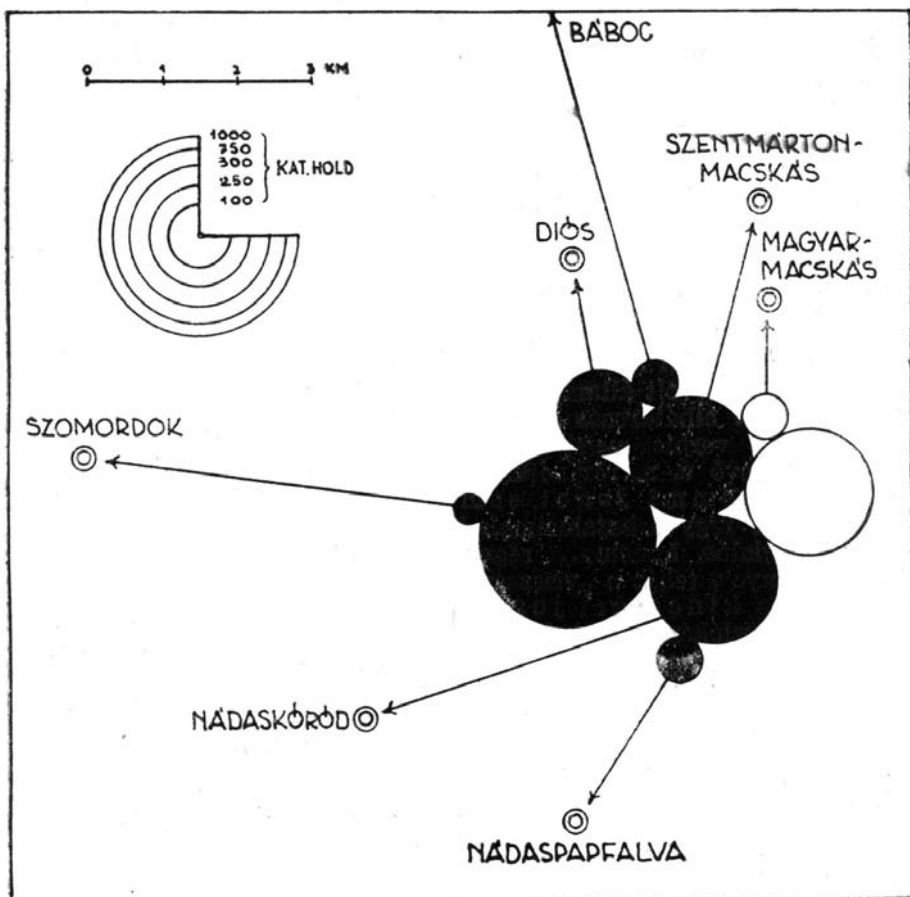
A Csíki Magánjavak elkobzása.

Az erdélyi közvagyonok másik csoportja, amelynél a földreformtörvény és a végrehajtás nemzeti elfogultsága különösképpen nyilvánvaló, az a három sajátos természetű vagyonközösség, amely a XVIII. század folyamán létesített határőrszervezet emlékéét őrzi: a volt naszódi 2. román határőrezred vagyonából alakult *naszódvidéki közvagyon* (463.327 kat. hold), a volt 13. román bántási határőrezred vagyonát kezelő *karánsebesi vagyonközösség* (253.142 kat. hold) és a volt 1. székely határőrezred vagyonát felölélő *Csíki Magánjavak* (62.501 kat. hold). Ezek közül a naszódvidéki közvagyon a földreformtörvény e x p r e s s i s

⁵⁹ Figyelemreméltó közlést olvashatunk az *Erdélyi Gazda* 1929. évi 11. számában *A magyar egyháznak nem szabad földet adni* címmel.

Helyzetkép az erdélyi román földbirtokreformról.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus kajántói (Kolozs vm.) birtokainak szétszétása az 1926 november 30-i földreformos telekkönyv adatai szerint.

A besötétített körök a tisztán román érdekű juttatások arányát jelzik a megadott mértékben. A nyíl arra a községre mutat, amely a juttatásban részesült.

verbis intézkedése folytán (vö. 24. §. II. c. pont és 32. §. c. pont), a karánsebesi vagyonszétválás pedig a végrehajtó hatóságok „jóindulata” következtében teljes egészében mentesült a kisajátítás alól. Viszont a Csíki Magánjavakat, amely a legkisebb volt e három vagyonszétválás között, a végrehajtó hatóságok kisajátítandónak ítélték s az agrárkomité 1923 február 26-án — Constantinescu földművelésügyi miniszter szavai szerint: „fenséges hazafias cselekedettel” — elkobozta, arra való hivatkozással, hogy e javak tulajdonképpen állami javak, amelyeket mind II. József 1783 május hó 27-i, mind Ferenc József 1869 február 16-i legfelsőbb elhatározása értelmében csak haszonnévelésként adtak a csíki székelyeknek, illetve Csík vármegye közönségének, éppen ezért itt nem kisajátítani kell, hanem az államnak in jure

successionis a tulajdonjogával kell élnie, annál is inkább, mert a román állam a vagyon szolgálta feladatokat mind jól ellátja s így a javakra a további haszonélvezet engedélyezése értelmetlen és szűk-ségtelen.

Az érdekeltek előbb a belső fórumoknál keresik a jogorvoslatot. Rámutatnak mindenekelőtt arra, hogy a Csíki Magánjavak tulajdonjogát egy olyan hatóság vonta kétségbe, amelynek csak a földreformtörvényben érintett kérdések megítélésére van felhatalmazása. Az agrárkomité egyszerű közizgazgatósi szerv, amely nem vindikálhat magának bírói hatáskört, nem bocsájtkozhatik a tulajdonjog elbírálásába s különösképpen nincs joga arra, hogy egy addig még senki által nem vitatott tulajdonjog egyszerű önhatalmú felfüggesztésével az állam javára — minden ellenérték nélkül — ingatlanokat, sőt az agrártörvény céljaival semmiféle összefüggésben nem álló intézményeket és ingóságokat elkobozzon. De rámutatnak arra is, hogy a Csíki Magánjavak — a hiteles történeti okiratok bizonyossága szerint — minden időben a székely határérezredek leszármazóinak, a jogosult csíki székely családoknak a kizárólagos közös tulajdona volt és soha sem volt állami vagy vármegyei tulajdon. Az 1869 február 16-i legfelsőbb elhatározás alapjául szolgáló minisztériumi felterjesztés expressis verbis megállapítja, hogy a Csíki Magánjavak törzsvagyonát kitevő ú. n. revindikált havasokon fekvő „erdőbirtokokra a kincstár semmi jogot sem szerzett, ugyanis ezek visszaszerzése nem fegyverhatalommal, hanem határjárás útján történt, ez nem új foglalás, hanem... régebbi birtoklás visszaállításának jogkövetkezménye“, tehát a „visszaszerzett havasokra a pusztá visszaszerzés jogcímen kincstári jogosultság nem létezik“. Ezért az 1851-ben retorzióképpen elkobzott javakra nézve a minisztérium javasolja, hogy a gyergyószentmiklósi és kászonújfalusi államerdészet által az állam javára kezelt szántó-, kaszáló-, legelő- és erdőbirtokok, az azokon található építményekkel, felszerelésekkel és telepekkel örökre és feloszthatatlanul, teljes tulajdonjoggal Csíkszék közönségének, az első gyalogezredtől elkobzott ruházati pénzalap és annak kamatjáruléai, valamint a székely huszárezredtől elkobzott ruházati pénzalap és ennek kamatjáruléai szintén Csíkszék közönségének, a felozlatott második gyalogezred és a székely huszárezred ruházati pénzalapja és ennek kamatjárándósága Háromszék székely közönségének valláskülönség nélkül, feloszthatatlanul és örökjoggal, az ú. n. lóbeszerzési alap és ennek kamatjáruléka a felozlatott huszárezredet alkotott székely huszárcsaládoknak közös és egyenlő jogosultsággal visszaadassanak. A legfelsőbb elhatározás e felterjesztés alapján kimondja, hogy „e felterjesztésben elősorolt mindazon ingó és ingatlan javak, ideértve a ruházati és lóbeszerzési alapokat is, kamatjövdelmeikkel együtt, melyeket a felozlatott első és második székely gyalog- és huszárezredek bírtak és használtak, amelyek jelenleg az elkobzás után az állam által használatnak, azon közhasznú célokra s feltételek mellett, amelyek a felterjesztésben megjelölve vannak s amelyek a székely nemzeti jólétét képesek előmozdítani, részint Csíkszék, részint Háromszék közönségének és amelynyiben a lóbeszerzési alap által e székek területén lakó székely huszárcsaládok is érdekelve vannak, ezeknek is, e felterjesztés értelmében, kegyelemből, idegen jogok épségben tartása mellett, visszaadni rendeltetik...“

Az érdekeltek továbbá hivatkoznak a történelmi tényre, hogy a tulajdonjog eme tisztázása után, 1869 szeptember 27-én és az azt követő

napokon Csíkszéknek átadatott a tölgyesi pagony 24.600 hold erdő, a bélbori pagony 19.000 hold erdő, 185 hold szántó, 8.114 hold rét, 8.027 hold legelő, 348 hold terméketlen terület, továbbá Solyomtár, Keresztes és a báskai pagony 8.400 hold erdő és 200 hold legelő, azután a márapataki tiszti szállás a rajta fekvő épületekkel, Polyánában a Besztercevégi két fűrészmalom eszközökkel és felszereléssel, 8.527 frt 53 kr haszonbérkövetelés, a csíkszéki katonai tiszti telkek, erdélyi úrbéri földtehermentési kötvényekben 75.550 frt, készpénzben 40.312 frt 53 kr, s elismertetett 144.385 frt 89½ kr követelés. Ez a Csíki Magánjavak, amely közvagyon az 1909. évi alapszabály megfogalmazásában: a csíkvármegyei volt határövezredekelt alkotott községek székely lakosságának a m a g á n t u l a j d o n a s amelynek kezelői — ez alapszabály 5. szakasza értelmében — a törvényhatósági közgyűlésnek azon tagjai, akik a vagyonhoz j o g o s u l t a k, jogosultjai viszont — a 8. szakasz értelmében — a v o l t h a t á r ö r e z r e d e k e t a l k o t ó k ö z s é g e k ből származó fő-, lófő- és darabontrendű nemes s z é k e l y családok leszármazottai.

A román kormányra azonban e jogi ellenérvek nem hatnak, a felelős minisztérium semmit sem tesz az agrárkomité ö n h a t a l m ú intézkedésének kiküszöbölésére, sőt teljes egészében magáévá teszi az agrárkomité álláspontját és segédkezet nyújt a Csíki Magánjavak végleges „leszerelésé”-hez. Erre az érdekeltek kénytelenek „az agrárreform minden szörnyősége közt is e legsúlyosabb igazságtalanság” jogorvoslatát a nemzetközi fórum előtt keresni s a Nemzetek Szövetsége Tanácsához panasszal fordulni. Azonban a Tanácsnak hosszas huzavona, egyezkedő tárgyalások után, 1932 szeptember 27-én hozott döntése a kérdés lényegét mindenképpen kikerülő ítélet, mert a t u l a j d o n j o g k é r d é s é t n e m t i s z t á z z a, azt nyitott kérdésnek hagyja, s csak „gyakorlati megoldást” javasol, olyképpen, hogy a román kormány állítsa vissza a Magánjavak régi igazgatóságát, saját alapszabályainak megfelelően; adja át ennek az igazgatóságnak az összes városi ingatlanokat s a régi adminisztráció birtokában talált értékeket, az 1923. évi leltár szerint, a visszaadás időpontjában lévő állapotukban, továbbá a borszéki üdülőházat és 11.659 kat. hold erdő- és legelőingatlant (a 62.501 kat. holdból), viszont tartsa meg a csíkszeredai liceumot és a csíksomlyói árvaházat s vállalja át a magánjavak volt alkalmazottainak a nyugdíjterhét. Valóban igaz, hogy „a Nemzetek Szövetségének Tanácsa tizenkét évi működése alatt nem hozott még határozatot, amely ennél a határozatnál jobban kimutatná annak a nemcsak a kisebbségek által, hanem más elfogulatlanok által is régen leszögegetett ténymegállapításnak igazságát, hogy a nemzetközi kisebbségvédelemnek a Tanács által való kezelése egyáltalában nem alkalmas a kisebbségek jogos érdekeinek megvédésére”.⁶⁰ A tulajdonjog tisztázatlansága következtében ugyanis bekövetkezett az, ami előrelátható volt. Mikor a visszáitelt javak átadására került a sor, a román kormány olyan nyilatkozatot követelt a Magánjavak képviselőitől, amelyben ők lemondanak a t o v á b b i igénytámasztásról. Természetes, hogy az érdekeltek kitarítottak korábbi álláspontjuk mellett: „E vagyont a kormány elvehette erőszakkal és megtarthatja továbbra is, mert hatalmában áll, de arra soha sem vehet rá minket, hogy a csíki székelység nevében a vagyon tulajdonjogáról és rendeltetéséről egészben lemondjunk és a vagyon elkobzásával elkövetett súlyos jogtalanságot ezen lemondással minden időre megváltoztathatatlanná tegyük.”⁶¹

⁶⁰ MK 1932 (XI) 24. sz. 747.

⁶¹ MK 1932 (XI) 6. sz. 167.

Ld. DR. PÁL GÁBOR, *A székegyföldi közbirtokok és az agrárreform.* MK 1923 (II) 2. sz. 52—57.; WILLER JÓZSEF, *A csikiak elkobzott panaszához.* MK 1923 (II) 19. sz. 712—715.; *Válasz Leonte Moldovan kamarai képviselő úrnak.* MK 1923 (II) 21. sz. 801—813.; DR. LÁSZLÓ DEZSŐ interpellációja a Csiki Magánjavak ügyében a Kamara 1929 április 13-i ülésén. MK 1929 (VIII) 9. sz. 359—360.; DR. BALOGH ARTHUR, *A csikmegyei magánjavak.* Erdélyi Magyar Évkönyv 1918—1929. 223—227.; OBERDING, i. m. 82—86.; *A Csiki Magánjavak népszövetségi panasa a svájci sajtóban.* MK 1930 (IX) 10. sz. 367—369. *Még mindig a csiki panasz.* MK 1930 (IX) 11. sz. 406.; MÓRICZ, i. m. 116—118; *Hogyan folytak a népszövetségnek beígért egyezkedési tárgyalások a román kormány és „Csiki Magánjavak” megbízottai között.* MK 1932 (XI) 6. sz. 161—167.; BALOGH ARTHUR, *A Csiki Magánjavak ügye a Népszövetség előtt.* MK 1932 (XI) 7—8. sz. 203—210.: *A Népszövetség új ülészaka és a Csiki Magánjavak ügye.* MK 1932 (XI) 10. sz. 304.; BALOGH ARTHUR, *A csikmegyei határőrcsaládok panaszának elintézése a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt.* MK 1932 (XI) 24. sz. 745—757.; *A Magánjavak átadását július 1-re elnapolták.* MK 1936 (XV) 13. sz. 360.; *Emlékirat a Csiki Magánjavak ügyében.* MK. 1936 (XV) 14. sz. 373—374.; BARÓTHY JÓZSEF, *Magyar föld román kézen,* 118—122. — Történeti adatokat I. ENDES MIKLÓS, *Csik-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csik megye) földjének és népének története 1918-ig* (Budapest, 1937) 228. és 486—493.: revindikált havasok és a csiki magánjavak.

A Szász Egyetem és a Szász Héttírák ingatlanainak kisajátítása.

A Romániához csatolt magyar részekben a határövidéki vagyongökösségek mellett még két, mind keletkezésénél, mind rendeltetésénél fogva sajátos jellegű vagyongökösség volt: a *Szász Egyetem és a Szász Héttírák*. Eredetük visszavezet a szászokat Erdélybe betelepítő magyar királyok adományaira, tehát jóval előbbieket, mint a határövidéki vagyongökösségek, de gökösségi szerepük ugyanaz: művelődési és gazdasági alapot és segítséget nyújtanak mindazok számára, akik a vagyongökösségben érdekeltek. Az 1908. évi községi háztartási statisztikából (*M. Stat. Közl. Új s. 39.*) tudjuk, hogy e két szászjellegű közvagyon jövedelméből 409.320 korona az erdélyrészi ág. hitv. ev (szász) felekezet kulturális és iskolai céljaira, 87.400 korona a görög keleti egyház, 46.000 korona az ev. ref. egyház, 36.600 korona a róm. kat. egyház, 5.000 korona a gör. kat. egyház támogatására, 2000 korona egy községi iskola s 22.000 korona pedig egy iparostanonciskola segélyezésére fordított. A népiskolák támogatása meghaladja a 349 ezer koronát, s mivel olyan népiskolák segélyezéséről van szó, amelyeknek fenntartási költségeiről egyébként a községeknek kellett volna gondoskodniok, e támogatás „elég tekintélyes összeg arra, hogy maguknak a politikai községeknek háztartási terhein érdemlegesen könnyítsen“.

E szász közvagyon jelentős részét azok az erdő- és legelőingatlanok jelentik, amelyek Szeben vármegye déli részén, Zsinna, Orlát, Resinár, Nagydisznód, Vesztyén, Nagytalmács és Bojca körzetében, Erdély és a Havasalföld határán s kis részben e határon túl fekszenek. Ezek jövedelme 1908-ban 853.412 korona, az összes jövedelem egyharmada; tehát e földingatlanok a szászág szempontjából éppen olyan jelentősek, sőt még jelentősebbek, mint a székelység számára a Csiki Magánjavak. Sorsukat nem is kerülhették el s a román földbirtokreform a nagydisznódi járási agrárbizottság 13/1922. és 40/1922., valamint a nagyszebeni járási agrárbizottság 93/1923. sz. határozatával, illetve a Szeben vármegyei agrárbizottság 1025/1923. és az agrárkomité 366/1924. sz. határozatá-

val kevés kivétellel az egészet, mintegy 35.000 kat. hold⁶² terjedelemben, kisajátította. Ld. WITTSTOCK ERWIN, *Die Liquidierung des sächsischen Nationalvermögens und die Enteignung der Sieben-Richter-Waldungen*, 114—159. és CONNERT, i. m. 251.

A közbirtokosságok és községi vagyonok kisajátítása.

A közbirtokokkal kapcsolatos földreformos sérelmek harmadik csoportja a közbirtokossági, úrbéres és községi vagyonok felforgatása, megcsonkítása vagy célzatos átcsoportosítása, amely méreteiben az előbbieket is felülmulja, antiszociális hatásában pedig a legközvetlenebbül érinti a kisbirtokos réteget, azokat, akiknek helyzetét a normális földbirtokreform nem megnehezíteni, hanem megkönnyíteni és elviselhetőbbé tenni hivatott.

Többszáz hasonló eset közül kiemeljük azokat, amelyeket már DR. PÁL GÁBOR kiváló tanulmánya (*A székelyföldi közbirtokok és az agrárreform*) is előad. M e n a s á g közbirtokosságától — habár a község földje a legsilányabb az egész Székelyföldön s az 502 családfő a törvény értelmében legkevesebb 5020 kat. hold közlegelőt igényelhetett volna, — 161 kat. holdból kisajátítottak 126 kat. holdat. B o r z o v a közbirtokosság 202 családfő után legalább 2020 kat. hold közlegelőt igényelhetett volna, ennek ellenére 827 kat. holdjából a kisajátítás után csak 83 kat. hold maradt meg. T a p l o c a közbirtokossági legelője lecsökkent 492 kat. holdra, habár 400 családfő után legkevesebb 4000 kat. hold közlegelő illetve volna meg. V á r d o t f a l v a közbirtokossága is 250 családfő után legalább 2500 kat. hold közlegelőre számíthatott, de a kisajátítások után csak 371 kat. hold mentesült. C s o b o t f a l v a közbirtokossága még rosszabbul járt: 12.800 kat. holdra lett volna joga s meghagytak

⁶² Az érdekelteknek az agrárkomitéhez benyújtott revíziós kérése megállapítja, hogy a „kérdéses vagyónrészek kiterjedését, fekvését, tulajdoni helyzetét hitelesen nem tisztázták“, sőt az egyik alsóbbfokú kisajátítási hatóság „még a telekkönyvek pontos adatait sem vette tekintetbe“, az eljárások során az ingatlanok területét csak „megközelítőleg“ határozták meg (vö. Wittstock, *Die Liquidierung des sächsischen Nationalvermögens und die Enteignung der Sieben-Richter-Waldungen*, 142—143.). A nagy-szebeni járási bizottság 93—1922. sz. határozata szerint az Orlát, Zsinna, Nagydisznód, Resinár, Resinár-Riusád és Bendorf határában kisajátított terület: kb. 527 négyszögöl szántó, 2 kat. hold 279 négyszögöl rét, 512 kat. hold 20 négyszögöl legelő, 2972 kat. hold 14 négyszögöl havasi legelő, 4680 kat. hold 32 négyszögöl kitermelhető erdő, 1144 kat. hold 89 négyszögöl fiatal erdő, 709 kat. hold 99 négyszögöl kitermelt, de fásított erdő, 1852 kat. hold 94 négyszögöl kitermelt és nem fásított erdő, 1428 kat. hold 94 négyszögöl védett erdő, 2479 kat. hold bokros és futó fenyővel benőtt legelő, 76 kat. hold 15 négyszögöl terméketlen terület és 1 kat. hold 635 négyszögöl út, vagyis összesen 15.856 kat. hold 298 négyszögöl (l. Wittstock, i. m. 127—128.). A nagydisznódi járási bizottság 13—1922. sz. határozata szerint a Nagytalmács és Bojca határában kisajátított ingatlanok területe 8156 kat. hold 969 négyszögöl, míg a 40—1922. sz. határozattal kisajátított vesztényi ingatlanok területe 9330 kat. hold 204 négyszögöl (l. Wittstock, i. m. 130.). A három járási bizottsági határozatban szereplő ingatlanok végsőszege 33.342 kat. hold 1471 négyszögöl, de a megyei bizottság határozata már cca 35.000 kat. holdról szól (l. Wittstock, i. m. 132.), s általában ennyire becsülik a Héttőről és a Szász Egyetemről kisajátított területeket (vö. Connert, i. ni. 251.).

Egyébként az agrárkomité határozatában külön érdeklődésre tarthat számot a Rámnicul Vâlcea megyebeli Voineasa község 1923 december 12-i 39088. sz. alatt érkezett kérése ügyében hozott döntés. Nevezett havasalföldi község maga számára igényelte a Szász Egyetem, illetve Héttőrök azon ingatlanait, amelyek határában fekszenek. Az agrárkomité azonban elutasítja ezt a kérést, mert „az okiráltsági földreformtörvény az okiráltságban községi erdők létesítéséről intézkedik“ és „az erdélyi földreform törvény, amely községi erdők létesítéséről intézkedik, csak a számára megjelölt tartomány határai között alkalmaztatik“ (Wittstock, i. m. 159.).

összesen 269 kat. holdat. C s o m o r t á n közbirtokossága közlegelőjéből pedig csak 598 kat. holdat mentesítettek, pedig legalább 2130 kat. holdra kellett volna a közbirtokossági legelőt kiegészíteni. De „van olyan közbirtokosság, melyet a kisajátítás úgy sújtott, hogy ősi legelőjéből a minden község részére létesíteni rendelt közlegelő megszabott területének egyharmcada sem maradt meg“. (Vö. MK 1923 (II) 1. sz. 9—10. és ld. *Válasz Leonte Moldovan kamarai képviselő úrnak*. MK 1923 (II) 21. sz. 801—813., továbbá OBERDING, i. m. 77—82.).

CONNERT is jellemző eseteket ismertet. A m o n o r a i úrbéres erdőket 410 kat. hold kivételével teljesen kisajátították, bár a törvény értelmében az erdőbirtokos 230 úrbéres 1150 kat. hold erdőre tarthatott igényt. A Szeben vármegyei V u r p ó d község 170 szász földműves családja a tagosítások alkalmával 937 kat. hold kiterjedésű közlegelőt létesített; ebből sem maradt meg több, mint 133 kat. hold, bár a vurpódiak előzőleg is legelőbérletekre voltak rászorítva, mert saját legelőjük gyenge minőségű volt s szarvasmarhaállományuk mintegy 1460 drb. Az ugyancsak Szeben vármegyei N a g y t a l m á c s község 292 igényjogosult családja a törvény értelmében 1460 kat. hold erdőre és 1460 kat. hold legelőre tarthatott igényt; ezzel szemben csak 530 kat. hold erdő és 450 kat. hold legelő mentesült s a legelőből 80 kat. hold terméketlen terület. Viszont a szomszédos román K i s t a l m á c s 18.000 kat. holdas és B o j c a 12.000 kat. holdas erdő- és legelőterületei érintetlenek maradtak, sőt Nagytalmács rovására még juttatásban is részesültek. De különösképpen „otromba eset“ W e i l a u község közös legelőjének kisajátítása. Ez a legelő ugyanis a gazdák nevében állt s csak közösen használták. 150 kat. holdig sajátították ki a szomszédos román községek javára. Így a községnek 642 szarvasmarha, 102 ló és 1720 juh eltartására összesen 200 kat. hold legelő maradt s „a részesített román falvak egyike kb. 10.000 kat. hold legelővel rendelkezik“. (Vö. *Nation und Staat*. 1927 (I) 4. sz. 262—263.)

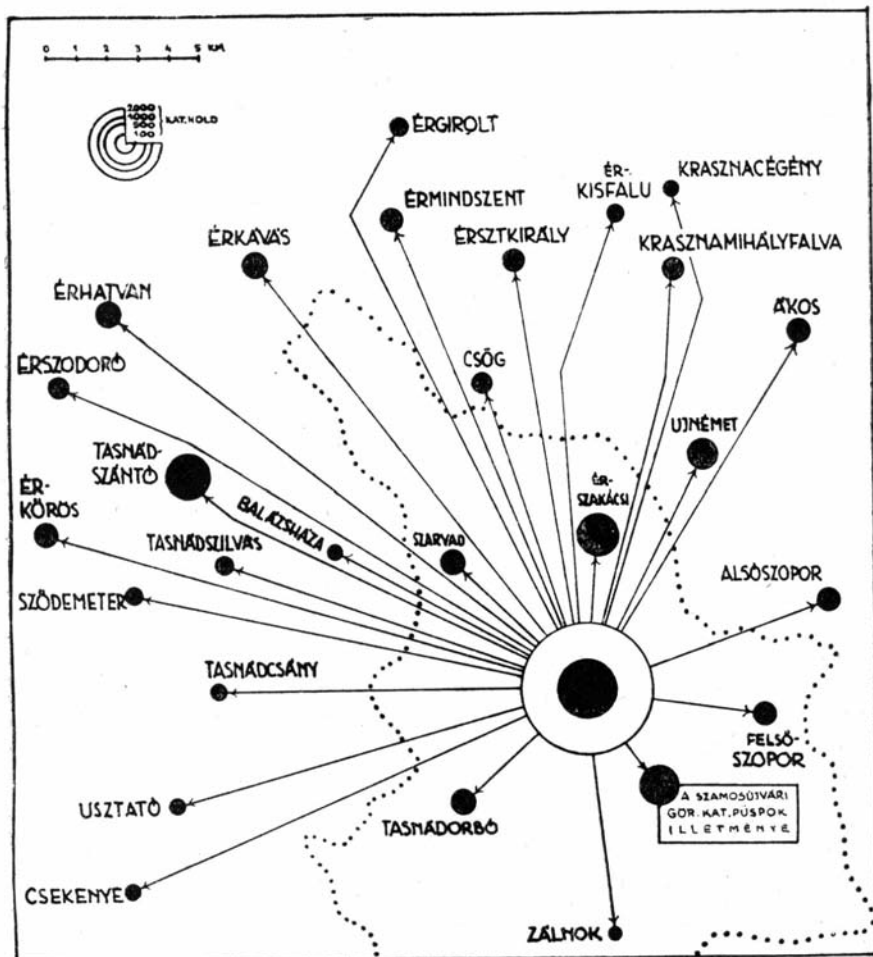
A kisajátítási ár megállapítása.

Nem egyeseket, sem nem egyes csoportokat és vidékeket érdeklő, hanem általános, mindenkit egyformán sújtó sérelem a földreformtörvény V. fejezete, amely a kisajátítási ár megállapítása során minden kisajátítást szenvedett birtokos egzisztenciáját, a magánbirtokosét épügy, mint a közbirtokos jogi személyét, a kisbirtokosét nem kevésbé, mint a nagybirtokosét egyformán érintette. Az alapsérelem a törvény azon ismert intézkedése, amely szerint az ármegállapítás kiindulópontja az 1913. évi, illetve az 1908—1913. évek közötti átlagos forgalmi ár vagy az akkor átlagos hitelérték, kataszteri tiszta jövedelem, földadó stb. segítségével kiszámított valószínű ár,⁶³ mégpedig olyképpen, hogy e számításokban — habár a törvény kihirdetése idején fizetési eszközül használt lej csak 8.31 százalékát éri az 1913-ban fizetési eszközül használt lejnek — egy korona egy lejjel egyenlő, kivéve a községi legelők létesítése céljából kisajátított ingatlanokat, ahol két korona egyenlő egy lejjel. A sérelem továbbfokozása a törvénynek az a másik, szintén ismert intézkedése, amelynek értelmében a kisajátítást szenvedett még ezt az ellenértéket sem kapja meg készpénzben,

⁶³ Fentiekben csak a mezőgazdasági és erdőingatlanok ármegállapításával általában kívánunk foglalkozni s nem vagyunk tekintettel az embatikusok, taxalisták és zsellérek számára kisajátított ingatlanok kisajátítási árára, amelynél a számítási alap az 1880—1895 közötti évtizedben fizetett átlagos évi összegnek vagy az akkori átlagos természeti szolgáltatások értékének a tizenötszöröse.

Helyzetkép az erdélyi román földbirtokreformról.

A Szilágy vármegyei Kegye község határában gróf Károlyi István által alapított II. sz. Károlyi-hitbizomány és az ugyanott kisajátított Appelheimer- és Jankovics-féle birtokrészek szétszétlása a környező községek között a végleges kihatás után készült földreformos telekkönyvek alapján.

A besötétített körök az egyes községek részesedésének arányát jelzik a megadott mértékben. A pontozott határig terjed Kegye község közvetlen környéke.

hanem kisajátítási kötvényekben, s a sérelem beteljesül egyfelől a végrehajtás visszaéléseivel, amikor az 1913. évi, illetve 1908—1913. évek közötti ár-alapot lefokozzák, másfelől a lej további értéktelenedésével s a kisajátítási kötvények alacsony árfolyamával, amelyek következtében a kisajátított birtok után adott kártalanítás átlaga a valóságos értéknek legfőbb 1.42 százaléka.

A sérelem első része tudatos megtévesztésen alapul. A minisz-

teri indokolás, abból a tényből kiindulva, hogy a földreformtörvény megalkotása idején a lej mintegy négyszer értékesebb a koronánál,⁶⁴ kedvezménynek tünteti fel, hogy „a koronát egyenlőnek vette a lejgel”⁶⁵ s így „megadta a koronának az ármegállapítás idején bírt értékét”,⁶⁵ habár a kifizetések lejben történnek.⁶⁵ Csakhogy nem koronákat, hanem földeket sajátítottak ki s ezeknek értéke nem a valutapiac törvényei, hanem egészen más gazdasági törvények szerint változik. A kártalanítás tehát csak a föld értékét tarthatja szem előtt; s ha az 1913. évi, illetve az 1908—1913. évek közötti értéket vette alapul, akkor az a k k o r i koronának és a kisajátítások idején forgalomban lévő lejnek a viszonyát kell tekintenie s nem az 1921. évi lej-korona viszonylatot. Akkor 100 lej egyenlő 95.2258 koronával,⁶⁶ de az akkori lej nem azonos értékű a háború utáni lejgel, mert ez időközben egészen elértéktelenedik, hiszen a békebeli lejért 1920-ban 9.69, 1921-ben 15.56, 1922-ben 28.56, 1923-ban 37.96, 1924-ben 37.13, 1925-ben 40.42, 1926-ban 42.60, 1927-ben 32.38, 1928-ban 31.61 stb. lejt kellene fizetni,⁶⁷ vagyis az akkori száz korona értéke 1920-ban 1017.45, 1921-ben 1633.80, 1922-ben 2998.80, 1923-ban 3985.80, 1924-ben 3898.65, 1925-ben 4244.10, 1926-ban 4473.00, 1927-ben 3399.90, 1928-ban 3319.05 lej és így tovább. A miniszteri indokolás szavainak értelmet adó „kedvezmény”⁶⁸ biztosítása tehát azt jelentette az erdélyi kisajátítást szenvedett birokosoknak, hogy ezen az úton, a fenti esztendőkből, 91.2—97.8 százalékos károsodás érte mindegyiküket.⁶⁹

⁶⁴ 1921. április—július havában a lej budapesti árfolyama az egyes hónapok első napjaiban: 3.90, 3.20, 3.92 és 3.90.

⁶⁵ *Mon. Of.* 1922. március 4-i 149. sz. 3929.

⁶⁶ Paritás.

⁶⁷ A békebeli lej azonos értékű a svájci frankkal. Ezek a mutatószámok a svájci frank bukaresti árfolyamának középértékeit jelzik. Vö. M. Gr. Romanşanu, *Tezaurul român dela Moscova* (Institutul Economic Românesc, Cercetări şi material documentar privitor la Istoria Economică a României, III.) Bukarest, 1924, 105.

⁶⁸ Garoflid nyakatekert közgazdasági észjárása már az ókirálysági földreformtörvény indokolásában megnyilatkozott: „In ceea ce priveşte preţul, este evident pentru ori si cine, că dacă se poate lua ca bază de preţuire preţurile din 1916, nu se poate ca plata să se facă fără a cerceta într-o măsură oarecare scăderea de azi a puterii de cumpărare a banului. Acest punct de vedere a fost înţeles de deputaţii Ardealului şi Bucovinei, cari admiţând pentru exproprierea de acolo preţuirea pământului după datele dinaintea războiului, în mod logic au socotit şi coroana cu cursul ei de atunci, egalizând-o cu leul şi dând astfel în mod indirect o bonificare justificată a tă proprietarilor expropriaţi” (idézi Frunzănescu, *Evoluţia chestiunii agrare în România*, 97.). E retorikai fordulat azonban az ókirályságbelieket sem elégitette ki s a Mihalache-féle nyilatkozat ennek az elégedetlenségnek hangot is adott (vö. Frunzănescu, i. m. 102.). Később a bátrabb hangú román szerzők is *konfiskálásról* beszélnek (mint pld. a már többször idézett Basarabeanu, *Proprietatea rurală în România*, 271.), habár a kártalanítással kapcsolatos ókirályságbeli helyzet össze sem hasonlítható az erdélyivel vagy a bukovinaival.

⁶⁹ A lej zürichi árfolyamát a mellékelt táblázat és grafikon részletezi, az *Argus* c. közgazdasági lap közlései alapján. L. még Domány Gyula, *A háborús valuta* (Budapest, 1917); Navratil Ákos, *Valutánk helyreállítása* (Átmenetgazdasági M. Kir. Minisztérium és Átmenetgazdasági Tanács, III, Budapest, 1918); P. Plesnila, *Leul si problema valutară* (Bukarest, 1921); G. G. Caranfil, *Studiu statistic asupra valoarei leului între anii 1916—1925* (Bukarest, é. n.); A. G. Balan, *Les fluctuations du change roumain depuis 1914* (doktori értekezés, Nancy, 1925); Popovics Sándor, *A pénz sorsa a háborúban* (Budapest, 1926); A. I. Popescu, *Variațiile sezonale ale leului* (Biblioteca Economică, Bukarest, 1927); *Buletinul Institutului Românesc de Conjunctură* 1933 (I) 1—2. sz. 103., 3—4. sz. 69., 1935 (III) 3. sz. 90.; *Anuarul Statistic al României 1935 şi 1936*, 366.; *Anuarul Statistic al României 1937 şi 1938*, 641.; *A Romániához csatolt magyar területek gazdasági élete* (Budapest, 1940) 254—257.

A sérelem második része további károsodás. A kártalanítás fejében adott kisajátítási kötvény (renta de împroprietărire) évi legacsonyabb és legmagasabb árfolyamértékei⁷⁰ ugyanis az alábbiak:

1923	36.25—47.25	1932	24.00—33.75
1924	44.25—56.34	1933	24.00—37.50
1925	42.00—51.50	1934	35.00—44.50
1926	36.50—45.00	1935	37.25—45.25
1927	40.00—51.75	1936	37.00—45.75
1928	52.75—69.50	1937	46.50—64.00
1929	51.00—62.00	1938	57.75—66.00
1930	42.63—51.75	1939	49.75—63.25
1931	31.50—47.50		

A minimumok csak három, a maximumok is csak kilenc esztendőben haladták meg az ötvenes szintet s ennek következtében a kötvényekben adott kártalanítás a fenti tizenhét esztendő átlagában az alapul vett 1913. évi ingatlanértéknek csak az 1.42 százaléká. ⁷¹ Erdély kisajátítást szenvedett földbirtokosa ingatlanai valószínűleg az értékének évi átlagokban

1923	1.24	1929	1.73	1934	1.26
1924	1.39	1930	1.49	1935	1.20
1925	1.23	1931	1.33	1936	1.13
1926	0.96	1932	0.88	1937	1.82
1927	1.52	1933	0.97	1938	2.05
1928	1.96			1939	1.90

százalékához juthatott hozzá, ami kétségtelenül nem a román alkotmányban emlegetett „méltányos kártalanítás”⁷².

Az erdélyi román földbirtokreform során nyújtott kártalanítás mértéke.

A = a lej árfolyamértékei zürichi jegyzés szerint (a hónap elején, tizedike és huszadika körül).

B = a kisajátítási kötvény árfolyama a bukaresti értéktőzsdén (a hónap elején, tizedike és huszadika körül).

C = a kötvényekben nyújtott kártalanítás valószínűleg az alapul vett 1913. évi ingatlanérték százalékában (dült számok; a számítási alapul vett árfolyamértékek).

	A	B	C
1923	X	2.60	2.60
	XI	2.69	2.79
	XII	2.90	2.97
		44.75	44.25
		38.50	36.25
		46.75	46.50
			47.25
			1.16
			1.29
			1.28

⁷⁰ Vö. a mellékelt táblázat adataival (forrás: az *Argus* c. közgazdasági lap tőzsdé-rovata).

⁷¹ Ha a békebeli lej és korona 5 százalékos értékkülönbséget is figyelembe vennénk, akkor a százalékarány csak 1.35.

⁷² A mellékelt táblázat a lej zürichi és a kisajátítási kötvény (renta de împroprietărire) bukaresti árfolyamértékeit az *Argus* c. közgazdasági lap közlései alapján rendszerint tíz napos időközökben adja. A kártalanítás százalékos arányszámát mindig a kisajátítási kötvény legmagasabb havi árfolyamértékével számítottuk ki.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

		A		B			C	
1924	I		2.90	2.90	48.50	48.13	51.50	1.49
	II	2.91	2.94	2.94	50.75	56.34	52.63	1.66
	III	3.05	3.10	3.15	51.34	56.00	55.75	1.74
	IV	3.07	3.00	2.97	53.75	49.75	52.25	1.65
	V	2.87	2.85	2.75	51.13	49.50	49.25	1.47
	VI	2.75	2.25	2.50	45.50	44.50	44.25	1.25
	VII	2.37	2.30	2.42	47.50	48.50	48.25	1.12
	VIII	2.35	2.42	2.40	48.50	49.50	49.75	1.19
	IX	2.60	2.80	2.67	47.10	46.13	47.50	1.27
	X	2.65	2.80	2.95	47.50	47.50		1.33
	XI	2.90	2.99	2.70	49.50	48.50	49.75	1.34
	XII	2.65	2.60	2.62	47.25	49.00	48.25	1.27
1925	I	2.65	2.65	2.71	48.50	48.25	48.50	1.31
	II	2.70	2.67	2.62	49.25	49.00	49.50	1.30
	III	2.55	2.55	2.45	49.50	49.00	49.00	1.26
	IV	2.40	2.35	2.35	49.75	51.25	51.50	1.21
	V	2.37	2.52	2.45	48.50	48.50	48.50	1.22
	VI	2.45	2.45	2.37	48.75	48.50	49.50	1.17
	VII	2.37	2.52	2.50	50.25	51.50	50.25	1.30
	VIII	2.61	2.70	2.65	50.25	50.25	49.75	1.36
	IX	2.55	2.60	2.50	49.25	49.50	49.75	1.24
	X	2.45	2.50	2.47	50.00	49.00	48.75	1.23
	XI	2.47	2.45	2.37	47.25	43.50	42.00	1.17
	XII	2.37		2.40	43.00	42.50	39.25	1.02
1926	I	2.40	2.32	2.31	40.25	40.25	40.50	0.94
	II	2.32	2.24	2.22	41.25	43.25	43.25	0.97
	III	2.20	2.20	2.18	45.00	44.25	44.50	1.00
	IV	2.14	2.12	2.10	43.50	43.75	45.00	0.95
	V	1.92	1.99	1.90	42.25	39.00	40.50	0.81
	VI	2.10	2.17	2.20	38.50	39.50	39.50	0.87
	VII	2.40	2.35	2.40	39.50	39.50	38.50	0.95
	VIII	2.35	2.40	2.42	38.50	38.50	38.50	0.92
	IX	2.57	2.58	2.75	38.50	37.00	36.50	0.95
	X	2.65	2.70	2.77	37.00	37.75	37.75	1.05
	XI	2.90	2.87	2.80	37.00	36.50	37.25	1.04
	XII	2.75	2.57	2.65	38.25	37.75	38.50	1.02
1927	I	2.70	2.72	2.77	40.00	42.50	44.00	1.22
	II	2.80	2.92	3.15	40.25	42.75	43.50	1.37
	III	3.15	3.15	3.11	43.50	46.75	47.50	1.48
	IV	3.25	3.20	3.20	47.00	46.25	50.50	1.62
	V	3.32	3.32	3.11	51.75	46.50	47.50	1.72
	VI	3.15	3.06	3.10	48.50	48.50	48.50	1.53
	VII	3.12	3.25	3.07	48.00	48.50	47.50	1.58
	VIII	3.17	3.22	3.19	48.50	47.50	47.75	1.54
	IX	3.21	3.18	3.21	46.50	46.50	47.25	1.52
	X	3.24	3.24	3.23	49.25	49.50	50.00	1.62
	XI	3.18	3.21	3.20	47.50	46.00	46.75	1.51
	XII	3.19	3.20	3.20	46.75	47.50	48.25	1.54

[Erdélyi Magyar Adatbank]

			A		B		C	
1928	I	3.18	<i>3.21</i>	3.19	52.75	<i>59.50</i>	53.50	1.91
	II	3.20	3.20	<i>3.19</i>	57.67	58.00	<i>58.50</i>	1.86
	III	<i>3.19</i>	3.21	3.22	<i>65.00</i>	64.50	63.50	2.07
	IV	<i>3.27</i>	3.27	<i>3.24</i>	65.00	54.50	<i>66.50</i>	2.15
	V	<i>3.24</i>	3.20	3.21	<i>69.50</i>	65.50	65.50	2.25
	VI	<i>3.20</i>	3.17	3.17	<i>64.50</i>	64.50	64.50	2.06
	VII	<i>3.17</i>	3.18	3.17	<i>62.50</i>	59.50	59.50	1.98
	VIII	3.16	3.16	<i>3.17</i>	58.50	59.50	<i>59.50</i>	1.89
	IX	<i>3.16</i>	3.16	3.16	58.75	58.50	58.50	1.86
	X	3.16	<i>3.14</i>	3.14	58.50	<i>59.50</i>	59.34	1.87
	XI	3.13	3.12	<i>3.12</i>	59.00	59.50	<i>60.00</i>	1.87
	XII	3.12	3.12	<i>3.12</i>	57.00	57.00	<i>57.50</i>	1.79
1929	I	3.12	3.12	<i>3.12</i>	57.25	58.50	<i>58.75</i>	1.83
	II	3.12	<i>3.10</i>	3.10	61.00	<i>62.00</i>	60.25	1.92
	III	<i>3.10</i>	3.09	<i>3.09</i>	58.50	<i>58.50</i>	57.25	1.81
	IV	3.09	3.08	<i>3.08</i>	59.00	50.50	<i>60.25</i>	1.86
	V	<i>3.07</i>	3.08	3.08	<i>60.50</i>	55.00	50.50	1.86
	VI	3.08	<i>3.08</i>	3.08	51.50	52.75	51.00	1.62
	VII	3.08	3.08	<i>3.08</i>	52.00	51.25	<i>52.00</i>	1.60
	VIII	3.08	3.08	<i>3.08</i>	53.75	54.00	<i>54.25</i>	1.67
	IX	3.08	3.09	<i>3.08</i>	54.00	53.75	<i>54.75</i>	1.69
	X	3.08	3.08	<i>3.08</i>	54.00	52.00	<i>54.25</i>	1.67
	XI	3.08	<i>3.08</i>	3.07	52.25	<i>52.50</i>	52.50	1.62
	XII	<i>3.07</i>	3.07	3.07	<i>52.00</i>	51.75	51.50	1.60
1930	I	<i>3.07</i>	3.07	3.08	<i>51.00</i>	50.25	50.25	1.57
	II	3.08	3.08	<i>3.08</i>	49.00	48.75	<i>50.75</i>	1.56
	III	3.08	<i>3.07</i>	3.07	51.00	<i>51.75</i>	49.25	1.59
	IV	3.07	<i>3.07</i>	3.07	50.00	<i>51.75</i>	51.25	1.49
	V	3.07	<i>3.07</i>	3.07	48.25	<i>48.50</i>	47.88	1.59
	VI	3.07	3.06	<i>3.07</i>	48.50	48.50	<i>48.75</i>	1.50
	VII	<i>3.06</i>	3.06	3.06	48.25	47.75	47.75	1.48
	VIII	3.06	3.06	<i>3.06</i>	48.75	48.50	<i>48.75</i>	1.49
	IX	<i>3.07</i>	3.07	3.07	<i>49.00</i>	48.88	48.63	1.50
	X	3.06	<i>3.06</i>	3.06	47.50	<i>47.50</i>	47.25	1.45
	XI	<i>3.06</i>	3.06	3.06	<i>44.25</i>	44.13	42.63	1.35
	XII	3.06	<i>3.06</i>	3.06	43.00	<i>44.00</i>		1.35
1931	I	3.06	<i>3.06</i>	3.07	43.75	<i>45.75</i>	44.00	1.40
	II	3.07	3.08	<i>3.08</i>	43.75	43.75	<i>43.75</i>	1.35
	III	3.09	3.09	<i>3.09</i>	44.00	44.25	<i>45.50</i>	1.41
	IV	3.09	3.09	<i>3.08</i>	45.25	47.00	<i>47.50</i>	1.46
	V	3.09	<i>3.09</i>	3.09	46.50	<i>47.25</i>	43.00	1.46
	VI	3.08	<i>3.07</i>	3.06	44.00	<i>44.25</i>	43.75	1.36
	VII	<i>3.07</i>	3.07	3.07	<i>45.00</i>	44.50	44.00	1.38
	VIII	3.05	<i>3.05</i>	3.06	44.50	<i>45.00</i>	44.25	1.37
	IX	<i>3.06</i>	3.05	3.05	<i>44.50</i>	43.00	40.75	1.36
	X	3.03	3.05	<i>3.05</i>	36.00	39.75	<i>40.00</i>	1.22
	XI	3.05	3.05	<i>3.07</i>	36.25	36.75	<i>37.50</i>	1.15
	XII	<i>3.07</i>	3.05	3.05	<i>34.00</i>	33.50	31.50	1.04

			A		B		C	
1932	I	3.07	3.08	3.08	33.50	33.75	33.75	1.04
	II	3.05	3.02	3.05	31.75	32.00	31.75	0.97
	III	3.05	3.08	3.09	31.50	32.00	31.75	0.99
	IV	3.08	3.07	3.07	30.75	27.25	29.00	0.95
	V	3.07	3.06	3.06	25.00	25.25	24.00	0.77
	VI	3.06	3.06	3.05	25.00	25.50	26.00	0.79
	VII	3.06	3.06	3.05	26.00	25.75	25.25	0.80
	VIII	3.06	3.05	3.05	26.50	26.00	26.25	0.81
	IX	3.05	3.06	3.06	26.75	29.25	31.25	0.96
	X	3.07	3.07	3.07	28.50	28.00	28.00	0.87
	XI	3.08	3.08	3.08	26.00	26.75	26.88	0.83
	XII	3.08	3.08	3.08	26.25	26.00	24.00	0.82
1933	I	3.08	3.08	3.08	24.00	26.00	26.75	0.82
	II	3.08	3.08	3.08	27.75	28.00	28.50	0.88
	III	3.08	3.08	3.08	28.75	30.00	29.25	0.92
	IV	3.08	3.08	3.08	28.25	29.75	31.50	0.97
	V	3.08	3.08	3.08	28.75	30.00	29.25	0.92
	VI	3.08	3.08	3.08	30.75	30.75	30.75	0.94
	VII	3.08	3.08	3.08	30.75	31.25	31.25	0.96
	VIII	3.08	3.08	3.08	32.00	33.50	33.00	1.03
	IX	3.08	3.08	3.08	30.50	31.25	31.50	0.97
	X	3.08	3.08	3.08	32.00	32.50	33.00	1.02
	XI	3.08	3.08	3.08	32.75	31.50	33.00	1.02
	XII	3.08	3.08	3.08	34.50	36.50	37.50	1.16
1934	I	3.08	3.08	3.08	36.50	35.00	37.50	1.16
	II	3.08	3.08	3.08	39.25	37.50	38.75	1.19
	III	3.08	3.08	3.08	41.00	41.00	41.00	1.26
	IV	3.08	3.08	3.08	42.00	42.25	42.25	1.30
	V	3.08	3.08	3.08	37.00	39.25	38.00	1.29
	VI	3.08	3.08	3.08	38.75	35.50	37.75	1.16
	VII	3.08	3.08	3.08	41.50	39.00	39.25	1.21
	VIII	3.08	3.08	3.08	41.50	44.50	41.50	1.37
	IX	3.08	3.08	3.08	41.75	41.50	42.50	1.31
	X	3.08	3.08	3.08	40.75	41.75	42.13	1.30
	XI	3.08	3.08	3.07	40.00	41.25	42.00	1.29
	XII	3.06	3.05	3.05	36.50	41.00		1.25
1935	I	3.05	3.05	3.05	41.00	41.25	45.00	1.37
	II	3.05	3.05	3.05	43.50	43.50	43.50	1.33
	III	3.05	3.05	3.05	43.50	44.00	44.50	1.36
	IV	3.05	3.05	3.05	44.00	45.25	45.25	1.38
	V	3.05	3.05	3.05	43.00	42.25	41.75	1.31
	VI	3.05	3.05	3.05	40.00	39.25	39.50	1.22
	VII	3.05	3.05		39.75	41.50	40.75	1.27
	VIII				41.00	41.00	41.50	
	IX	2.50	2.50	2.50	40.25	40.00	40.25	1.01
	X	2.50	2.50	2.50	40.00	40.50	40.50	1.01
	XI	2.50	2.50	2.50	38.00	37.25	38.00	0.95
	XII	2.50	2.50	2.50	38.50	38.25	38.25	0.96

		A			B		C	
1936	I	2.50	2.50	2.50	37.00	38.00	0.95	
	II	2.50	2.50	2.50	38.50	40.25	1.01	
	III	2.50	2.50	2.50	39.00		0.98	
	IV	2.50	2.50	2.50	40.00	39.50	1.00	
	V	2.50	2.50	2.50	39.00	38.50	0.97	
	VI	2.50	2.50	2.50	38.50	39.00	0.97	
	VII	2.50	2.50	2.50	39.50	42.00	1.05	
	VIII	2.50	2.50	2.50	43.75	44.75	1.12	
	IX	2.50	2.50	2.50	44.00	43.50	1.10	
	X	3.25	3.25	3.25	45.25	45.75	1.49	
	XI	3.25	3.25	3.25	45.50	44.50	1.48	
	XII	3.25	3.25	3.25	44.75	45.75	1.49	
1937	I	3.25	3.25	3.25	46.50	47.00	48.25	1.57
	II	3.25	3.25	3.25	48.00	49.00	50.50	1.64
	III	3.25	3.25	3.25	50.75	51.75	51.50	1.68
	IV	3.25	3.25	3.25	54.50	54.00	54.50	1.77
	V	3.25	3.25	3.25	51.50	51.75	52.00	1.69
	VI	3.25	3.25	3.25	54.00	54.50	53.75	1.77
	VII	3.25	3.25	3.25	52.50	53.00	54.25	1.76
	VIII	3.25	3.25	3.25	54.75	55.50	57.50	1.87
	IX	3.25	3.25	3.25	58.00	62.50	60.50	2.03
	X	3.25	3.25	3.25	62.00	63.00	62.75	2.05
	XI	3.25	3.25	3.25	62.50	64.00	63.00	2.08
	XII	3.25	3.25	3.25	59.50	58.50	60.00	1.95
1938	I	3.25	3.25	3.25		57.75	59.50	1.93
	II	3.25	3.25	3.25		59.50	63.00	2.05
	III	3.25	3.25	3.25		64.50	66.00	2.15
	IV	3.25	3.25	3.25		65.13	65.00	2.12
	V	3.25	3.25	3.25		61.50	61.50	2.00
	VI	3.25	3.25	3.25		61.38	62.25	2.02
	VII	3.25	3.25	3.25		64.50	64.38	2.10
	VIII	3.25	3.25	3.25		64.38	63.50	2.09
	IX	3.25	3.25	3.25		62.63	63.00	2.05
	X	3.25	3.25	3.25		62.13	63.75	2.07
	XI	3.25	3.25	3.25		60.75	60.63	1.97
	XII	3.25	3.25	3.25		60.63	61.63	2.00
1939	I	3.25	3.25	3.25	62.00	41.25	45.00	2.02
	II	3.40	3.25	3.37	60.75	43.50	43.50	2.11
	III	3.37	3.37	3.37	63.25	44.00	44.50	2.13
	IV	3.37	3.30	3.30		62.25	61.38	
	V	3.25	3.25	3.25		61.63	62.50	1.89
	VI	3.25	3.25	3.25		63.25	61.50	1.92
	VII	3.25	3.25	3.25	57.63			1.88
	VIII	3.25	3.25	3.25		58.00		1.85
	IX	3.25	3.25	3.25	56.25		59.00	1.83
	X			3.40	50.25	57.75		
	XI	3.40	3.40	3.40	51.25		57.00	1.76
	XII	3.40	3.30	3.30			49.75	1.66

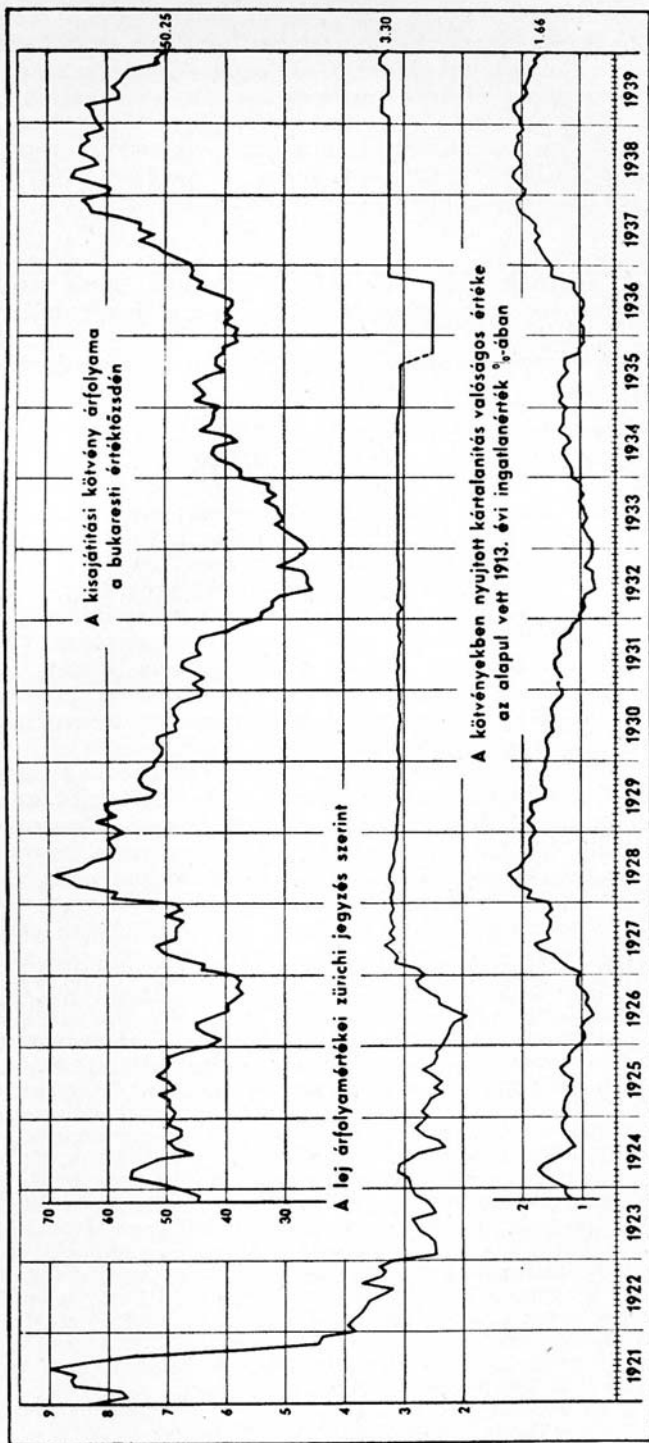
A szántóterületek 1910. év körüli forgalmi értékének és az 1923. évi kisajátítási áraknak összevetése.*

V á r m e g y e	A szántóföldek forgalmi értéke a Gazdacímár szerint koronában (100 korona = 105 sv. frank)	A szántóterületek megállapított kisajátítási ára az EGE adatai alapján lejben (100 lej = 2,6—3 sv. frank)
Alsófehér	100—300—800—1200	700—1100
Arad	750—1600	
Beszterce-Naszód		500—1400
Bihar	400—600—800—1200	
Brassó	300—500—1600—3000	500—900
Csik	300—600—1000—1500	
Fogaras		300—1300
Háromszék	300—500—600—900	800—1200
Hunyad	200—600—1000—1600	300—1800
Kisküküllő	200—600—700—2200	100—1200
Kolozs	350—650	700—1000
Krassó-Szörény	200—400—800—1400	400—1000
Marostorda	600—1000—2400	
Máramaros	300—600—1000—1200	700—1250
Nagyküküllő		300—1000
Szatmár	600—750—1200	250—1100
Szeben	200—500—1000—1400	700—1000
Szilágy	200 1200	300—1000
Szolnok-Doboka	160—400—800—1200	
Temes	400—700—1200—2000	400—700
Torda-Aranyos	400—800—1600	
Udvarhely	300—100—1200—1600	

A kártalanítással kapcsolatosan ld. *Döntés előtt a kisajátítási ár.* EG 1922:4.; DR. KONOPI KÁLMÁN, *A kisajátítási árak és a lei értéke.* EG 1922:35.; *A kisajátítási árak fizetése.* EG 1924:17.; DR. GYÁRFÁS ELEMÉR, *A kisajátított földek árának kifizetése.* MK 1925 (IV) 17. sz. 637—638.; DR. GYÁRFÁS ELEMÉR felirati beszéde a szenátus 1927 október 29-i ülésén. MK 1927 (VI) 22. sz. 831; továbbá CONNERT, i. m. 253—254.; OBERDING, i. m. 68—69. és 95—97., MÓRICZ, i. m. 136—137.; WITTSTOCK, i. m. 63. és 94—95.; BARÓTHY, i. m. 86—88.; *Die rumänische Bodenreform in Siebenbürgen*, 24—25. Mind a német, mind a magyar szerzők egyöntetű véleménye, hogy

* A már többször idézett *Magyarországi Gazdacímár* 1910 körüli földárakat közöl. Ezen adatok alapján adjuk a legsúlyosabb és a legjobb szántóföld akkori forgalmi értékét, valamint — dült számokkal — a közepes minőségű szántók legkisebb és legnagyobb forgalmi értékét. A kisajátítási árakat tartalmazó EGE-adatgyűjtést l. *A közép- és nagybirtokok kisajátításához.* MK 1923 (II) 3. sz. 100—103. és 13. sz. 492—493. A Szeben és Torda-Aranyos vármegyei kisajátítási árakat az Unitárius Egyházi Főtanácsnak abból a jegyzőkönyvből vettük, amelyet Oberding közöl (i. m. 68—69.). — Nem minden jelentőség nélküli Suciú Péternek, az „Astra” megyei elnökének Torda-Aranyos vármegyére vonatkozó közlése: „Tot pământul expropriat în județul Turda este prețuit la 104,500.000 lej rotund, ceace revine la 945 lei iugărul una cu alta. Valoarea pământului expropriat în județul Turda după cursul zilei ar fi de minimum 800,000.000 lej.” (*Județul Turda.* Schiță monografică. Torda, 1929, 19., ahol arra is rámutat, hogy a kisajátított birtokosok nagyrésze magyar volt, akiknek 150.125 kat. hold 1006 négyszögöl birtokállományából mindössze 39.590 kat. hold 1026 négyszögöl mentesült.)

Az erdélyi román földbirtokreform során nyújtott kártalanítás mértéke a lej zürichi és a kisajátítási kötvény bukaresti árfolyama alapján.

az ármegállapítás következtében az erdélyi román földbirtokreform tulajdonképpen nem más, mint egy nagyarányú földelkobzás, s ha más sérelmek nem is sújtották volna, Erdély magyar és szász magánbirtokosait és közbirtokos jogi személyeit, ez az egyetlen tény, a konfiskálás ténye elégséges ahhoz, hogy bizonyítsa a szász deklarációban kifejezett álláspont igazságát: az erdélyi román földreform nem szociális reform, hanem az erőszak reformja, eszköz Erdély nem román lakosságának vagyoni tönkretételére.⁷³

VII. A Garoflid-féle földreformtörvényt módosító vagy azzal szoros kapcsolatban álló román jogszabályok.⁷⁴

A) A végrehajtó szervekre és általában a végrehajtásra vonatkozó jogszabályok:

1. *Lege pentru modificarea art. 48, 49, 58, 59, 61, 62, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 86, 87, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 111 și 137 din legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, promulgată la 23 Iulie 1921* (Mon. Of. 1922 június 23-i 63. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1922 július 12-i 79. sz.). Ennek folytán a földbirtokreform pénzügyi lebonyolítását eddig ellátó Banca Agrară helyét a megfelelő állami szervek foglalják el, a végrehajtó bizottságok összetételükben átalakulnak, s „az alakítások egyszerűsítése, valamint a határidők megrövidítése által⁷⁵ a végrehajtás menete meggyorsul, de olyannyira, hogy DR. GRÓF BETHLEN GYÖRGY megállapítása szerint „valóságos stacionárium” lépett életbe, mert a felek megidézésének és a kiképzéseknek eltörlésével s a felebbezési idők megrövidítésével az agrárreform végrehajtása „rögtönítélő jelleg”-et öltött.⁷⁶

A már ismertetett végrehajtó szervek személyi összetételében a változás lényege az, hogy a bizottságok bíró-tagját mindig az igazságügyi miniszter jelöli ki, a Birtokbahelyezési Központi Pénztár képviselőjének helyét a földművelésügyi minisztérium képviselője foglalja el s a tagok sorából kiesik a földmérő mérnök. Egyébként mind a megyei, mind a járási kisajátítási és birtokbahelyezési bizottságok összetétele azonossá lett. A megyei bizottság elnöke egy tábla- vagy

⁷³ Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a szenvedő alanyok nemcsak a birtokosok, hanem a gazdatisztek és a gazdasági cselédek is. Az előbbieket kenyer nélkül maradtak, az utóbbiak — bár némi saját tulajdonon — a reform előttinél rosszabb gazdasági helyzetbe jutottak. L. *Az agrárreform és a gazdasági cselédek*. EG 1922:10; továbbá *Gazdatisztek és bérlők marosvásárhelyi nagygyűlése*. EG 1921:35.; Török Bálint: *A gazdatisztek földigénylése és a földreform*. EG 1922:40.; *600 távirat Garoflidnak egy napon*. EG 1926:30. Ez utóbbi közlemény arról tudósít, hogy az okleveles gazdák és gazdasági alkalmazottak, mintegy hatszázan, egy és ugyanazon a napon táviratilag fordultak Garoflid miniszterhez, hogy az 1926 május hó 12-én 774. sz. alatt küldött feliratuk áttanulmányozását s a földreformtörvény 99. §-a alapján támasztott jogos igényeik kielégítését sürgessék: „minden igényjogosult megkapta már illetményét, csak mi, a föld iskolázott és hivatásos művelői, vergődünk megélhetésünkért és nélkülözünk ma is”.

⁷⁴ A földreformtörvényt (*Lege pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Maramureș și Crișana*) ld. Mon. Of. 1921 július 30-i 93. sz.; helyesbítések: Mon. Of. 1921 augusztus 23-i 112. és október 19-i 160. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1921 november 4-i 174. sz. s ennek módosítása: Mon. Of. 1924 február 27-i 43. sz. Az 1923. évi alkotmány 131. §. c. pontja az alkotmányba iktatja e földreformtörvény 3—14., 16., 18., 22., 24., 32. és 85. §§-ait.

⁷⁵ A miniszteri indokolás szavai.

⁷⁶ *Birtokfelosztás*. EG 1922:35.

törvényszéki bíró, tagjai a megyei gazdasági tanácsos és a földművelésügyi minisztérium képviselője. A járási bizottság elnöke az illetékes tábla körzetéből egy járás- vagy törvényszéki bíró, tagjai a járási gazdasági felügyelő (agronom) és a földművelésügyi minisztérium képviselője. A helyi birtokbাহelyezési bizottság összetétele anynyiban módosult, hogy e bizottságnak a községi jegyzőn és bírón kívül csak egy pap és egy iskolaigazgató a tagja, a falusiak delegátusainak száma kettőben rögzítődött s a tanítók többé nem tagjai a bizottságnak.

2. *Executarea hotărîrilor de expropriere cu teritorii de pășune din din vechiul regat (organizarea comitetului agrar pentru întreg cuprinsul țării)* (Mon. Of. 1922 október 28-i 164. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1922 november 1-i 167. sz.). Az előző törvényt kiegészítő jogszabály, amely az 55—57. §§. intézkedéseit érinti, ahol az erdélyi földreformtörvény az agrárkomité jellegét és hatáskörét körvonalazza, utalván az ókirálysági földreformtörvény 37. §-ra, amely Erdély és a csatolt részek viszonylatában is iránytmutató.

3. *Lege pentru modificarea și abrogarea unor dispozițiuni din lege pentru reforma agrară* (Mon. Of. 1932 november 2-i 257. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1932 december 24-i 302. sz.). Ennek folytán az előzőekben módosulást szenvedett 55—63. §§. hatályon kívül helyeztetnek; mind az agrárkomité, mind a megyei és járási bizottságok megszűnnek s hatáskörüket az ítélőtáblák, a törvényszékek és a járásbíróóságok veszik át.

B) Néhány különleges intézkedés:

1. *Legea privitoare la valabilitatea vânzărilor de pământ făcute sătenilor* (Mon. Of. 1924 augusztus 5-i 168. sz.). Egyszakaszos törvény, amelynek értelmében a kisajátítás alá vonható földekre 1921 február 1. és 1924 január 1. között kötött adásvételi ügyletek érvényesek, amennyiben a birtokszerző földműves, az adásvétel tárgyát képező birtokrész nem nagyobb 5 hektárnál s az így elidegenített birtokrészek együttesen sem haladják meg a birtokosnak egyébként is mentesítendő területek mértékét.

2. *Executarea hotărîrilor de expropriere cu teritorii de pășune din păduri prin derogare dela prevederile legilor de reforma agrară* (az 1936 november 25-i 249.644. sz. miniszteri határozat, Mon. Of. 1936 december 4-i 283. sz.). Erdőterületeknek legelő céljából való kisajátítása esetén az erdélyrészi földreformtörvény 24. §. II. e. pontja előírta az erdészeti hatóságok véleményezését. E miniszteri határozat megengedi e véleményezés nélkül is a kisajátítást, mert „a társadalmi és gazdasági szükségszerűség” „gyors megoldást” követel.⁷⁷

3. *Legea pentru interpretarea art. 47. din legea pentru reforma agrară din Ardeal* (Mon. Of. 1937 március 29-i 73. sz.). E szerint az erdélyi földreformtörvény 47. §-ának az az elvi kijelentése, hogy az államnak elővételi joga van a kisajátított birtokok tanyáira (conace), valamint az 50 kat. holdon felüli egy tagban lévő birtokok mivelhető területeire, úgy értelmezendő, hogy az államnak elővételi joga van az egészben vagy részben kisajátított birtokok tanyáira és belsőségeire épületekkel együtt, továbbá mindazokra a birtokokra, amelyek egy vagy több tagban meghaladják az 50 kat. holdat s ezek belsőségeire, tekintet nélkül arra, hogy

⁷⁷ Az erdélyi földbirtokreform már emlegetett talajromboló szerepét ez a miniszteri határozat is nem kis mértékben segítette elő.

ezeket a birtokokat a kisajátítások során hogyan minősítették, ha mivelhetők, vagy mivelhetővé váltak az eladás pillanatáig. Mivelhető terület az, ami haszonnal megmívelhető, tekintet nélkül arra, hogy kisajátítható volt-e vagy pedig mentesült a kisajátítás alól. Az elővételi jog gyakorlásának feltételei viszont a vásárba bocsajtás és nem a kisajátítás alól való mentesítés időpontjában vizsgálandók s e jog gyakorlását nem akadályozhatják meg sem a telekkönyvek és a kisajátítási határozatok adta minősítések, sem azok a jogcímek, amelyek folytán ezek a területek a kisajátítások során mentesítettek.⁷⁸

C) A juttatott ingatlanok forgalmára vonatkozó jogszabályok:

1. *Legea privitoare la înstrăinarea loturilor dobândite prin improprietăre* (Mon. Of. 1925 március 13-i 58. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1925 április 15-i 85. sz.). Hatályon kívül helyeztetnek a földreformtörvény azon szakaszai, amelyek az ingatlanjuttalékok elidegenítésével foglalkoztak (119—120. §§.) s három elvi jelentőségű kijelentést tartalmaztak: *a)* a kisingatlanjuttalékok, az állam elővételi jogának fenntartásával, román állampolgároknak adásvétel, ajándékozás, hagyomány és csere útján elidegeníthetők; *b)* az állam elővételi jogát nem gyakorolja, ha az ingatlantervező falusi földműves vagy okleveles gazda; *c)* a részleges elidegenítés csak akkor érvényes, ha az ingatlanjuttalékát elidegenítő birtokbahelyezett a juttatási (megváltási) árát teljes egészében kiegyenlítette, ellenkező esetben az elidegenítés tárgya csak az egész ingatlanjuttalék lehet, s az ingatlantervezőnek kötelessége a juttatási (megváltási) árát kiegyenlíteni. Az új törvény szerint az állam elővételi joga minden földreformos földre érvényes (1. §.). Ha azonban az állam ezt a jogát nem gyakorolja, akkor a földreformos földek a juttatási (megváltási) ár kiegyenlítését követő öt esztendő múltán helyben, román állampolgárságú földműveseknek és okleveles gazdáknak adásvétel, ajándékozás és hozomány címén elidegeníthetők, ha az elidegenítés tárgyát képező ingatlanjuttalék vagy annak része síkvidéken legalább 2, hegy- és dombvidéken legalább 1 hektár kiterjedésű (kivéve a házhelyeket, gyártelepeket, veteményeskerteket, gyümölcsösöket és szőlőket, amelyekre ez a megkötés nem vonatkozik) s ha a birtoktervezőnek az új ingatlannal együtt sem lesz 25 hektárnál nagyobb birtoka (2. §.). Művelődési célok szolgálatában álló jogi személyek, közösségek (obștii) és mezőgazdasági szövetkezetek is vásárolhatnak ilyen ingatlanokat, azonban egy községben legföljebb 25 hektár kiterjedésben (2. §.). A birtokbahelyezés során juttatott s falusi földművesek tulajdonában lévő földek 25 hektárig csak a Birtokbahelyezési Központi Pénztár, a népbankok és az állam által erre felhatalmazott intézmények útján terhelhetők meg, azonban a ház, kert és környező terület, amelyek együtt egy birtoktestet alkotnak, semmilyen formában sem terhelhetők meg s azokat elárverezni sem lehet (4. §.).

⁷⁸ L. e. törvénnyel kapcsolatosan Gyárfás Elemér, *Az ingatlanforgalom újabb korlátozása*. MK 1937 (XVI) 7. sz. 196—201., ahol szenátusi beszédét idézi: „Egyik Teleki gróf eladta a birtokát egyik volt orvostanárnak 3 és fél millióért két év előtt s azóta futkosnak — itt láthatják önök, mit jelent az elővételi jog — hogy ezt az eladást véglegesítsék és tisztázzák, vajjon az állam illeti-e vagy sem elővételi jog. Két év óta nem jutott a kérdés előbbre, a perek sorozata van folyamatban s tudtommal azért jönnek ezzel a törvénnyel, hogy megnyerhessék a pereket, melyeket különben elveszítenének.” (A Kolozs vármegyei Kendilóna község határában fekvő Teleki-birtokról van szó. Az orvostanár Gyergyay Árpád egy ny. r. tanár, aki után e törvényt *lex Gyergyay*-nak nevezték.)

2. *Lege pentru regulamentarea circulației pământurilor dobândite prin lege de improprietărire* (Mon. Of. 1929 augusztus 20-i 183. sz.). E szerint a földreformos földek a juttatási (megváltási) ár kiegyenlítése után minden különösebb alakiság nélkül elidegeníthetők román állampolgárságú földműveseknek, okleveles gazdáknak, papoknak, tanítóknak és egyházi embereknek, sőt hozomány esetén bárkinek, ha a birtokszerezőnek az új ingatlanal együtt sem lesz több mint 25 hektár (44 kat. hold) birtoka, olyan birtok, amelyet ő maga feleségével és kiskorú, nőtlen, illetve hajadon gyermekeivel együtt művel (1. §.). De ha arról van szó, hogy az elidegenítés az iparfejlesztés vagy valamiféle közintézmény (kórház, szanatórium) felállítására érdekében történik, akkor 5 hektárig a fenti korlátozások sem alkalmazhatók (2. §.). Az itt szóbanforgó, 25 hektárig terjedő ingatlanok csak a Földhitelintézetek útján terhelhetők meg, kivéve az iparfejlesztés céljából elidegenített ingatlanokat, mert azok minden megkötés nélkül megterhelhetők (5. §.). Ugyancsak minden feltétel nélkül elidegeníthetők és megterhelhetők az egy hektárnál kisebb szőlők, gyümölcsösök, dinya- és kerti (2. §.) és házhelyek (3. §.). Mindazok a törvényt megelőző elidegenítések, amelyek az előadott feltételeknek megfelelnek, érintetlenül érvényben maradnak (9. §.).⁷⁹

D) A fenntartott területek hasznosításával, az újabb ingatlanjuttatásokkal és a teleptéssel kapcsolatos jogszabályok:

1. *Regulament pentru arendarea și exploatarea loturilor constituite pe rezerva de Stat* (Mon. Of. 1925 február 27-i 46. sz.). Az állam nevében fenntartott vagy fenntartandó területeken a kisgazdarétegnek mintául szolgáló olyan mezőgazdasági üzemek szerveztetnek, amelyek elősegítik az okszerű mezőgazdaság, a méhészet és selyemhernyótenyésztés terjedését s a kisgazdaságokat ellátják vetőmaggal, gyümölcsfacsemetékkel és oltványokkal, valamint jóminőségű tenyészállatokkal (1. §.). Ennek érdekében ezek a területek, 1924 augusztus 1-től számítva, 25 esztendeig bérbeadatnak a mezőgazdasági iskolák végzettjeinek, ha van legalább négy évi gyakorlatuk, mezőgazdasági szövetkezeteknek és olyan szakembereknek, akik legalább tíz éve a megfelelő üzemágban dolgoznak és nem köztisztviselők (2. §.). A bérlmények kiterjedése méhészet és selyemhernyótenyésztés esetén 5 hektár, más termelési ágak esetén 25 hektár (3. §.). A bérlőknek meghatározott élő- és holtleltárral kell rendelkezniük (4–6. §§.); s teljesíteniük kell a földművelésügyi minisztériumtól meghatározott művelési tervet (9. §.). Adott esetben a bérlő házhelyjuttatásban is részesülhet (7. §.).

2. *Lege pentru improprietărire a ofițerilor decorati cu ordinul „Mihai-Viteazul”* (Mon. Of. 1927 május 25-i 105. sz. végrehajtási utasítás:

⁷⁹ *Vö. O. I. Goruneanu, Regimul circulației pământurilor rurale. Constanța, 1932. — Az 1929. évi u. n. Mihalache-törvénnyel kapcsolatosan az összes Temes-Torontál vármegyei községekről figyelemreméltó adatokat közöl I. Negru, Pierdem și pământul, Revista Institutului Social Banat-Crișana, 1936 (IV) 16. sz. 17–18.: szerinte 4885 román, 1358 német, 1232 magyar, 920 szerb és 359 egyéb nemzetiségű birtokba helyezett vált meg ingatlanjuttalékától; a 37.919 birtokba helyezett közül 8744 (23.1 százalék). Északerdély területén ez az arányszám még magasabb. A különböző tájegységekben számbavett községek adatai szerint a juttatottak 54.7 százaléka vált meg a friss tulajdontól s a földbirtokreformmal nekik juttatott föld 37.9 százaléka tehetősebb gazdák kezére került. Az erdélyi román földműves réteg még ma is, két évtizeddel a földbirtokreform megindulása után, „fortat”-nak, azaz „erőszakolt-nak” nevezi a földreformos földet s ha teheti, kész örömet átcsérelni olyanra, amely a nép szemében nincs így megbélyegeve.*

Mon. Of. 1927 december 15-i 277. sz.). A „Mihai-Viteazul“ renddel kitüntetett tényleges, tartalékos és szolgálaton kívüli viszonyban álló román katonatisztek, elsősorban a határok mentén, Erdélyben 25 kat. hold, az ország többi részén 25 hektár földingatlan- és 500 m házhelyjuttatásban részesülnek azzal a megkötéssel, hogy a juttatott ingatlan elidegeníthetetlen és oszthatatlan (vö. 2., 3. és 6. §§.). Az az igényjogosult katonatiszt, aki az agrártörvények végrehajtása során már részesült földjuttatásban, kérheti a juttatott ingatlan kiegészítését 25 hektárig (9. §.).

3. *Jurnalul Consiliului de Miniştri pentru împrörietăria învătătorilor din zonele frontierelor* (Mon. Of. 1929 február 7-i 30. sz.). Az ú. n. kultúrözónában⁸⁰ (Erdély területén: Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhely, Csik, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos és Hunyad vármegyében) működő állami tanítók esetenként Erdélyben 10 kat. holdas, a besszarábiai, bukovinai és újdobrudzsai területeken 10 hektáros juttatásban részesülhetnek (vö. 1—3. §§.). Ha az igényjogosult tanító az agrártörvények végrehajtása során már részesült földjuttatásban, ingatlanjuttaléka kiegészül (4. §.). A juttatás megsemmisítődik, ha a juttatásban részesült tanító önként elhagyja állomáshelyét, kilép a közszolgálatból vagy fegyelmi úton áthelyeztetik, de érintetlen marad, ha a juttatásban részesült tanító az egyik kultúrözónás vármegyéből a másikba helyeződik át (7. §.). A juttatott föld bérletbe ki nem adható, azt a tanítónak és családjának kell művelnie (8. §.). Az elidegenítésre és megosztásra nézve az agrártörvények, illetve az ingatlanjuttalékok forgalmát szabályozó 1925. évi törvény előírásai mérvadóak (6. §.).

4. *Lege pentru preferința acordată invalizilor, văduvelor și orfanilor de război la împrörietăria* (Mon. Of. 1930 július 7-i 148. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1930 augusztus 28-i 192. sz.). A még kiosztásra kerülő földeken és az állam javára fenntartott területeken a birtokbá-helyezések során elsősorban a hadirokkantak, a hadiárvák és özvegyek, továbbá a „Virtutea Militară“ rendjellel kitüntettek árvai és özvegyei, valamint a csatolt területek önkéntesei és ezek árvai és özvegyei részesülnek juttatásban, mégpedig illetőségi községük határában vagy e község szélétől számított 5 km sugarú körzeten belül más községek határában is, ha az előző juttatások során egy hektár mivelhető területnél többet nem kaptak.

5. *Lege asupra colonizării* (Mon. Of. 1930 július 17-i 157. sz.; módosítva: Mon. Of. 1932 október 21-i 247. sz. és 1933 április 28-i 97. sz.). A földreformtörvény 97. és 113—118. §§-ai foglalkoznak a telepítés kérdésével; a 97. §. megszabja a telepítési ingatlanjuttalék mértékét (maximum 16 kat. hold), a 113—118. §§. utasítást adnak a telepítés lebonyolítására. Jelen törvény szélesebb alapokat épít ki a telepítés tervének. Létrehozza a Telepítések Nemzeti Hivatalát (5—34. §§.) s feladatává teszi, hogy a földreformtörvények, az Új-Dobrudza megszervezéséről szóló törvény, valamint a tagosítási munkálatok végrehajtása után rendelkezésre álló területeken, a kincstár birtokában lévő mezőgazdasági megművelésre alkalmas, illetve mivelhetővé tehető más területeken, továbbá a törvényes deposszedálások és az állami elővételi jog gyakorlása folytán a kincstár birtokába jutó területeken nagyobb arányú telepítésbe fogjon (vö. 2. §.). Telepíthető bárki, aki még nem töltötte be 45. életévét, nincs korlátozva politikai jogainak gyakorlásában, eleget tett katonai kötelezettségének, családosa ember, földműves

⁸⁰ Vö. Ajtay András, *A kultúrözóna*. MK 1924 (III) 15—16. sz. 615—619.

és bizonyítja, hogy sem ő, sem családja nem szenved gümőkór- vagy vérbajban (35. §.). A külföldről hazatért románoknál e feltételek nem veendőek szigorúan (uo.). Előnyben részesítettek azok, akik demobilizáltak, írástudók, törvényes gyermekek és valamelyes kezdőtökével rendelkeznek (36. §.). A telepesek ingatlanjuttaléka legfönnb 5000 □m házhely és 15 hektár mezőgazdasági terület; a mesteremberek és a közhivatalnokok ingatlanjuttaléka legfönnb 5000 □m házhely és ugyanannyi kert (40. §.). A telep lehet hozzátelepítés vagy — legalább 50 telepscsalád esetén — önálló telep (39. §.).

6. *Lege privitoare la regimul colonizării* (Mon. Of. 1936 április 7-i 82. sz. Megerősíti az előző törvénynek ismertett 35. §-át annyi különbséggel, hogy hangsúlyozza: a katonaszökevény nem lehet telepes. (1. §.). Az előnyben részesítés feltételei sorából törli a „törvényes gyermek“-minőséget s előnyt biztosít azoknak, akik valamelyik első vagy másodfokú gazdasági iskolát elvégezték (2. §.). Papok, tanítók és falusi kishivatalnokok is lehetnek telepesek, ha az előírt feltételeknek megfelelnek, bár foglalkozásuk nem a földmivélés (3. §.). Az ingatlanjuttalék ettől fogva csak 2500 □m házhely és legfönnb 10 hektár mezőgazdasági terület (4. §.). A telepes köteles családjával együtt a telephelyen lakni s földjét sajátmaga művelni (16. §.). Az állam illetékes szervei — az ókirálysági földreformtörvény 137. és 139. §-ának az egész országra nézve érvényessé tett intézkedései folytán — művelési tervet készíthetnek és írhatnak elő, s ha a telepes nem teljesíti kötelezettségeit, a megváltási ár visszafizetése mellett bírói úton elmozdítható (17. §.).

7. *Lege asupra colonizării lor* (Mon. Of. 1940 április 25-i 98. sz.; végrehajtási utasítás: Mon. Of. 1940 június 11-i 133. sz.). E szerint a telepítés a földmivélésügyi minisztérium hatáskörébe tartozik (1. §.). Telepíthetők mindazok a románok, akik még nem töltötték be 50. életévüket, katonai kötelezettségüknek eleget tettek, nincsenek gondnokság alatt, büntetlen előéletűek, családosak, földművesek, rendelkeznek a megfelelő gazdasági felszereléssel és igazolják, hogy sem maguk, sem családjuk nem szenved gümőkór- vagy vérbajban (5. §.). A külföldről hazatért románok csak az állampolgárság elnyerése, a katonai szolgálat teljesítése és a szükséges gazdasági felszerelés megszerzése után helyezhetők tulajdonba (6. §.). Előnyben részesülnek azok, akik jelentősebb gazdasági felszereléssel rendelkeznek, akik gazdasági iskolát végeztek (de nem közhivatalnokok), akik a telephelytől távolos vidékről származnak, akik a háborúban kitüntették magukat, különösképpen a „Virtutea Militară“ rendjellel kitüntettek, akik háborús önkéntesek és a tartalékos szakaszvezetők (7. §.). Papok, tanítók, községi agronomok, községi legelőkezelők, állategészségügyi közegek, erdőőrök, erdészek és falusi kishivatalnokok is telepíthetők (8. §.). A telephely 10 hektár mezőgazdasági ingatlan és házhely kerttel, de különleges esetekben meghaladhatja a 10 hektárt is; a mesteremberek telephelye 3 hektár (10. §.). Ha a telepes vállalja azt a kötelezettséget, hogy három év alatt hektáronként legalább 5000 lej értékű befektetéssel gyarapítja a gazdaság élő- és holtleltárát, épületeit, talajjavító munkálatait stb., akkor a telephely nagysága lehet esetleg 50, sőt 100 hektár is (10. §.). A telepes előbb bérleti viszonyba kerül s a telephely ellenében bérösszeget fizet (11. §. első bekezdés). Ez az átmeneti állapot azonban nem tarthat két esztendőnél tovább s a bérlő-telepest — ha ezalatt a két esztendő alatt nem rendezi be gazdaságát, a földet nem kezdi el sajátmaga művelni, nem teljesíti az előírt beruházásokat és nem fizeti rendesen a bérösszeget — a két esztendő elmúltával közigazgatási úton birtokon kívül helyezik (11. §. harmadik és 12. §. harmadik

és kk. bekezdések). A telephely a telepes tulajdonába a d á s v é t e l i s z e r z ő d é s megkötésével és t e l e k k ö n y v i b e k e b e l e z é s s e l megy át (12. §. első és második bekezdés). A telephely o s z t h a t a t l a n gazdasági egység s minden olyan jogügylet, amely a telephely egységének megbontását idézné elő, semmis s azzal a következménnyel jár, hogy a bírálók eltávolíttatnak (18. §.). A telephely e l i d e g e n í t é s e csak kivételes esetekben engedélyezett s ha a telepes a törvény idevágó rendelkezéseit nem tartja be, minden kártalanítás nélkül birtokon kívül helyeztetik (19. §.). Egyébként a telepes k ö t e l e s s é g e családjával együtt a telephelyen lakni, ott gazdaságot berendezni, a földet sajátmaga művelni, teljesíteni a földművelésügyi minisztériumtól előírt művelési tervet (29. §.) s a megszábot vételár részleteit minden év november havának első napján pontosan kifizetni (14. és 16. §§.). Amennyiben a 29. §-ban előírt kötelezettségeknek nem tesz eleget, illetve az árreszletek törlesztését két egymástkövető alkalommal elmulasztja, úgy bírói úton, az utóbbi esetben minden felszólítás vagy késelelembe helyezés nélkül, birtokon kívül helyeztetik (30. és 17., illetve 31. §§.). D e p o s s z e d á l á s esetén a telepvagyon, házhellyel és épületekkel együtt, a kincstár tulajdonába tér vissza, a már kifizetett árreszletek a terület használati díjának tekintetnek s a telepest csak az el nem mozdítható befektetésekért illeti kártérítés (33. és 17. §§.).

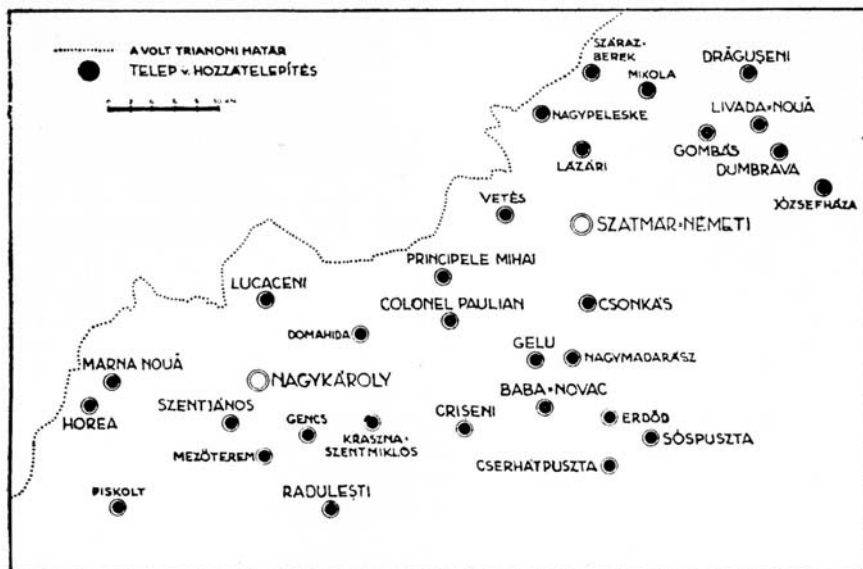
VIII. A román telepítési mozgalom.

Az előbbieken ismertetett tizenöt jogszabály közül kétségtelenül a három t e l e p í t é s i törvény a legjelentősebb. Az erdélyi földreformtörvényben megnyilatkozó román nemzetiségpolitika ezekben teljesül ki s ezek útján valósítja meg azt, amire a földbirtokreform önmagában elégtelen volt: egyes vidékek n é p r a j z i képének megváltoztatását.⁸¹ A cél itt nem rejtett, szociális és gazdasági jelleggel nem álcázott, mint a földbirtokreformnál. A határokat meg kell erősíteni, az itt lakó nemzetiségek tömegeibe „in f i l t r á l n i” kell a román érzést és gondolatot, meg kell változtatni a többség és a kisebbség s z á m b e l i arányát, meg kell értetni „az ide jött vagy ide hozott idegenekkel — bármilyen nyelven beszéljenek s az Istent bármiképpen imádják — hogy a nap alatt ez a föld a románság teljes és örök uralma számára van fenntartva” s ezért „a román állam köteleességszerűen a népi önmegtartás (a u t o c o n s e r v a r e e t n i c ă) érdekében elhatározott és kiterjedt tevékenységbe fogott s ennek első és legjelentősebb része a román népi életter kitisztítása minden oda nem illő i d e g e n elem-től”.⁸²

⁸¹ A földreformtörvényben az általános intézkedések között különösképpen a 14. és 40. §. szolgálta ezt a célt, amelyek alapján a földbirtokreform — minden agrárpolitikai vonatkozástól független népességpolitikai tervet igyekezett végrehajtani a községek és főként a városok belterületének romanizálásával. Ld. Connert, i. m. 260—261.; Móricz, i. m. 127—128.; Șerban Mihály kisebbségi miniszter úrnak átadott emlékiratunk. MK 1933 (XII) 6. sz. 185.

⁸² Vö. V. Jinga, *Migrațiunile demografice și problema colonizărilor în România* (kny. az Analele Academiei de Inalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj. Anal I. 1939—1940 c. kiadványból, Brassó, 1941) 19., 22., 23. és 38. Hasonló nézeteiket hangoztatott már Constantinescu földművelésügyi miniszter a szenátus 1923 november 10-i ülésén: „Erdélyben, a Temes-Torontáltól Aradon át Szatmárig húzódó zónába eső kisajátított területet arra a célra tartottuk meg, hogy oda határainkon túl és havasainkon élő románokat telepítsünk, mert úgy gondolom, hogy ez a kisajátított terület csak azokat illeti meg, akik a román nacionalizmus bölcsőit képviselik” (idézi Ajtay, *A kultúrzóna*. MK i. h. 615.).

Román telepítések a volt trianoni határ mentén, Nagykároly és Szatmár-Németi körzetében.*

JINGA VIKTOR adatai⁸³ szerint e tevékenység 341.655 hektár 3323 □m területen, 748 helységben, 34.078 telepescsalád földhözjuttatását eredményezte. A telepek közül 111 a trianoni határ mentén létesült, mégpedig Temes-Torontál vármegyében 45, Szatmár vármegyében 19, Szilágy vármegyében szintén 19, Arad vármegyében 15, Bihar vármegyében 9 és Krassó-Szörény vármegyében 4. Itt átlag 13.9 kat. holdas telephellyel 4973 telepescsalád között kiosztásra került 69.223 kat. hold (39.835 hektár 4029 □m). A fejátlag nagyobb Szatmárban⁸⁴ (17 kat. hold), Szilágyban⁸⁴ (16 kat. hold) és Temes-Torontálban (14.8 kat. hold), kisebb Biharban⁸⁴ (11.7 kat. hold), Arad megyében (11 kat. hold) és Krassó-Szörényben (10.4 kat. hold).

⁸³ Jinga, i. m. 31—43. Táblázatunk adatait még kiegészíti Jinga-nak egy másik közlése (i. m. 46.), amely szerint 1940 március 15-ig a Telepítések Ingatlanalapja további 14.423 hektár 7259 m² ingatlannal gyarapodott, amelyből Szatmár megyére esik 544 hektár 5743 m², Szilágyra 272 hektár 541 m² és Temes-Torontálra 428 hektár 2353 m². Ezekből az ingatlanokból 27 szatmári, 22 szilágyi és 39 temestorontáli telepescsalád részesült juttatásban. Rendelkezésre áll még 250 hektár Szatmár megyében és 46 hektár 8099 m² Temes-Torontál megyében.

⁸⁴ Az 1938. évi román közigazgatási beosztás szerint, amikor Szatmár vármegyéből a telepítések szempontjából annyira előtérben álló nagykárolyi járás és Bihar vármegyéből az érmihályfalvi járás Szilágy vármegyéhez tartozott.

* A fenti térképen jelzett körzet román telepei és hozzátelepítései az alábbiak: 1. *Piskolt-liget* (Piskolt határában, 138 telepescsalád), 2. *Horea-Karuly telep* (Szatmár határában, 117 telepescsalád), 3. *Marna-Nouă-Dégenfeld tanya* (Csomaköz határában, 42 telepescsalád), 4. *Szentjános* (Nagykároly határában, 106 telepescsalád), 5. *Mezőterem* (hozzátelepítés, 29 telepescsalád), 6. *Gencs* (hozzátelepítés, 8 telepescsalád), 7. *Krasznaszentmiklós* (hozzátelepítés a Majortanyán, 12 telepescsalád), 8. *Badulești* (Érkávás határában, 58 telepescsalád), 9. *Lucaceni-Lukácsfalva*, (Börvely határában, 221 telepescsalád), 10. *Domahida-Paprika telep* (hozzátelepítés, 27 telepescsalád), 11. *Criseeni-Anyatelep* (Királydaróc határában, 66 telepescsalád), 12. *Cserhátpuszta* (hozzátelepítés Szakasz határában, 4 telepescsalád), 13. *Erdőd* (hozzátelepítés,

A romániai telepítés főbb eredményei (Junga adatai alapján.)

Országrészt, vármegye	Telepek száma	A kiosztott					Telepes családok száma	A telephely átlaga (ha)
		szántó	rét	házhely	nem termő	összes		
		terület hektárokbán						
<i>Románia:</i>	748	293.756,94	33.021,35	11.957,43	2.919,61	341.655,33	34.078	10,03
Ókirályság	72	27.997,69	3.229,71	1.681,67	251,00	33.160,07	5.640	5,88
Besszarábia	37	2.692,30	922,95	48,50	9,67	13.673,42	574	23,82
Bukovina	41	2.289,44	307,50	129,24	56,15	2.782,33	489	5,69
Dobruzsza	487	217.229,51	24.435,98	8.658,53	1.880,09	252.204,11	22.402	11,26
<i>Erdély:</i>	111	33.548,00	4.125,21	1.439,49	722,70	39.835,40	4.973	8,01
Arad	15	5.409,96	966,03	311,94	151,17	6.839,10	1080	6,33
Bihar	9	5.146,68	655,90	296,73	124,74	6.224,05	896	6,72
Krassó-Szörény	4	124,36	–	3,94	56,79	185,09	31	5,97
Szatmár	19	4.953,76	795,20	182,79	127,32	6.059,07	618	9,80
Szilágy	19	6.158,22	835,24	318,24	124,04	7.435,74	810	9,18
Temes-Torontál	45	11.755,02	872,84	325,85	138,64	13.092,35	1.538	8,51

E telepek közül a második bécsi döntéssel visszatért területen van 42, a mai közigazgatási beosztás szerint: Biharban 10, Szatmárban 28 és Szilágyban 4. A telepescsaládok száma egykor 2141; ma azonban már jóval kevesebben vannak e telepeken, mert a telepítések óta eltelt idő kevés volt ahhoz, hogy ezek az „Erdély különböző részeiből toborzott” civil grancsárok „az új környezethez alkalmazkodhassanak”, elfelejthessék régi otthonukat s „hegyi ember”-létükre gyökeret verhessenek a számukra teljesen idegen környezetben, megszokván a telepítési törvények szigorával rájuk erőszakolt új, alföldies jellegű életformát.⁸⁵

16 telepescsalád), 14. *Baba Novac-Lajosmajor* (Erdőd határában, 107 telepescsalád), 15. *Sópuszta* (hozzátelepítés Meddes határában, 10 telepescsalád), 16. *Nagymadarász* (hozzátelepítés, 1 telepescsalád), 17. *Colonel Paulian-Sándormajor* (Szamosdob határában, 84 telepescsalád), 19. *Principele Mihai* (Csengerbagos határában, 50 telepescsalád), 20. *Vetési telep* (Vetés határában, 40 telepescsalád), 21. *Csonkás* (hozzátelepítés Szatmár-Németi határában, 26 telepescsalád), 22. *Lázári* (hozzátelepítés, 19 telepescsalád), 23. *Nagypeleske* (hozzátelepítés, 10 telepescsalád), 24. *Szárzaberek* (hozzátelepítés, 14 telepescsalád), 25. *Mikolai telep* (Mikola határában a Kölcsey-telepen, 39 telepescsalád), 26. *Batiz* (hozzátelepítés a gombási részen, 3 telepescsalád), 27. *Dumbrava-Gombás* (hozzátelepítés Szatmárudvari határában, 8 telepescsalád), 28. *Józsefháza* (hozzátelepítés a Papolczy Erdei tagon, 13 telepescsalád), 29. *Livada Nouă-Sárközújlak* (hozzátelepítés Sárköz határában, 28 telepescsalád), 30. *Drăgușeni-Kisterebes* (Turterebes határában, 62 telepescsalád).

A bihari részeken, az említett *Piskolt-ligeten* kívül van még kilenc telep: 1. *Nagyszalontai telep* (Nagyszalonta határában a Kölesér dűllőben, 60 telepescsalád), 2. *Gyapjú* (hozzátelepítés, 34 telepescsalád), 3. *Regele Ferdinand-Mácsapuszta* (Váradles határában, 179 telepescsalád), 4. *Berthy-telep* (Szalárd határában, 39 telepescsalád), 5. *Mihai Bravu* (Biharfőlegyháza határában, 180 telepescsalád), 6. *Újtelep* (Bihardiószeg határában, 85 telepescsalád), 7. *Érsenjén* (hozzátelepítés, 14 telepescsalád), 8. *Érmihályfalva* (hozzátelepítés, 4 telepescsalád), 9. *Szalacs* (hozzátelepítés a kocsordi részen, 8 telepescsalád).

A szilágyi részeken, az említett érkávási *Radulești* telepen kívül van még három telep: 1. *Giles-telep* (Tasnádszarvad határában, 42 telepescsalád), 2. *Borzai telep* és 3. *Csorai telep* (mindkettő hozzátelepítés Szilágycseh határában, előbbinél 12, utóbbinál 9 telepescsalád).

⁸⁵ Az idézett részek Jinga megállapításai (vö. i. m. 43–44.).